

Міністерство освіти і науки України
Державний університет «Житомирська політехніка»

Олена Войтюк

Дипломатія та консульська служба

Навчальний посібник

Житомир
Видавництво Державного університету «Житомирська політехніка»
2024

УДК 327+341.7+341.8](075.8)

В61

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державного університету
«Житомирська політехніка» (протокол № 13 від 29.11.2024 р.)*

Рецензенти:

О. В. Крет - кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Рівненського державного гуманітарного університету;

С. В. Прийдун - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

А. В. Шевчук - доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту Державного університету «Житомирська політехніка».

Войтюк О. С.

В61 Дипломатія та консульська служба : навчальний посібник / О.С. Войтюк - Електронні дані: - Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2024. - 146 с.

ISBN 978-966-683-666-6

У навчальному посібнику систематизовано інформацію про теоретичні основи дипломатії та консульської служби України, основні типи дипломатичних місій та їхні функції, особливості дипломатії в епоху глобалізації та цифрової трансформації, а також практичні аспекти консульської діяльності. Навчальний посібник підготовлено відповідно до навчальної програми дисципліни для здобувачів вищої освіти, викладачів, наукових співробітників та усіх, хто цікавиться питаннями дипломатії та консульської служби.

УДК 327+341.7+341.8](075.8)

ISBN 978-966-683-666-6

© Войтюк О. С., 2024

ЗМІСТ

Передмова	5
<i>Теоретичні основи дипломатії та консульської служби</i>	
Тема 1. Вступ до дипломатії: визначення, історія та основні принципи	
1.1. Визначення дипломатії (дефініція, мета, форми).	8
1.2. Еволюція становлення дипломатичних відносин.	9
1.3. Ключові етапи класичної дипломатії.	11
1.4. Основні принципи та функції дипломатії.	14
1.5. Ключові компетентності дипломатичних представників.	16
Практичне заняття до теми 1	18
Тема 2. Структура дипломатичного представництва	
2.1. Дипломатична служба України.	21
2.2. Порядок заснування дипломатичного представництва.	24
2.3. Глава та персонал дипломатичного представництва.	24
2.4. Дипломатичні ранги.	27
2.5. Дипломатичний корпус та особливості його функціонування.	28
Практичне заняття до теми 2	30
Тема 3. Дипломатичні документи	
3.1. Дипломатичне листування.	31
3.2. Ноти та меморандуми.	32
3.3. Пам'ятна записка, візитна картка та інші дипломатичні документи.	33
3.4. Доставка дипломатичної кореспонденції.	34
3.5. Зберігання дипломатичної кореспонденції.	36
Практичне заняття до теми 3	38
Тема 4. Дипломатичний протокол та етикет	
4.1. Основи дипломатичного протоколу.	41
4.2. Церемоніал у дипломатичній практиці.	42
4.3. Офіційні заходи та прийоми.	44
4.4. Етикет та дрес-код.	46
4.5. Письмова та усна комунікація в дипломатії.	46
4.6. Культурні особливості та чутливість у дипломатичній діяльності.	48
Практичне заняття до теми 4	49
<i>Сучасні тенденції в дипломатії</i>	
Тема 5. Типи дипломатичних місій та їх функції	
5.1. Постійні, тимчасові і спеціальні місії.	52
5.2. Ключові завдання дипломатичних місій.	54
5.3. Функції дипломатичного представництва України.	55
5.4. Права, привілеї та імунітети дипломатичних місій.	57
Практичне заняття до теми 5	58
Тема 6. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародних відносин	
6.1. Роль міжнародних організацій у сучасній дипломатії.	61
6.2. Регіональні організації та їх вплив на міжнародні відносини.	63
6.3. Дипломатія та міжнародні фінансові організації.	65
6.4. Неурядові організації в міжнародних відносинах.	67
6.5. Міжнародні організації та глобальні виклики.	68
Практичне заняття до теми 6	70
Тема 7. Міжнародні договори: структура, підписання, ратифікація	
7.1. Право міжнародних договорів	72
7.2. Види міжнародних договорів.	73
7.3. Структура міжнародного договору.	76
7.4. Стадії укладення міжнародних договорів.	77

7.5. Застосування та виконання міжнародних договорів.	79
7.6. Вихід з міжнародного договору та його скасування.	80
Практичне заняття до теми 7	81
Тема 8. Дипломатичні засоби та методи вирішення конфліктів	
8.1. Міжнародні відносини у галузі дипломатії: переговори та медіація.	84
8.2. Санкції, демарши та дипломатичний бойкот.	86
8.3. Конфліктна превенція в дипломатії.	90
8.4. Механізми мирного співіснування держав.	91
8.5. Миротворчі ініціативи у міжнародних відносинах.	92
Практичне заняття до теми 8	94
Тема 9. Дипломатія в епоху глобалізації та цифрової трансформації	
9.1. Глобалізація та її вплив на дипломатію.	96
9.2. Різноманіття дипломатичних інструментів в епоху глобальних трансформацій.	98
9.3. Публічна дипломатія як інструмент сучасної держави.	104
Практичне заняття до теми 9	107
Практичні аспекти консульської діяльності	
Тема 10. Основні функції та завдання консульської служби	
10.1. Міжнародно-правовий статус консульських установ.	111
10.2. Види консульських установ.	112
10.3. Ключові функції та завдання консульських установ.	113
10.4. Керівник консульської установи та співробітники консульського персоналу.	114
10.5. Привілеї та імунітети консульських установ і консульського персоналу.	115
Практичне заняття до теми 10	116
Тема 11. Захист інтересів держави та її громадян в консульській практиці	
11.1. Дипломатичні представництва у консульській практиці.	118
11.2. Ключові види діяльності закордонних дипломатичних установ.	119
11.3. Правова допомога для громадян.	121
11.3. Захист прав і законних інтересів громадян України за кордоном.	122
11.5. Здійснення нотаріальних дій та легалізація документів.	123
Практичне заняття до теми 11	125
Тема 12. Візовий режим України	
12.1. Консульські дії з оформлення паспортних документів.	128
12.2. Функції дипломатичних установ з питань громадянства.	129
12.3. Види віз. Вимоги до візових документів.	130
12.4. Функціонування візового режиму.	131
Практичне заняття до теми 12	133
Предметний покажчик	135
Список використаної та рекомендованої літератури	137

Передмова

Навчальна дисципліна «Дипломатична і консульська служба» є складовою частиною комплексу дисциплін для здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальностями 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», 292 «Міжнародні економічні відносини» та 052 «Політологія». Дипломатія та консульська служба відіграють ключову роль у формуванні міжнародних відносин, захисті інтересів держави та її громадян за кордоном. Дипломатичні навички допомагають ефективно спілкуватися з людьми з різних культур і країн, будувати міцні міжнародні відносини та вирішувати глобальні проблеми. Дипломати представляють інтереси своєї країни за кордоном, сприяють розвитку соціально-політичних та економічних відносин, надають допомогу громадянам у складних ситуаціях і захищають їхні права.

Метою вивчення навчальної дисципліни є вивчення сутності та основ дипломатичної теорії і практики, історії та функції дипломатії; ознайомлення з принципами та організацією міжнародних дипломатичних відносин; з'ясування глобальних викликів і регіональних аспектів міжнародної дипломатії.

Завданнями навчальної дисципліни є: вивчити основні принципи та функції дипломатії та її роль у міжнародних відносинах; ознайомитися із структурою дипломатичного представництва, рангами дипломатичного корпусу та функціонуванням посольств і консульств; окреслити основи та опанувати навички роботи з дипломатичними документами; з'ясувати деталі дипломатичного протоколу - етикет, офіційні заходи та письмову/усну комунікацію; проаналізувати типи дипломатичних місій та їх функції, а також права та привілеї дипломатичних місій; окреслити завдання та ролі міжнародних організацій у дипломатії та їх впливу на міжнародні відносини; вивчити процедуру укладання та ратифікації міжнародних договорів і їхню роль в регулюванні міжнародних стосунків; ознайомитися з різними засобами та методами вирішення міжнародних конфліктів; розглянути вплив глобалізації та цифрової трансформації на сучасну дипломатію та етичні та правові виклики; засвоїти основні функції та завдання консульської служби; окреслити процедуру надання консульської допомоги громадянам за кордоном, виділити види допомоги та її процедури; розглянути заходи із захисту інтересів держави та її громадян в консульській практиці, взаємодію з місцевими органами влади та їх роль в економічних відносинах; ознайомитися з механізмом консульських дій з виконання паспортних операцій та візового режиму.

Під час вивчення навчальної дисципліни використовуються наступні методи навчання: проблемні лекції, дискусії, мультимедійні презентації, робота з текстом (з нормативними документами, з міжнародними договорами), робота в групах, анкетування та методи: «мозкового штурму», «світове кафе», «оксфордські дебати» тощо.

Засвоєння матеріалу з дисципліни «Дипломатична і консульська служба» значно розширить теоретичну базу знань студентів у сфері міжнародних відносин та дипломатії, що стане основою для розвитку аналітичних навичок, необхідних під час дослідження актуальних проблем у галузі міжнародних відносин, міжнародних економічних відносин, суспільних комунікацій, регіональних студій та політології. Отримані знання дозволять здобувачам вищої освіти як майбутнім фахівцям ефективно застосовувати їх під час вирішення професійних завдань у сфері дипломатичної та консульської служби, у науковій і практичній діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен сформувати такі *компетентності*: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в сфері міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій, зовнішньої політики, здійснювати аналіз міжнародних взаємодій між державами, міжнародними організаціями та недержавними суб'єктами, що передбачає застосування теорій міжнародних відносин, зовнішньої політики та міжнародних комунікацій та використання міждисциплінарних та спеціальних наукових методів дослідження проблем

міжнародних відносин; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології; здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики в політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях; здатність застосовувати засади дипломатичної та консульської служби, дипломатичного протоколу та етикету, уміння вести дипломатичне та ділове листування (українською та іноземними мовами); здатність аналізувати структуру та динаміку міжнародних суспільних комунікацій, виявляти їхній вплив на міжнародну систему, державні та суспільні інститути.

Отримані знання з навчальної дисципліни стануть складовими наступних *програмних результатів* навчання: знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин; знати та розуміти природу та динаміку міжнародної безпеки, розуміти особливості її забезпечення на глобальному, регіональному та національному рівні, знати природу та підходи до вирішення міжнародних та інтернаціоналізованих конфліктів; знати природу міжнародного співробітництва, характер взаємодії між міжнародними акторами, співвідношення державних, недержавних акторів у світовій політиці; володіти навичками професійного усного та письмового перекладу з/на іноземні мови, зокрема, з фахової тематики міжнародного співробітництва, зовнішньої політики, міжнародних комунікацій, регіональних студій, дво- та багатосторонніх міжнародних проєктів; розуміти та застосовувати для розв'язання складних спеціалізованих задач міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій чинне законодавство, міжнародні нормативні документи і угоди, довідкові матеріали, чинні стандарти і технічні умови тощо.

З метою оптимізації процесу засвоєння навчального матеріалу кожна тема дисципліни розробленого навчального посібника включає: деталізований план лекційного заняття, стислий конспект лекції, термінологічний апарат, комплекс практичних завдань, дискусійні питання, питання для самостійної роботи, а також наведено приклади тестових завдань для підготовки до підсумкового контролю.

Використані та рекомендовані джерела включають репрезентативний перелік українських і зарубіжних наукових праць (монографій, наукових статей, тез науково-практичних конференцій, підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій), що висвітлюють проблематику дипломатії та консульської служби, а також відео-джерела для додаткового самостійного вивчення дисципліни, інформаційні інтернет-ресурси та посилання на електронні джерела інформації.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДИПЛОМАТІЇ ТА КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ

Тема 1. Вступ до дипломатії: визначення, історія та основні принципи

- 1.1. Визначення дипломатії (дефініція, мета, форми).
- 1.2. Еволюція становлення дипломатичних відносин.
- 1.3. Ключові етапи класичної дипломатії.
- 1.4. Основні принципи та функції дипломатії.
- 1.5. Ключові компетентності дипломатичних представників.

1.1. Визначення дипломатії (дефініція, мета, форми).

Дипломатія як інструмент міжнародного спілкування є ключовим елементом сучасного світу та зовнішньої політики, який дозволяє державам та багатьом міжнародним акторам співпрацювати, вирішувати суперечності, підтримувати стабільність та досягати своїх політичних, економічних та безпекових цілей у глобальному масштабі. Це складний процес комунікації та переговорів, що ґрунтується на використанні мирних засобів у врегулюванні конфліктів і забезпеченні взаємодії між країнами, а також дає можливість уникати воєнних дій та вирішувати суперечності шляхом діалогу, що робить його невід'ємною частиною міжнародних відносин.

Дефініція «*дипломатія*» охоплює різні аспекти її функціонування. Вона може бути визначена, зокрема як мистецтво і практика ведення переговорів між державами, яка спрямована на досягнення взаєморозуміння та координацію дій. Слово «дипломатія» походить від давньогрецького *diplōma*, яким позначалися вірчі грамоти послів, що мали форму подвійних дощочок. У сучасному політичному дискурсі є кілька визначень поняття «дипломатія»:

- 1) вид діяльності з управління відносинами між країнами, вміння вести таку діяльність;
- 2) форма співпраці між державами мирними засобами;
- 3) комплекс заходів, що здійснюються державними керівниками, урядовцями і профільними зовнішньополітичними установами, які спрямовані на реалізацію зовнішньополітичного курсу країни та забезпечення державних інтересів і прав на міжнародній арені [10].

Дипломатія - це головний засіб здійснення зовнішньої політики суверенної держави, яка покликана сприяти посиленню міжнародного авторитету і престижу своєї держави, що не завжди відповідає інтересам інших учасників міжнародного спілкування [70].

Дипломатія – це управління міжнародними відносинами через переговори та метод з регулювання цих відносин, які управляються послами й посланниками, а також майстерність дипломатів [176].

Дипломатія визначається у двох значеннях, а саме як «управління міждержавними відносинами» і «здібність поводження з людьми, не ображаючи чи засмучуючи їх», а також вона є використанням мудрості та витончених підходів для встановлення і зміцнення офіційних зв'язків між урядовими структурами суверенних країн [38].

Дипломатія - комплекс процесів (від проведення міждержавних переговорів та укладання міжнародних договорів до аналізу й прогнозування розвитку міжнародних взаємин як на регіональному, так і на світовому рівні), яка має такі характерні риси:

- нерозривний зв'язок зі сферою міждержавних стосунків та зовнішньополітичною діяльністю країни;
- пріоритетність переговорного процесу як головного способу досягнення мирної взаємодії між державами;
- функціонування спеціального корпусу державних службовців (дипломатів), які здійснюють переговорну діяльність та виконують інші завдання відповідно до національного дипломатичного законодавства [86].

Дипломатія - витончене та інтелектуально складне мистецтво ведення міжнародних справ, яке спрямовано на відстоювання та реалізацію державних інтересів на світовій арені, налагодження дружніх відносин і пошук взаємовигідних рішень між країнами [6].

Дипломатію можна розглядати у трьох аспектах:

- ✓ дипломатія як дефініцію (професійна майстерність дипломата формується із сукупності комунікативних компетенцій, теоретичних знань та практичних здібностей, тому дипломатія – це контакти, інтелект, знання, комунікація, взаємодія та розвиток);

- ✓ дипломатія як процес (вона є ключовим рушієм міжнародних відносин - жодна значуща світова подія не може відбутися без дипломатичного супроводження та взаємодії між державами);

- ✓ дипломатія є професією (дипломат - це особа, яка має унікальні можливості, покладає на себе надзвичайно високу відповідальність, безперервно навчається та розвивається, постійно вдосконалюється та поглиблює знання) [40].

Основне призначення дипломатії - всебічне забезпечення та відстоювання стратегічних інтересів держави, підтримання і зміцнення міжнародного миру та стабільності, а також сприяння політико-соціальному й економічному співробітництву та культурному обміну. Існує кілька форм дипломатії, серед яких найбільш відомими є традиційна двостороння дипломатія, що включає переговори між двома державами, та багатостороння дипломатія, яка здійснюється у межах міжнародних організацій, зокрема ООН або Європейський Союз. Сучасна дипломатія також включає публічну дипломатію, яка спрямована на формування позитивного іміджу країни в очах світової громадськості, а також економічну та культурну дипломатію, які акцентують увагу на розвиток міжнародної торгівлі, інвестицій та обміну культурними цінностями.

Формування міцних відносин між державами є не лише необхідним для сьогодення, але й вирішальним для вирішення конфліктів у майбутньому. Дипломатія охоплює все, що роблять лідери всього світу для захисту власних національних інтересів за допомогою широкого спектру інструментів зовнішньої політики, включно з санкціями, зовнішньою допомогою, торгівлею та збройними силами. Справжній виклик у зовнішній політиці полягає в тому, щоб вирішити, які інструменти та у якій кількості використовувати в певному сценарії. Зрештою, метою дипломатії є вплив на поведінку інших країн для просування власних національних інтересів. Тому можна виділити такі форми дипломатії як:

- ✓ Переговори або офіційні обговорення між країнами, які спрямовані на вирішення або запобігання суперечкам.

- ✓ Консультації або перспективні розмови між країнами стосовно спільних проблем, зокрема таких як зміна клімату, тероризм тощо.

- ✓ Закулісні переговори або таємні комунікації між країнами, насамперед, між тими, які часто конфліктують.

- ✓ Саміти та конференції або переговори між главами держав чи урядовцями високого рівня, які часто проводяться міжнародними багатосторонніми організаціями, зокрема ООН.

- ✓ Повсякденна дипломатія або щоденна взаємодія між країнами, що здійснюється посольствами, включно з обговореннями між дипломатами та діяльність із налагодження стосунків, наприклад культурний обмін [97].

1.2. Еволюція становлення дипломатичних відносин.

Дипломатичні відносини як інструмент державної діяльності мають глибоке історичне коріння. Вони розвивалися разом із становленням цивілізацій. Перші форми дипломатії виникли ще у стародавніх державах, таких як Єгипет, Месопотамія та Китай, де посли виконували функції посередників між правителями для врегулювання конфліктів і встановлення торговельних зв'язків. Так, в одній із гробниць стародавнього Єгипту було виявлено зображення Міністерства закордонних справ (МЗС) з архівом, яке датоване 1400 р. до н. е., що свідчить про активні дипломатичні зв'язки Єгипту з сусідніми державами.

Перший відомий міжнародний договір також був укладений в Єгипті - близько 1270 р. до н. е. фараон Рамзес II підписав союзну угоду з королем хетів Хаттасилем, дотримуючись усіх дипломатичних норм. Дипломатія вирішувала ключові міжнародні питання того часу - персидський цар Кір у VI ст. до н. е., під час своїх військових кампаній, спочатку здійснював дипломатичну підготовку, а у 558 р. до н. е. йому вдалося об'єднати в союз персидські племена, що сприяло завоюванню Вавилону в 539 р. [86].

Згодом дипломатія набула більш формалізованого характеру, особливо в античній Греції та Римі, де з'являються поняття про дипломатичний імунітет і ритуали ведення переговорів. Середньовічна Європа стала ареною подальшого розвитку дипломатії, коли почали формуватися постійні дипломатичні місії. Новий етап у розвитку дипломатії розпочався в епоху Відродження в Італії, коли у Венеції та Флоренції були створені перші постійні дипломатичні представництва, що дозволило державам підтримувати безперервні зв'язки з іншими країнами. Проте лише у XVII ст., після Вестфальського миру (1648 р.), який завершив Тридцятирічну війну, виникла сучасна система міжнародних відносин, яка визнавала суверенітет держав та їхнє право на незалежне ведення зовнішньої політики. Це стало фундаментом для сучасної дипломатії, де основними принципами стали рівність держав і непорушність кордонів. У XX ст. розвиток дипломатії пришвидшився завдяки глобальним змінам, зокрема заснуванню Ліги Націй та ООН, що дало поштовх до розвитку багатосторонньої дипломатії. Нині дипломатія є невід'ємною частиною міжнародної системи, що забезпечує мирне співіснування і вирішення глобальних проблем через діалог і співпрацю.

Слід також зазначити етапи становлення української дипломатії, витoki якої сягають часів *Руси-України*. Особливо інтенсивного розвитку зовнішньополітичні зв'язки набули за правління князя Ярослава Мудрого (1019 – 1054 рр.), який активно практикував типовий для середньовічної доби дипломатичний інструмент - укладання династичних шлюбів. Його син Всеволод поєднав свою долю з донькою візантійського імператора Константина IX Мономаха. Дочки князя також були видані заміж за впливових правителів: Анна стала дружиною французького короля Генріха I, Єлизавета - норвезького короля Гаральда Суворого, а Анастасія - угорського короля Андраша I. Міждержавні зв'язки з Польщею зміцнилися завдяки шлюбу сестри Ярослава Мудрого Доброніги з краківським князем Казимиром. Значний внесок у формування міжнародного авторитету України того періоду зробили видатні державні діячі, серед яких особливо вирізняються досягнення: Володимира Мономаха (1053 – 1125 рр.), князя Романа Мстиславовича (близько 1152 – 1205 рр.) та Короля Данила Галицького (1201 – 1264 рр.) [166].

Після втрати державності Давньоукраїнської держави, справжній розквіт української дипломатії припав на *Козацьку добу*. Зародившись у першій половині XVI століття, українське козацтво поступово перетворилося на провідника державницьких прагнень. Починаючи з XVII століття Запорізьке Військо стало потужним міжнародним гравцем у Східній Європі та Південно-Східній Європі. У 1594 році козаки уклали стратегічну угоду з християнською коаліцією «Священна ліга» стосовно спільних дій проти Османської імперії, вперше ставши повноправним учасником міждержавного альянсу. З появою гетьмана Богдана Хмельницького - видатного знавця чотирьох мов з гострим розумом та дипломатичною майстерністю - міжнародна активність українців значно посилилася. Він приймав закордонних дипломатичних представників у своїй резиденції в Переяславі: послів європейських держав, трансільванського князя Георгія Ракоці, представників турецької та московської влади. Хмельницький вів складні переговори з польськими урядовцями, налагоджував дипломатичні зв'язки зі Швецією. Однак, навіть величезні дипломатичні зусилля гетьмана не змогли забезпечити повної незалежності України. Після нього видатний внесок у розвитку української дипломатії належить не менш видатним діячам – гетьманам: Івану Мазепі, Івану Виговському та Пилипу Орлику [166].

1.3. Ключові етапи класичної дипломатії.

Класична дипломатія пройшла довгий шлях еволюції, формуючи основи сучасних міжнародних відносин. Еволюція сучасної дипломатії може бути структурована на три масштабні періоди, кожен з яких має власну внутрішню диференціацію.

Перший етап розпочинається з Віденського конгресу 1815 року та Аахенського протоколу 1818 року, які вперше запровадили класифікацію дипломатичних представників («Положення щодо дипломатичних агентів») і заклали фундамент дипломатичного протоколу та церемоніалу. Саме в цей період сформувалися класичні принципи дипломатії та геополітичної взаємодії. У XVI столітті італійський дипломат Франческо Гвіччардіні сформулював визначальний принцип зовнішньої політики: не допускати посилення впливу сусідніх держав. Британська дипломатія послідовно дотримувалася цієї стратегії, опікуючись створенням та підтриманням балансу сил навколо своїх кордонів. Зокрема, Лондон активно сприяв збереженню незалежності Голландії, Португалії та Норвегії, використовуючи переважно дипломатичні інструменти впливу. Сприяючи утвердженню суверенітету цих держав, вона зосереджувала свої зусилля переважно на дипломатичних, а не військових методах. Зокрема, у 1905 році Лондон відіграв важливу роль у процесі відокремлення Норвегії від Швеції [38].

Другий етап розпочався після завершення Першої світової війни (1914-1918 рр.) та формування повоєнної Версальської системи міжнародних угод, що призвело до створення Ліги Націй. Незважаючи на неспроможність запобігти Другій світовій війні (1939-1945 рр.), дипломатія цього періоду набула більшої зрілості та інституційної оформленості. У цей час було прийнято низку міжнародно-правових документів (конвенцій), які стали основою та регламентували дипломатичну та консульську діяльність. Зокрема, затверджено Каракаську конвенцію про консульські функції, укладеною між Болівією, Колумбією, Еквадором, Перу та Венесуелою у 1911 році, а в 1928 році - Гаванську конвенцію про консульських чиновників. Особливо важливим став «кодекс Бустаманте» (1928 р.) - колективний міжнародний договір, названий на честь кубинського вченого, який уніфікував консульські практики для більшості країн Центральної та Південної Америки [38].

Формування та інституціоналізація Міністерства закордонних справ України як повноцінного державного органу тісно пов'язане з проголошенням 10 червня 1917 року Першого Універсалу Української Центральної Ради (УЦР) та утворенням *Української Народної Республіки* (УНР). Процес становлення законодавчої та виконавчої гілок влади отримав формальне закріплення у проголошеному УЦР 16 липня 1917 року Другому Універсалі, який передбачав створення Генерального Секретаріату як виконавчого органу влади. У його складі з моменту утворення розпочало діяльність Генеральне секретарство з національних справ, яке стало прототипом першого зовнішньополітичного відомства України в XX столітті. 22 грудня 1917 року Володимир Винниченко - Голова Генерального Секретаріату УНР, який проголошено Третім Універсалом Української Центральної Ради та Олександр Шульгин - Генеральний секретар з міжнаціональних справ підписали «Законопроект про створення Генерального секретарства міжнародних справ», який цього ж дня було затверджено під час засідання уряду УНР. У документі визначалися основні завдання Генерального секретарства міжнародних справ, зокрема: здійснення міжнародних зносин держави, захист інтересів українських громадян за межами Української Народної Республіки, тимчасово - врегулювання національних суперечок у межах УНР. Важливим кроком у розвитку зовнішньополітичної служби став проголошений 12 січня 1918 року Четвертий Універсал УЦР, яким *Українська Народна Республіка* була проголошена «самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою Українського Народу». У цей період активізувалася діяльність: зі створення мережі дипломатично-консульських установ, регульованих державними законами та нормативними актами Генерального секретарства міжнародних справ (згодом – Міністерства закордонних справ); розробки правової бази для дипломатичної діяльності, зокрема співробітниками українського

МЗС було підготовлено проєкт закону «Про закордонні установи УНР» (навесні 1918 року), а також підготовки дипломатичних кадрів. У період діяльності Центральної Ради були започатковані дипломатичні контакти з багатьма державами. Зокрема, встановлено зв'язки з країнами Антанти - український уряд приймав Генерального комісара Франції при уряді України та Представника Великої Британії (у грудні 1917 р.), а також українська делегація взяла участь у мирних переговорах у Бресті (наприкінці 1917 р.), результатом яких стало підписання 27 січня 1918 року першого мирного договору у ході Першої світової війни [166].

З приходом до влади *Гетьмана* Української Держави Павла Скоропадського (з 28 квітня 1918 р.), український уряд продовжив активну розбудову власної національної зовнішньополітичної служби. Зовнішня політика Української Держави була зосереджена на трьох ключових напрямках: було встановлено дружні відносини із країнами Четверного Союзу; вирішувалися спірні територіальні питання із сусідніми державами; налагодження дипломатичних зв'язків із нейтральними країнами. Протягом діяльності Гетьманського уряду значно збільшилася кількість держав, з якими були встановлені дипломатичні зв'язки. Українська Держава заснувала дипломатичні місії у Румунії, Фінляндії, Швейцарії, Швеції та ще в низці країн, загалом охопивши до 10 держав. Водночас в Українській Державі було прийнято понад двадцять повноважних представників іноземних держав, серед яких були Австро-Угорщина, Болгарія, Грузія, Німеччина, Туреччина, Польща, Румунія, Фінляндія та інші. Окрему увагу було приділено переговорам із Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою (РСФСР). Для цього Українська Держава створила спеціальну делегацію, яка вела мирні переговори з російськими представниками у Києві у період з травня до жовтня 1918 року. Делегація РСФСР, очолювана Християном Раковським і Дмитром Мануїльським, виконувала також функції тимчасового дипломатичного представництва в Українській Державі. Значний внесок у розвиток української зовнішньополітичної служби зробив Міністр закордонних справ Дмитро Дорошенко. Його зусиллями була створена ефективна організаційна структура Міністерства закордонних справ, а також розроблено законодавчу базу для регулювання дипломатичної діяльності. Зокрема, був прийнятий «Закон про посольства і місії Української Держави» (червень 1918 р.), а також «Закон про українську консульську службу» (липень 1918 р.). Особливо важливою подією стало започаткування перших вітчизняних Консульських курсів - навчального закладу, створеного для підготовки професійних кадрів у сфері дипломатії та консульської служби, що мало на меті забезпечення держави висококваліфікованими фахівцями у цій галузі [166].

З утворенням Директорії, яка була сформована у грудні 1918 року, дипломатичні зв'язки, встановлені попередніми урядами України, переважно збереглися, а подекуди були розширені. Директорія (перший Міністр закордонних справ - Володимир Чехівський) заснувала дипломатичні представництва у США, Великій Британії, Бельгії, Греції, Італії, а також було відкрито посольства в Латвії, Естонії, Угорщині та Чехословаччині. Українська держава також мала дипломатичне представництво у Ватикані. Делегація Української Народної Республіки взяла участь у Паризькій мирній конференції (1919-1920 рр.), виконуючи водночас функції тимчасового дипломатичного представництва України у Франції. Основним завданням українських дипломатичних місій і спеціальних делегацій УНР було забезпечення міжнародного визнання України та здобуття підтримки її державотворчих прагнень. Представництва УНР активно проводили інформаційну та видавничу діяльність, а також виконували ключові консульські функції - організовувалися заходи з повернення на Батьківщину українських військовополонених з країн, де вони перебували. Військово-санітарні місії для допомоги військовополоненим функціонували при дипломатичних представництвах у Відні, Берліні та Римі. За часів Директорії до практики української зовнішньополітичної служби було впроваджено проведення з'їздів послів і керівників дипломатичних місій, серед яких особливого значення набули два: у 1919 році в Карлових Варах та у 1920 році у Відні.

Важливу роль в історії української дипломатії відіграла зовнішньополітична діяльність *Західно-Української Народної Республіки* (ЗУНР). Уряд ЗУНР, у період своєї діяльності, налагодив широку мережу дипломатичних контактів, створивши представництва в Італії, Австрії, Німеччині, Угорщині, Югославії та Чехословаччині. Крім того, спеціальні місії були направлені до країн із численними українськими емігрантськими громадами, зокрема до США, Канади та Бразилії. Також уряд ЗУНР делегував окрему дипломатичну місію для участі у Паризьких мирних переговорах (липень 1919 р.), де його представники активно співпрацювали з дипломатичною місією *Української Народної Республіки*. [166].

На початковому етапі формування структур влади *Української Соціалістичної Радянської Республіки* (УСРР) виконання зовнішньополітичних функцій частково було покладено на Народне секретарство міжнаціональних справ (трансформувалося у Народне секретарство міжнародних справ). У період діяльності уряду УСРР було сформовано мережу її дипломатичних представництв, зокрема у Празі, Варшаві та Берліні.

При уряді радянської України іноземні дипломатичні місії були представлені такими державами, як Польща, Австрія, Німеччина та Чехословаччина. Основними напрямками їхньої діяльності були питання торговельно-економічного співробітництва та виконання консульських функцій. У цей час Наркомат закордонних справ УСРР зосереджував свої зусилля на розвитку дипломатичних відносин з іншими країнами, вдосконаленні внутрішнього законодавства у межах своєї компетенції, а також підтримці контактів із представництвами іноземних держав, які перебували в УСРР.

Різка зміна ситуації настала у грудні 1922 року після створення СРСР. У відання союзного центру було передано усі зовнішньополітичні та економіко-торговельні зв'язки УСРР. У результаті вона у перші десятиліття ХХ століття втратила право на самостійну зовнішньополітичну діяльність та позбулася не лише фактичної, а згодом й формальної державності, що призвело до багаторічної втрати можливості самостійно формувати та реалізовувати власну зовнішню політику [166].

Третій етап сучасної дипломатії, який охопив другу половину ХХ століття, охарактеризувався радикальними відмінностями від усіх попередніх циклів цивілізаційного поступу людства. Ця нова епоха базується на фундаментально нових технологіях, принципах економічного розвитку, соціально-політичних нормах, а також на впровадженні сучасних інформаційних систем. Разом із цим відбуваються масштабні, хоча й здебільшого негативні, зміни в природному середовищі. Особливо значущі політичні трансформації мали місце наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст., коли світова практика тоталітаризму зазнала історичної поразки. У цей період остаточно формується міжнародно-правова основа дипломатії - встановлюються універсальні й чітко визначені «правила гри». Суттєвий внесок у створення цього цивілізаційного інструментарію зробили міжнародно-правові акти, зокрема прийняття: Статуту Організації Об'єднаних Націй (1945 р.), Конвенції про привілеї та імунітети ООН (1946 р.), Віденської конвенції про дипломатичні зносини (1961 р.), Віденської конвенції про консульські зносини (1963 р.), Конвенції про спеціальні місії (1969 р.), а також Конвенції про представництво держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру (1975 р.). Ці документи, разом із низкою інших міжнародно-правових актів, створили ефективну правову базу для діяльності світової дипломатії в умовах нової історичної реальності [38].

5 лютого 1944 року були ухвалені постанови Політбюро ЦК КП(б) України та Укази Президії Верховної Ради *Української Радянської Соціалістичної Республіки* (УРСР), які передбачали створення українського Народного Комісаріату Закордонних Справ. У 1944-1990 роках міжнародна діяльність *Української РСР* була зосереджена переважно на участі в роботі ООН. Це дозволяло, хоча й у символічному та обмеженому форматі, інформувати світову спільноту про ситуацію в Україні, брати участь у розгляді глобальних і регіональних проблем, а також здобувати досвід багатосторонньої дипломатії. Як одна з держав-засновниць ООН, УРСР брала участь у розробці її Статуту, формуванні структур, органів і спеціалізованих установ ООН. У цей період міжнародна діяльність УРСР, зокрема в межах

ООН, контролювалася московою. Проте працівники української зовнішньополітичної служби здобували необхідний професійний досвід, що мало важливе значення для майбутнього.

Безкомпромісні нові завдання перед українським Міністерством закордонних справ постали у 1991 році з ухваленням Акта про *незалежність України*. Вони включали розвиток повноцінних двосторонніх відносин із зарубіжними країнами, забезпечення міжнародного визнання України, встановлення дипломатичних відносин, створення ефективної мережі власних дипломатичних і консульських представництв, а також інтеграцію у провідні міжнародні організації та утвердження своєї ролі в них. У перші роки незалежності Україна отримала визнання понад 170 державами світу (майже з усіма були встановлені дипломатичні відносини), що сприяло активному розвитку міжнародного співробітництва [166].

1.4. Основні принципи та функції дипломатії.

В основі дипломатії як ключового інструменту здійснення зовнішньої політики держав, який забезпечує підтримку мирних відносин та ефективну комунікацію між країнами, лежать певні принципи, які формують основні правила взаємодії на міжнародній арені. Ці принципи (суверенітету, невтручання у внутрішні справи, рівності держав, дотримання міжнародного права та мирного врегулювання конфліктів) дозволяють створювати стабільну систему міжнародних відносин, де кожна держава має право на незалежне існування, а також визначення своїх зовнішньополітичних пріоритетів.

Дипломатія, фундаментально, є мистецтвом переговорів і міжнародного діалогу, де держави переслідують свої національні інтереси мирними засобами. Її ключові принципи: *переговори, комунікація, формування відносин і просування інтересів*. Ці принципи складають основу ефективної дипломатії і є незамінними для дипломатів, які прагнуть сприяти співпраці, вирішенню конфліктів та створенню стійких альянсів на світовій арені. Їх теоретична інтеграція демонструє їх взаємозалежний характер. Наприклад, ефективна комунікація зміцнює переговори, сприяє взаєморозумінню та довірі, а побудова міцних відносин підвищує потенціал для успішних переговорів і підтримує як комунікацію, так і просування національних інтересів. Ці принципи не обмежуються лише державними акторами. З огляду на те, що недержавні актори, такі як транснаціональні корпорації та організації громадянського суспільства, все частіше беруть участь у дипломатичній діяльності, ці основні принципи пропонують межі для розуміння того, як різні зацікавлені сторони взаємодіють на глобальній арені [106].

Переговори є найважливішим компонентом дипломатії, де дипломати ведуть діалог і вирішують конфлікти. Дипломатичні переговори не обмежуються досягненням компромісу, але також вимагають здатності визначати спільні інтереси та знаходити креативні рішення складних міжнародних проблем. Успішні переговори як інструмент кризової дипломатії вимагають як культурної чутливості, так і сильних комунікативних навичок, які гарантують, що дипломатичні зусилля будуть стійкими, зокрема і під тиском. Кваліфіковані дипломати використовують аналітичні здібності та переконливу комунікацію, щоб орієнтуватися в багатьох делікатних ситуаціях і досягати взаємовигідних домовленостей [95].

Комунікація визначена як ще один ключовий принцип, що слугує механізмом, за допомогою якого відбувається обмін ідеями, занепокоєннями та рішеннями між державами. Дипломати повинні використовувати різні канали - дипломатичні телеграми, офіційні заяви і, все частіше, цифрові платформи, такі як соціальні мережі, щоб ефективно передавати повідомлення. Чітка комунікація зменшує кількість непорозумінь, зміцнює довіру і сприяє прозорості, що є критично важливими для дипломатії. Сьогодні перед дипломатами стоїть завдання оволодіти як традиційними, так і сучасними комунікаційними платформами, гарантуючи, що їхні послання знайдуть відгук у різних культурних і геополітичних ландшафтах [115]. Так, наприклад, незважаючи на ідеологічні розбіжності, чітка комунікація, особливо встановлення прямого діалогу між наддержавами, зіграла вирішальну роль у

запобіганні ескалації конфліктів та формуванні більш стабільних міжнародних відносин після Другої світової війни [34].

Дипломати також значною мірою покладаються на *формування відносин*, які сприяють взаємній довірі, розумінню та довгостроковій співпраці. Як зазначено в статті, відносини розвиваються через особисту дипломатію, культурні обміни (культурна дипломатія в глобалізаційних зусиллях публічної дипломатії) та участь у багатосторонніх організаціях. Долучаючись до цих зусиль, дипломати можуть створювати альянси, які виходять за рамки формальних угод, що дозволяє державам працювати разом більш ефективно [93].

Перед дипломатами стоїть завдання збалансувати цілі своєї країни (використовуючи *просування національних інтересів* як інструмент дипломатії) з необхідністю міжнародного співробітництва. Концепція нішевої дипломатії Купера висвітлює, як середні держави, зокрема, просувають свої інтереси, визначаючи конкретні сфери, де вони можуть здійснювати вплив. Просування інтересів вимагає тонкого розуміння геополітичного ландшафту і здатності створювати коаліції, які посилюють переговорну силу країни на міжнародній арені [96]. Наприклад, деякі країни часто просувають свої інтереси за кордоном через неформальні канали та недержавних акторів.

Основними функціями дипломатії є представництво інтересів держави і захист прав громадян та юридичних осіб за кордоном, ведення переговорів, укладення міжнародних договорів, збір та аналіз інформації про політичну, економічну та соціальну ситуацію в країні перебування. Сучасна дипломатія також виконує функцію підтримки взаєморозуміння між народами для зменшення напруженості й запобігання конфліктам та сприяє культурному обміну, що особливо актуально в умовах глобалізації та зростаючої взаємозалежності держав.

Пройшовши довгий шлях свого становлення й розвитку, а також набувши тих рис, які ми спостерігаємо сьогодні, а саме: розвинуту зовнішньополітичну службу та її апарат, усталену практику укладання двосторонніх (багатосторонніх) угод між суб'єктами міжнародних відносин, консенсусне вирішення справ на наднаціональному рівні, впровадження колективної безпеки на регіональному та загальносвітовому рівнях, покарання тих суб'єктів, які порушують принципи міжнародного права та загальнолюдське уявлення про мирне співіснування, – дає повне право стверджувати, що дипломатична діяльність, без перебільшення, стала однією з головних запорук вбереження людської цивілізації від хаосу та тотального знищення. І навіть попри те, що поки не всі міжнародні гравці бажають приймати чесні правила гри, всезагальна консолідація політичних та економічних зусиль інших її учасників не дозволяє порушникам на свій лад перекроювати увесь той загальнолюдський прогрес, який людство пройшло за тисячі років свого існування. Відповідно до основних завдань дипломатії можна виокремити такі її функції:

- ✓ Представництво – ця функція означає, що дипломатична місія не представляє ані главу держави, ані уряд, але державу як суб'єкт міжнародного права;
- ✓ Переговори – функція, що гарантує розгляд проблеми зіткнення спільних інтересів держав задля вирішення цієї проблеми;
- ✓ Інформація – функція інформаційного спостереження, забезпечує відправлення отриманих законним шляхом даних щодо внутрішнього життя та настроїв населення щодо міжнародної політики країни проживання;
- ✓ Дипломатичний захист – функція, що дозволяє дипломатичній місії пропонувати дипломатичний захист громадянам, які тимчасово перебувають або проживають у країні перебування цієї місії від можливих порушень їхніх прав або інтересів;
- ✓ Міжнародне співробітництво – центральна функція, що сприяє дружнім відносинам та співпраці між державою, що направляє дипломатичну місію та державою, що її приймає;
- ✓ Консульські функції [38].

1.5. Ключові компетентності дипломатичних представників.

Дипломатичні представники (дипломати) відіграють важливу роль у забезпеченні ефективної взаємодії і збереження добрих відносин між державами, тому їх компетентності є критичним фактором успіху дипломатичної діяльності.

Класичний образ дипломата, який створено Бомарше, відображений у словах, які він вклав у уста Фігаро: «Прикидатися, ніби не знаєш того, про що насправді знаєш, і навпаки - ніби знаєш те, чого не знаєш; уважно слухати те, чого не розумієш, і не помічати того, що добре усвідомлюєш; робити великий секрет із того, що не є таємницею, і створювати видимість роздумів, залишаючись із пером у руці, навіть коли в голові немає жодної думки; вдавати з себе вагомому персону, організовувати шпигунську діяльність, підкуповувати зрадників, розкривати печатки, перехоплювати листи й виправдовувати низькі засоби величністю мети». Хоча цей образ уже не відповідає сучасним реаліям, деякі «риси» професії дипломата, якщо розглядати їх із певною іронією, залишаються актуальними й сьогодні. Безумовно, спостереження видатного дипломата XIX століття Ш.-М. де Талейрана про те, що мова служить дипломату для приховування, а не для вираження своїх думок, зберігає свою актуальність й нині. До цього можна додати вислів відомого французького дипломата А. Муссе, який на початку XX століття зазначив, що справжній дипломат - це той, хто з інтересом слухає малозначні речі та зберігає байдужий вигляд, коли мова йде про дійсно важливі для нього питання [38].

Дипломат - це особа, яка представляє інтереси своєї держави та її громадян за кордоном. Сам термін «дипломат» виник від давньогрецького слова «diplōma» (складений удвічі). Первинно це стосувалося письмового документа, який вручався послом главі іноземної держави як підтвердження його повноважень. Нині цей документ відомий як вірча грамота. У сучасних умовах, з огляду на зростаючу складність міжнародних відносин, роль дипломатії, а отже й самого дипломата, набуває особливого значення. Дипломат відіграє ключову роль у знаходженні ефективних компромісів, вирішенні конфліктів, запобіганні ескаляції кризових ситуацій, а також у розробці зважених рекомендацій і стратегічних пропозицій для урядів і керівників держав. Це професія, яка поєднує в собі надзвичайну цікавість і високу відповідальність. Сучасний дипломат повинен володіти знаннями та якостями, які можна поділити на три групи:

✓ *Спеціальні знання* дипломата мають містити: глибоке розуміння зовнішньополітичної стратегії власної держави; всебічні знання про географію, історію, культуру, політичну, соціальну та економічну ситуацію країни перебування; детальне вивчення зовнішньополітичних орієнтирів інших держав та міжнародних організацій; досконале володіння механізмами міжнародної комунікації; повне уявлення про глобальну мережу дипломатичних представництв; ґрунтовне знання міжнародного законодавства.

✓ *Професійні навички* дипломата включають: майстерність ведення переговорів; здатність до глибокого аналізу та підготовки аналітичних матеріалів; розвинені представницькі компетенції; навички керування дипломатичною місією; вміння здійснювати ефективну комунікацію; здатність працювати у міжкультурному середовищі: досконале володіння дипломатичним протоколом.

✓ *Особисті якості* дипломата характеризуються як: комунікативність та харизматичність; інтелектуальна гнучкість; нестандартне креативне мислення; стресостійкість та врівноваженість; емпатійність та тактовність; висока дисципліна та відповідальність; терплячість та виваженість; принциповість та чесність; цілеспрямованість; спостережливість; адаптивність і здатність до командної роботи [6].

Знання мов також є важливим елементом дипломатичної компетенції, адже це дозволяє безпосередньо спілкуватися з партнерами без посередників. Крім того, важливими є навички культурної адаптації та розуміння різних культур і традицій, що сприяє налагодженню довіри та взаєморозуміння з іншими країнами. Дипломат повинен демонструвати високу етичність, здатність зберігати конфіденційність і вміння працювати під тиском, що дозволяє ефективно

виконувати свої обов'язки навіть у складних ситуаціях. Серед основних компетентностей дипломатів також виокремлюються:

Підготовка. Дипломат має глибоко вивчати історію, культурні зв'язки та міжнародні відносини, а також теорію і практику дипломатії. Основою його професійної діяльності є постійне вдосконалення знань та аналітичних здібностей. Історичні знання та розуміння міжнародних відносин є критично важливими для ведення переговорів і досягнення взаємовигідних результатів. Для ефективної роботи дипломат також повинен вміти критично оцінювати політичні, економічні та соціальні процеси в країні перебування.

Реактивність і проактивність. Після завершення навчання практична підготовка у вигляді стажувань та робочого досвіду є необхідною умовою для вдосконалення професійних навичок. Дипломат повинен активно використовувати можливості, які відкриваються у результаті глобальних подій, й демонструвати проактивність у кожному завданні. Це дозволяє не тільки адаптуватися до складних ситуацій, але й ефективно вирішувати їх.

Професіоналізм. Формальність і професіоналізм є невід'ємними рисами роботи дипломата. Ведення переговорів, написання офіційних листів, запитів і навіть неформальні дискусії мають здійснюватися на найвищому рівні. Аналітичні здібності, увага до деталей та холоднокривність у стресових ситуаціях є ключовими компетенціями для успішної дипломатичної діяльності. Дипломат також повинен дотримуватися субординації, навіть якщо не згоден з рішеннями керівництва, та виконувати їх з максимальною ефективністю.

Об'єктивність і чесність. Дипломат зобов'язаний діяти неупереджено, послуговуватися принципами справедливості, не допускати впливу особистих переконань або упереджень на свої рішення. Чесність є фундаментом його діяльності, включно з відмовою від фаворитизму та дискримінації. Дипломат завжди представляє інтереси своєї країни та зобов'язаний поважати суверенітет інших держав, уникати особистої неповаги до дипломатів чи лідерів інших країн.

Стійкість. Пунктуальність, надійність та відданість є основою роботи дипломата, проте важливим є вміння витримувати тиск і долати виклики та поразки. Особливо на початку своєї професійної кар'єри, дипломати повинні демонструвати стійкість і здатність швидко відновлюватися після невдач, а також бути готовими до інтенсивної роботи в умовах високої динаміки міжнародних подій.

Лідерство і командна робота. Це дві якості гарного дипломата, які тісно пов'язані між собою. Ефективний дипломат поєднує власні лідерські якості (коли він може сформулювати бачення) з вмінням працювати в команді для досягнення конкретних цілей. Він здатен формулювати чітке бачення, організовувати роботу колективу, налагоджувати стосунки та довіру і мотивувати співробітників. Робота в команді змушує дипломата ставити під сумнів свій вибір та активно обговорювати шляхи подальшого розвитку. Таким чином, навіть дипломати високого рівня повинні вчитися працювати в команді й розвивати свої лідерські якості. Успіх дипломатії ґрунтується на співпраці, а робота в команді сприяє вдосконаленню лідерських якостей.

Терпіння. Під час переговорів дипломат повинен показати себе жорстким та ефективним, щоб досягти найоптимальнішого результату. Метою дипломата є досягнення результатів, які повинні відповідати національним інтересам. Дипломат повинен досягти найкращого результату переговорів, максимально наближеного до національних інтересів, принаймні, наскільки це можливо. Корисною стратегією є прийняття чітких червоних ліній і відмова від компромісів за їх межами. Проте, бути жорстким переговорником також означає вміння зберігати спокій під тиском, бути терплячим і стриманим. Дипломатичні рішення вимагають терпіння та часу, щоб вирішити потенційні суперечки, які можуть виникнути, і досягти найкращого результату для інтересів своєї країни.

Швидкість і вирішення проблем. Робота дипломата вимагає вміння швидко адаптуватися до змінних умов, ефективно планувати свою діяльність, розставляти пріоритети та раціонально використовувати час. Важливою навичкою є здатність оперативно готувати

звіти в умовах обмеженого часу та швидко знаходити найкращі і ефективні рішення в критичних ситуаціях.

Комунікабельність. Дипломат має вміти писати чіткі, граматично правильні та лаконічні звіти. До того ж, під час спілкування дипломат повинен вміти правильно і швидко писати, а також вільно та лаконічно висловлюватися усно, щоб мати можливість швидко та якісно готувати проспекти, резюме і звіти. Дипломат повинен вміти говорити вільно, лаконічно і граматично правильно, використовуючи відповідні стилі спілкування. Дипломатична комунікація наділена чіткими формальними правилами з моменту зародження сучасної дипломатії, однак вона зазнала важливих змін разом з історичними та суспільними змінами. Наприклад, в сучасних умовах використання соціальних мереж, зокрема Facebook, також набуває широкого значення для швидкого поширення інформації.

Міжкультурна комунікація. Професійний дипломат повинен бути обізнаний зі звичаями та історією своєї країни та поважати різні традиції та ідеали інших країн. Дипломат повинен вміти ефективно і гармонійно спілкуватися з людьми з інших культур і з різними політичними переконаннями. Це називається «культурна адаптивність». Важливо розуміти невербальні сигнали, що можуть відрізнятися залежно від культури, та уникати непорозумінь, неправильного тлумачення і вміти змінювати свою поведінку, щоб виправити ситуацію, якщо це необхідно. Ввічливість і повага до культурних відмінностей є ключовими елементами успішної дипломатичної комунікації [107].

Практичне заняття до теми 1

1. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування:

- Надайте власне визначення дипломатії, спираючись на наукові джерела. Які, на вашу думку, є ключовими елементами цього поняття?
- Які були перші прояви дипломатичних відносин в історії людства?
- Які були головні принципи класичної дипломатії?
- Сформулюйте основні принципи сучасної дипломатії.
- Які основні функції виконує дипломатія в сучасному світі?

2. Проблемні питання для обговорення:

- ✓ На вашу думку, дипломатія – це мистецтво або наука? Аргументуйте свою відповідь.
- ✓ Які основні тенденції розвитку дипломатії у XX столітті?
- ✓ Як змінюється роль дипломатії в умовах глобалізації?
- ✓ Які нові виклики постають перед дипломатією в XXI столітті?
- ✓ Яку роль відіграє дипломатія в вирішенні міжнародних конфліктів?
- ✓ Яку роль відіграє дипломатія в вирішенні глобальних проблем?
- ✓ Які перспективи розвитку дипломатії в майбутньому?
- ✓ Які висновки можна зробити щодо ролі дипломатії в сучасному світі?

3. Оцінювання рівня засвоєння знань здійснюється шляхом проведення поточного контролю у формі письмового або усного **тестування**.

Приклад тестових завдань:

1. Яке явище можна вважати першим кроком до становлення дипломатичних відносин?
А. Встановлення поштового зв'язку
Б. Обмін посланцями між державами
В. Створення міжнародних організацій
Г. Підписання мирних угод
Д. Розвиток морських подорожей
2. У якій цивілізації вперше з'явилися постійні посольства?
А. Древній Китай
Б. Стародавній Рим
В. Давня Греція
Г. Давній Єгипет
Д. Вавилон
3. Яка угода заклала основу сучасної системи міжнародних відносин?
А. Віденський конгрес
Б. Версальський договір
В. Договір Утрехту
Г. Вестфальський мир
Д. Брест-Литовський договір
4. Яке основне завдання посольств у міжнародних відносинах?
А. Промоція культури
Б. Представництво інтересів своєї держави
В. Захист екології
Г. Регулювання економічних відносин
Д. Участь у міжнародних виставках
5. Коли було створено перше Міністерство закордонних справ?
А. XV століття
Б. XVII століття
В. XVIII століття
Г. XIX століття
Д. XX століття
6. Яка з цих подій є ключовою у розвитку дипломатії в Європі в XIX столітті?
А. Початок Першої світової війни
Б. Утворення Ліги Націй
В. Віденський конгрес
Г. Французька революція
Д. Прийняття Статуту ООН
7. Яка з цих ролей не є основною функцією дипломатичних представництв?
А. Ведення переговорів
Б. Захист прав громадян
В. Сприяння економічній співпраці
Г. Організація військових операцій
Д. Інформаційна діяльність
8. Що означає термін «дипломатичний імунітет»?
А. Захист дипломатів від судового переслідування в країні перебування
Б. Можливість дипломатів брати участь у виборах в країні перебування
В. Звільнення дипломатів від податків
Г. Право дипломатів на екстрадицію
Д. Пільги для сімей дипломатів
9. Яка подія сприяла становленню Ліги Націй після Першої світової війни?
А. Паризька мирна конференція
Б. Підписання Версальського договору
В. Створення ООН
Г. Віденський конгрес
Д. Резолюція Брест-Литовська
10. Який документ регламентує сучасні дипломатичні відносини?
А. Конституція ООН
Б. Віденська конвенція про дипломатичні відносини
В. Женевська конвенція
Г. Європейська Хартія
Д. Паризький договір

4. Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти

Теми індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Особливості дипломатичних місій в античному світі.
- Головні персоналії класичної дипломатії.
- Основні етапи розвитку класичної дипломатії.
- Роль дипломатії в забезпеченні міжнародної безпеки.
- Принципи та інструменти класичної дипломатії.
- Розвиток дипломатичних відносин у контексті світових війн.
- Лідерство та стратегічне мислення як ключові компетенції дипломата.

5. Питання для самостійної роботи студентів:

- ✓ Що є основною метою дипломатії?
- ✓ Які інструменти використовує дипломатія для досягнення своїх цілей?
- ✓ Які основні етапи та особливості розвитку дипломатичних відносин в Античному світі.
- ✓ Які зміни відбулися в дипломатії у Середньовіччі?
- ✓ Як змінилася дипломатія в епоху Відродження?
- ✓ Які особливості мала дипломатія в епоху абсолютизму?
- ✓ Як вплинули революції XVII-XIX століть на розвиток дипломатії?
- ✓ Які були основні інструменти класичної дипломатії?
- ✓ Які були головні постаті класичної дипломатії?

Тема 2. Структура дипломатичного представництва

- 2.1. Дипломатична служба України.
- 2.2. Порядок заснування дипломатичного представництва.
- 2.3. Глава та персонал дипломатичного представництва.
- 2.4. Дипломатичні ранги.
- 2.5. Дипломатичний корпус та особливості його функціонування.

2.1 Дипломатична служба України.

У сучасних умовах дипломатична служба України відіграє ключову роль у забезпеченні національних інтересів та безпеки країни. З огляду на складну геополітичну ситуацію, українська дипломатична служба стала важливим інструментом в активній участі України у глобальних процесах і захисті суверенітету на міжнародній арені. Однією з основних функцій дипломатичної установи є представництво та захист інтересів громадян своєї держави за кордоном, а також сприяння у розв'язанні їхніх правових та соціальних проблем.

Відповідно до Декларації про державний суверенітет України від 1990 року зазначено - Україна «(Українська РСР) як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах». Вона «виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру та міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах», а також «визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права» [122].

Відповідно до ЗУ «Про дипломатичну службу» **дипломатичною службою** є «державна служба особливого характеру, що полягає у професійній діяльності посадових осіб дипломатичної служби, яка пов'язана з реалізацією зовнішньої політики України, захистом національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном» [128].

До системи органів дипломатичної служби України входять:

– **Міністерство закордонних справ України (МЗС України):**

✓ виступає «центральною ланкою виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зовнішніх зносин і координує діяльність державних органів у сфері зовнішніх зносин»;

✓ «здійснює свої повноваження безпосередньо та через інші органи дипломатичної служби»;

✓ «здійснює керівництво іншими органами дипломатичної служби».

– **представництва МЗС України на території України** – «утворюються в регіонах, де діють іноземні консульські установи чи представництва міжнародних організацій»;

– **закордонні дипломатичні установи України** - основними їх завданнями є «представництво України в державах перебування або при міжнародних організаціях та підтримання з ними офіційних відносин, відстоювання національних інтересів України, виконання консульських функцій, зокрема захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном» [128].

Основними засадами дипломатичної служби та **державної служби** як публічної, професійної, політично неупередженої діяльності із практичного виконання завдань та функцій держави згідно із Законами України, зокрема «Про державну службу» та «Про дипломатичну службу» є: «верховенства права; політична неупередженість; патріотизм; захист національних інтересів України; пріоритет прав і свобод людини та громадянина;

демократичність та дотримання законності; гуманізм і соціальна справедливість; професіоналізм, доброчесність, компетентність, прозорість та ініціативність; ефективність, об'єктивність, чесність та порядність; забезпечення рівного доступу до державної служби; стабільність, належне виконання службових обов'язків та дотримання трудової дисципліни» [127; 128].

Ключовими завданнями органів дипломатичної служби України є:

- «забезпечення захисту національних інтересів України;
- реалізація зовнішньополітичного курсу України, який спрямовано на розвиток політичних, економічних, культурних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків з іноземними державами та міжнародними організаціями;
- захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном;
- сприяння утвердженню міжнародного авторитету України, піднесенню у світі її іміджу як надійного і передбачуваного партнера;
- забезпечення дипломатичними засобами і методами захисту суверенітету, міжнародної безпеки, територіальної цілісності та непорушності кордонів України, її політичних, торговельно-економічних, культурних, гуманітарних та інших інтересів;
- координація діяльності державних органів щодо забезпечення реалізації єдиного зовнішньополітичного курсу України;
- вивчення та аналіз політичного та економічного становища у світі, зовнішньої та внутрішньої політики іноземних держав та діяльності міжнародних організацій;
- забезпечення державних органів інформацією, яка необхідна для здійснення ефективної зовнішньої та внутрішньої політики України» [128].

В умовах сучасних глобальних викликів ефективність дипломатичної служби набуває особливого значення. Органи дипломатичної служби України виконують важливі функції, що спрямовані на захист національних інтересів та зміцнення міжнародного статусу держави. Ключовими функціями органів дипломатичної служби, зокрема є:

- ✓ «служіння Українському народу;
- ✓ забезпечення національних інтересів і міжнародної безпеки України шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з іноземними державами і міжнародними організаціями за загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права;
- ✓ підтримання дипломатичних і консульських зносин з іноземними державами, представництво України у міжнародних організаціях та спеціальних місіях;
- ✓ забезпечення єдності зовнішньополітичного курсу держави;
- ✓ здійснення зовнішньополітичної діяльності держави;
- ✓ забезпечення координації діяльності, що здійснюється державними органами у сфері зовнішніх зносин;
- ✓ організація проведення переговорів, а також участь у підготовці укладення міжнародних договорів України;
- ✓ внесення в установленому порядку на розгляд Президента України або Кабінету Міністрів України пропозицій щодо укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України;
- ✓ внесення в установленому порядку на розгляд Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України пропозицій з питань розвитку відносин України з іноземними державами та міжнародними організаціями;
- ✓ підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері міжнародних відносин;
- ✓ здійснення функцій дипломатичного протоколу у сфері забезпечення зовнішніх зносин з іноземними державами та міжнародними організаціями;
- ✓ забезпечення в установленому порядку зберігання міжнародних договорів України;
- ✓ здійснення в установленому порядку функцій депозитарія міжнародних договорів України;

✓ сприяння діяльності іноземних дипломатичних представництв та консульських установ, представництв міжнародних організацій в Україні, а також здійснення нагляду за додержанням дипломатичних і консульських привілеїв та імунітетів;

✓ сприяння державним органам у частині здійснення ними зовнішніх зносин, надання їм відповідної методичної, консультаційної та інформаційної допомоги, дотримання міжнародних зобов'язань України;

✓ здійснення інформаційного забезпечення Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України з питань зовнішньополітичної діяльності;

✓ поширення інформації про Україну за кордоном;

✓ забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями та їх громадськими об'єднаннями;

✓ виконання в Україні та за кордоном консульських функцій, передбачених чинними міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими актами законодавства України;

✓ забезпечення та координація діяльності з торговельно-економічних питань, що здійснюється закордонними дипломатичними установами України;

✓ сприяння залученню допомоги від іноземних держав та міжнародних організацій;

✓ сприяння розвитку міжнародного освітнього та науково-технічного співробітництва;

✓ інші функції відповідно до законодавства України [128].

Дипломатичне представництво та консульська установа України за кордоном виступають як інституціоналізовані форми реалізації зовнішньополітичних функцій держави, які забезпечують її офіційне представництво на міжнародній арені. Фундаментальним міжнародно-правовим актом, який регулює дипломатичні відносини, є Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., учасниками якої є більшість суб'єктів міжнародного права, включно з Україною. Відповідно до її положень, встановлення дипломатичних відносин і заснування постійних дипломатичних представництв ґрунтується на принципі взаємної згоди держав. В Україні функціонує багатоступенева система установ, що відповідають за зовнішні зносини, яку умовно можна розподілити на такі основні групи:

• *вищі органи державної влади*, серед яких Президент України, Верховна Рада України і Кабінет Міністрів України;

• Міністерство закордонних справ України, яке є *спеціалізованим органом виконавчої влади*, уповноваженим на реалізацію державної політики у сфері зовнішніх зносин;

• *дипломатичні представництва за кордоном*, які включають як постійні (посольства, представництва при міжнародних організаціях), так і тимчасові установи (місії, консульства);

• *державні органи*, які не спеціалізуються виключно на зовнішній політиці, але мають відповідні повноваження та відповідальність у цій сфері. До таких установ відносяться, зокрема, Міністерство економіки, Міністерство юстиції, Міністерство оборони, Служба безпеки, а також Служба зовнішньої розвідки України) [38].

Згідно з Указом Президента України від 2021 року українськими закордонними дипломатичними установами вважаються:

✓ «Посольство України;

✓ Посольство України з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві;

✓ Постійне представництво України при міжнародній організації;

✓ Представництво України при міжнародній організації;

✓ Місія України при міжнародній організації;

✓ консульська установа України (Генеральне консульство України, Консульство України, Віце-консульство України та Консульське агентство України)» [146].

2.2. Порядок заснування дипломатичного представництва.

Установлення дипломатичних зв'язків між країнами та створення постійних представництв відбувається за умови взаємної домовленості. Зазвичай ця домовленість формалізується у вигляді офіційного документа, наприклад, спільного комюніке або договору про співпрацю й дружбу. Основою для початку дипломатичних відносин і відкриття представництва є визнання державами одна одної. У практиці міждержавних відносин визнання (режим визнання) держави можливе у таких формах: *de facto*, *de jure*, і з певним наближенням можна говорити про *ad hoc*.

– ***de facto*** (де факто) - визнання самого факту існування держави й її уряду. Досить своєрідно та нечітко трактується у міжнародному публічному праві, оскільки не йдеться про якусь юридично чітку процедуру визнання;

– ***de jure*** (де юре) - визнання держави у міжнародних відносинах з усіма юридичними правами та привілеями. Повне визнання держави суб'єктом міжнародного права, що свідчить про сприйняття її іншими державами світу як рівноправного та дієздатного партнера. Результатом цього типу визнання є встановлення між державами дипломатичних стосунків та укладення політичних, воєнних, економічних та будь-яких інших угод і договорів. Визнання *de jure* має зворотну силу, тобто воно автоматично надає легальний статус усім правовим актам чи діям, прийнятим до визнання. Абсолютна більшість сучасних держав світу взаємно визнають одна одну, на підставі чого підтримуються та розвиваються нормальні відносини між ними. Водночас тривалий час існують невизнані міжнародним співтовариством держави, зокрема Придністровська Молдовська Республіка, Республіка Ічкерія, Абхазія, Турецька Республіка Кіпр;

– ***ad hoc*** (ад гок) розуміють як визнання принагідно до певної ситуації. Тобто держави, які юридично не визнають одна одну, у певних ситуаціях змушені вступати у стосунки між собою. Ізраїль під час війни у Лівані (1982 р.) неодноразово вів переговори з противником, якого не визнавав і не визнає досі, щоб припинити бойові дії та досягнути перемир'я [19].

Наступним етапом після переговорів стає формалізація дипломатичних зв'язків, що здійснюється шляхом обміну офіційними документами між лідерами держав або урядів, іноді за участі керівників зовнішньополітичних відомств, із зазначенням типу дипломатичного представництва (місія, посольство) чи консульської установи [38].

Відомі такі категорії дипломатичних представництв:

– Посольства – найвищий рівень представництва, які очолюють Надзвичайні та Повноважні Посли.

– Місії – це дипломатичні установи, якими керує Посланниками.

– Представництва – це дипломатична установа на чолі з Повіреном у справах.

– Нунціатури – особлива форма представництв, характерна для держави-міста Ватикан. Вони очолюються Нунціями, які виконують двоїсту роль: є водночас представниками Папи Римського як духовного лідера та дипломатами від імені Ватикану як держави. Клас дипломатичного представництва визначається статусом його керівника, що узгоджується між відповідними державами. У сучасній дипломатичній практиці більшість країн взаємно відкривають посольства. Хоча будь-яке посольство можна назвати дипломатичною місією чи представництвом, неправильним є називати установи нижчого рангу посольствами [67].

2.3. Глава та персонал дипломатичного представництва.

Процес взаємного призначення дипломатичних представників, таких як послы чи посланники, називається акредитуванням. Він завершується тим, що дипломатичний представник офіційно передає вірчі грамоти керівнику приймаючої держави. У більшості країн виконання обов'язків починається після вручення цих документів, хоча в окремих державах це відбувається з моменту повідомлення міністерства закордонних справ про

прибуття представника та передачу копії вірчих грамот. Окремо варто зазначити, що акредитування іноді поширюється і на журналістів [74].

Процедура акредитації керівника дипломатичної місії передбачає кілька етапів:

- ✓ Вибір кандидата на посаду посла або посланника.
- ✓ Отримання агреману (попередньої згоди приймаючої держави).
- ✓ Ухвалення внутрішнього правового акта, що затверджує призначення.
- ✓ Офіційне оголошення у засобах масової інформації обох країн.
- ✓ Вручення вірчих грамот під час офіційної церемонії.
- ✓ Зустріч із міністром закордонних справ приймаючої країни, під час якої вручається

копія вірчих грамот.

- ✓ Завершення процедури врученням вірчих грамот главі держави [86].

В Україні (забезпечує Міністерство закордонних справ України) процес акредитації регулюється Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 року. Згідно з цією конвенцією, держава, яка призначає представника, повинна отримати агреман. Для цього направляється вербальна нота разом із біографічною довідкою кандидата (з її неофіційним перекладом українською мовою), що включає основну інформацію: «повне ім'я, прізвище кандидата, місце і повна дата його народження (рік, місяць, дата), освіта і професійна діяльність, а також володіння іноземними мовами та сімейний стан тощо». Зовнішньополітичне відомство чи посольство іноземної країни отримує офіційне повідомлення у формі вербальної ноти МЗС України про схвалення кандидатури керівника представництва [26].

Після отримання документів українська сторона зазвичай протягом кількох тижнів дає відповідь (зазвичай, швидкість відповіді залежить від рівня дружніх стосунків між країнами). Іноді трапляються ситуації, коли приймаюча сторона фактично відмовляє у згоді, затягуючи надання відповіді на невизначений термін. У таких випадках це розглядається як непряма відмова, що може спричинити дипломатичні наслідки, наприклад, залишення посади посла вакантною у відповідь. Агреман запитується лише для послів чи посланників, хоча деякі країни практикують це і для аташе з оборонних питань. Для інших співробітників посольства згода зазвичай не потрібна, проте видача візи залишається на розсуд приймаючої держави, що фактично може означати відхилення кандидатури [38].

Агреман - це офіційна згода держави перебування на призначення конкретної особи як дипломатичного представника іншої країни. Після надання агреману особа набуває статусу *persona grata* («бажаною особою»), що поширюється також на будь-якого іншого дипломата, який отримав дозвіл на в'їзд до приймаючої країни для виконання своїх обов'язків у посольстві. У разі відмови в агремані особа вважається *persona non grata* («небажаною особою»), що зобов'язує акредитуючу державу відкликати дипломата або припинити його діяльність у складі представництва. При цьому держава, яка відмовляє в агремані, не має обов'язку пояснювати причини свого рішення [74].

Початок виконання главою представництва своїх обов'язків у приймаючій країні визначається її національною практикою. Це може відбуватися або з моменту вручення вірчих грамот главі держави, або з часу офіційного повідомлення міністерства закордонних справ про прибуття та передачу копій вірчих грамот. Черговість визначається часом або датою прибуття. Старшинство глав представництв того ж класу встановлюється відповідно до моменту початку виконання функцій. Зміни вірчих грамот без зміни класу не впливають на старшинство. У випадку, якщо посада є вакантною, або неможливості виконання обов'язків глави, тимчасовим Повіренним у справах стає уповноважена особа, яку повідомляють МЗС держави перебування. За необхідності, у відсутності дипломатичного персоналу, члени адміністративно-технічного персоналу можуть тимчасово керувати адміністративними справами за згодою держави перебування. Допускається можливість призначення однієї особи на посаду глави дипломатичного представництва в кількох державах за умови отримання згоди від кожної з цих держав – *множинність представництва*. Такий підхід до організації представництва може передбачати два варіанти:

1. Дипломатичне представництво розташовується лише в одній державі, де глава перебуває постійно, а його функції поширюються на інші країни акредитації.

2. У кожній державі відкривається окреме представництво, очолюване тією ж особою. При цьому в країнах, де глава не перебуває на постійній основі, оперативне управління покладається на Повіреного у справах [67].

Члени дипломатичного штату представництва, як правило, повинні бути громадянами акредитуючої країни. Призначення осіб, які є громадянами приймаючої держави, можливе лише за згодою цієї країни. Аналогічні вимоги можуть застосовуватися до громадян третіх держав, якщо вони не є одночасно громадянами акредитуючої країни. Зазвичай лише обслуговуючий персонал або домашні працівники можуть не бути громадянами акредитуючої держави. Визначення кількісного складу дипломатичного та адміністративно-технічного персоналу, а також призначення конкретних осіб є правом акредитуючої держави. Однак держава перебування може наполягати на тому, щоб чисельність персоналу відповідала розумним та обґрунтованим межах, враховуючи національні особливості, потреби представництва та місцеві обставини. В окремих випадках держава перебування може відмовити у прийнятті співробітників певної категорії, обґрунтовуючи це своїми внутрішніми вимогами, за умови відсутності дискримінації. Про всі кадрові зміни - призначення, прибуття чи вибуття членів дипломатичного персоналу, а також їхніх родин, акредитуюча держава має інформувати державу перебування. Після цього приймаюча сторона розглядає питання акредитації відповідних осіб [67].

В органах дипломатичної служби передбачені посади для дипломатичних службовців, а також посади для працівників, які виконують обслуговуючі функції. Дипломатичні посади призначені виключно для службовців дипломатичної служби. В Україні є такі дипломатичні посади:

- «Державний секретар Міністерства закордонних справ України;
- Надзвичайний і Повноважний Посол України;
- Надзвичайний і Повноважний Посол України з резиденцією в Києві;
- Постійний представник України при міжнародній організації;
- Представник України при міжнародній організації;
- Глава Місії України при міжнародній організації;
- Генеральний консул України;
- заступник Постійного представника України при міжнародній організації;
- заступник Представника України при міжнародній організації;
- заступник Глави Місії України при міжнародній організації;
- радник-посланник;
- Посол з особливих доручень;
- дипломатичний радник;
- Консул України;
- Представник Міністерства закордонних справ України на території України;
- радник;
- консул у консульській установі України;
- перший секретар;
- другий секретар;
- віце-консул у консульській установі України;
- третій секретар;
- консульський агент у консульській установі України;
- аташе» [128].

Аташе (від фр. *attache*, що означає «прикріплений») є офіційною особою, включеною до складу дипломатичного представництва як фахівець у конкретній сфері. Це можуть бути, наприклад, військовий, торговий або прес-аташе. Також аташе належить до молодшого дипломатичного рангу і виконує обов'язки радника або експерта в окремих галузях

міжнародного співробітництва, таких як право, економіка, військова справа, інформація, медіа чи екологія [68].

У дипломатичній діяльності розрізняють наступні категорії аташе:

✓ військові, військово-морські, військово-повітряні аташе - це представники оборонного відомства акредитуваної держави при військових структурах держави перебування. Вони також консультують керівника дипломатичного представництва з питань оборони;

✓ спеціальні аташе - фахівці різних державних відомств, що займаються питаннями, які пов'язані з сільським господарством, фінансами, торгівлею, культурою чи наукою. Їхні завдання включають аналіз актуальних питань у країні перебування, а також сприяння співпраці між відповідними установами двох держав;

✓ прес-аташе - працівники дипломатичного представництва, які відповідають за зв'язки з медіа, організацію інформаційної роботи та взаємодію зі ЗМІ;

✓ дипломатичні аташе - це молодші дипломати, які працюють у центральних органах закордонних справ або безпосередньо у представництвах;

✓ почесні аташе - у деяких країнах до цієї категорії належать особи, які починають дипломатичну кар'єру, але поки не зараховані до штату. Вони не отримують заробітної плати, проте проходять стажування, після чого можуть бути прийняті на постійну службу. Усі ці категорії аташе, включно з їхніми родинами, входять до дипломатичного корпусу та користуються відповідними привілеями й імунітетами [74].

2.4. Дипломатичні ранги.

Дипломатичні ранги як невід'ємна частина системи зовнішньої політики, є важливою частиною структури дипломатичної служби, що визначає статус та повноваження дипломатичних співробітників у міжнародних відносинах. Рангові системи впроваджені для забезпечення чіткого поділу обов'язків, відповідальності та ієрархії серед дипломатів, що дозволяє ефективно організувати роботу посольств, консульств та інших представництв за кордоном. Кожен дипломатичний ранг має свої особливості та передбачає певний рівень повноважень у процесі представництва інтересів держави. Ранжування дипломатів також враховується під час прийому в офіційних колах, на протокольних заходах та під час проведення переговорів, що впливає на організацію дипломатичних зустрічей та церемоній.

Дипломатичний ранг являє собою особливий професійний статус, що надається працівникам дипломатичної служби відповідно до положень Конституції України та спеціального Закону України «Про дипломатичну службу». В Україні визначається така система дипломатичних рангів:

- ✓ «Надзвичайний і Повноважний Посол;
- ✓ Надзвичайний і Повноважний Посланник першого класу;
- ✓ Надзвичайний і Повноважний Посланник другого класу;
- ✓ радник першого класу;
- ✓ радник другого класу;
- ✓ перший секретар;
- ✓ другий секретар;
- ✓ третій секретар;
- ✓ аташе» [128; 134].

Згідно зі ст. 25 Закону України «Про дипломатичну службу» - «дипломатичний ранг присвоюється згідно з посадою, яку займає дипломатичний службовець. Дипломатичним службовцям, які проходять дипломатичну службу в органах дипломатичної служби, дипломатичні ранги *аташе, третього секретаря, другого секретаря, першого секретаря, радника другого класу, радника першого класу* присвоюються Міністром закордонних справ України. Особам, які *не мають дипломатичного рангу* та прийняті на посади у структурні підрозділи Адміністрації Президента України, що забезпечують здійснення Президентом

України повноважень у зовнішньополітичній сфері, на посади у структурні підрозділи Апарату Верховної Ради України і Секретаріату Кабінету Міністрів України, що забезпечують представництво Голови Верховної Ради України і Прем'єр-міністра України у зносинах з органами влади інших держав та здійснення заходів з міжнародного співробітництва Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, дипломатичний ранг присвоюється за поданням керівників цих органів у порядку, встановленому законодавством.. Дипломатичні ранги *Надзвичайного і Повноважного Посла, Надзвичайного і Повноважного Посланника першого класу, Надзвичайного і Повноважного Посланника другого класу* присвоюються дипломатичним службовцям Президентом України за поданням Міністра закордонних справ України. За особами, яким присвоєно дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного Посла, а також за їхніми дружинами (чоловіками) зберігається право на користування дипломатичним паспортом довічно» [128].

Відповідно до ст. 25 і ст. 27 цього ж Закону «Міністрові закордонних справ України присвоюється дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного Посла. Чергові дипломатичні ранги дипломатичним службовцям, які переведені для проходження дипломатичної служби до інших державних органів, присвоюються за поданням керівників цих органів у порядку, встановленому законодавством. Присвоєння чергового дипломатичного рангу здійснюється згідно з посадою, яку займає дипломатичний службовець, та з дотриманням строків перебування у дипломатичних рангах. Відповідність посад дипломатичних службовців дипломатичним рангам визначається Переліком дипломатичних посад, приписаних до дипломатичних рангів - [144], який затверджується Президентом України. Особі, яка вперше призначена на дипломатичну посаду, присвоюється найнижчий дипломатичний ранг, до якого приписана її посада. Дипломатичні ранги присвоюються дипломатичним службовцям після призначення на дипломатичну посаду, а в разі встановлення випробування - після закінчення його строку. Протягом строку застосування дисциплінарного стягнення, а також протягом шести місяців з дня отримання дипломатичним службовцем негативної оцінки за результатами оцінювання його службової діяльності черговий дипломатичний ранг такому дипломатичному службовцю не присвоюється. У разі призначення дипломатичного службовця на вищу дипломатичну посаду йому може бути присвоєно черговий дипломатичний ранг без урахування строків перебування у дипломатичних рангах. В окремих випадках за успішне виконання особливо важливих завдань та особливі заслуги дипломатичним службовцям може бути достроково присвоєно черговий дипломатичний ранг. Не допускається дострокове присвоєння дипломатичного рангу два рази поспіль. У разі переходу дипломатичного службовця на нижчу дипломатичну посаду або звільнення з дипломатичної служби за таким дипломатичним службовцем зберігається присвоєний йому дипломатичний ранг. Дипломатичний службовець, якому присвоєно дипломатичний ранг, може бути позбавлений дипломатичного рангу за рішенням суду». «У разі припинення дипломатичним службовцем громадянства України позбавлення дипломатичного рангу здійснюється органом чи посадовою особою, які його присвоїли». «Адміністративним службовцям дипломатичні ранги не присвоюються. Їм присвоюються ранги державних службовців» [128].

Згідно зі ст. 26 «строк перебування у дипломатичних рангах: аташе, третього секретаря, другого секретаря, першого секретаря, радника другого класу становить три роки. Строк перебування у дипломатичних рангах: радника першого класу, Надзвичайного і Повноважного Посланника другого класу, Надзвичайного і Повноважного Посланника першого класу не встановлюється» [128].

2.5. Дипломатичний корпус та особливості його функціонування.

Дипломатичний корпус є важливим елементом міжнародної системи, що об'єднує всіх акредитованих дипломатичних представників іноземних держав у певній країні. Його основна мета — забезпечити ефективну комунікацію між дипломатами різних країн та

органами державної влади країни перебування, а також сприяти вирішенню питань, які пов'язані з дипломатичними привілеями та імунітетами. Функціонування дипломатичного корпусу має особливе значення в умовах кризових ситуацій, зокрема політичних конфліктів або надзвичайні події. Він створює платформу для підтримки неформальних контактів між послами та іншими дипломатами, що сприяє забезпеченню стабільності та ефективному функціонуванню дипломатичних відносин між державами.

Дипломатичний корпус - це дипломатичний персонал іноземних дипломатичних представництв (посольств та місій), акредитованих у країні перебування, та члени їхніх сімей. Він не має статусу політичної організації чи юридичної особи, міжнародно-правових норм для регулювання його повноважень та функцій не існує [148].

Поняття дипломатичного корпусу розглядається у двох аспектах - вузькому та широкому. У вузькому значенні дипломатичний корпус являє собою лише глав іноземних дипломатичних місій: послы (нунції), посланники (інтернунції), постійні й тимчасові повірені у справах, які акредитовані у приймаючій країні. У широкому розумінні до складу дипломатичного корпусу, крім глав місій, входять усі дипломатичні співробітники цих місій, а також члени сімей дипломатичних агентів, зокрема подружжя та неповнолітні діти. У деяких випадках до цієї категорії можуть бути включені інші дорослі члени сім'ї, наприклад, незаміжні доньки або літні батьки дипломатів, які мають дипломатичні картки та занесені до списків місій. Міністерство закордонних справ акредитуючої країни опубліковує спеціальні урядові списки (з черговістю один раз у три або шість місяців), де зазначаються усі члени дипломатичного корпусу [86].

Важливою особливістю роботи дипломатичного корпусу є дотримання міжнародного протоколу, який регулює порядок спілкування між дипломатами, участь у церемоніях та інших офіційних заходах. Тобто він може виступати посередником між урядом країни перебування та іноземними дипломатами, сприяючи мирному врегулюванню суперечностей, зокрема під час збройних конфліктів або економічної нестабільності в країні перебування.

Діяльність дипломатичного корпусу охоплює участь у державних церемоніях протокольного характеру, зокрема під час святкування національних свят приймаючої країни, вітаннях, вираженні співчуття уряду країни перебування, висловленні подяки за спільну плідну працю главі дипломатичного представництва, який від'їжджає, а також своєчасне інформування про різні аспекти політичного життя держави перебування, підтримання контактів з її офіційними колами та міжнародними дипломатичними представництвами тощо.

Очолює дипломатичний корпус у країні старший за рангом дипломат, який, зазвичай, найдовше перебуває на посаді в приймаючій країні та має титул дуайєна (Duyen), або декана – старшого за класом і першого за часом своєї служби в країні перебування. Він виконує представницькі функції, зокрема організовує зустрічі з представниками уряду та бере участь у протокольних заходах. Його функції, здебільшого, мають протокольний характер; він представляє весь дипломатичний корпус у відносинах з найвищими посадовцями держави. Якщо країни не мають дипломатичних відносин із державою дуаєна, їхні представники контактують із наступним найстаршим послом. Дуаєн інформує нових глав представництв про особливості місцевого протоколу та етикету, захисту і забезпечення реалізації імунітетів і привілеїв членів дипломатичного корпусу, а також надає необхідну інформацію для належного виконання їхніх функцій [59].

Ключовим завданням дипломатичного корпусу є сприяння взаємодії між державами, культурному та економічному обміну, забезпечення ефективної комунікації, підтримка міжнародних відносин та захист інтересів громадян за кордоном. Найбільш повний перелік дипломатичних представництв (дипломатичних місій) різних країн з детальною інформацією про їхню структуру - посольства, почесні консульства в Україні, консулів, військових аташе, торгових радників та інших важливих посадовців, що відіграють важливу роль у підтримці двосторонніх відносин, а також відділи, національні свята, адреси та контактні данні, представлено в онлайн-довіднику «Дипломатичний корпус» [24].

Практичне заняття до теми 2

1. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

- Які основні функції дипломатичного представництва?
- Які функції виконує глава дипломатичного представництва?
- Які критерії присвоєння дипломатичних рангів?
- Які основні структурні підрозділи має посольство?
- Які функції виконує дипломатичний корпус?

2. Проблемні питання для обговорення

- ✓ Які виклики постають перед дипломатичними представництвами у виконанні функції захисту інтересів?
- ✓ Як змінюється роль дипломатичних представництв у контексті глобалізації та нових технологій?
- ✓ Які можливості для професійного зростання мають дипломатичні службовці?
- ✓ Які перспективи розвитку системи дипломатичних рангів?
- ✓ Які особливості мають дипломатичні ранги в різних країнах?
- ✓ Які етичні аспекти пов'язані з представництвом та захистом інтересів держави?
- ✓ Які виклики постають перед дипломатичним корпусом в сучасному світі?
- ✓ Які перспективи розвитку дипломатичного корпусу?

3. *Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти*

Теми індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Критерії відбору та організація роботи персоналу в дипломатичному представництві.
- Категорії персоналу дипломатичного представництва та їхні функції.
- Історія виникнення дипломатичних рангів.
- Глава та персонал дипломатичного представництва.
- Дипломатичний корпус та особливості його функціонування.

Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Опишіть, яким чином дипломатичне представництво захищає права та інтереси своїх громадян, які перебувають за кордоном.
- ✓ Які інструменти використовує дипломатичне представництво для просування інтересів держави в країні перебування?
- ✓ Проаналізуйте, які особливості має захист інтересів держави в країнах з іншою політичною системою.
- ✓ Опишіть основні вимоги до особи, яка призначається на посаду голови дипломатичного представництва?
- ✓ Які категорії персоналу входять до складу дипломатичного представництва?
- ✓ Які основні дипломатичні ранги існують у сучасній дипломатичній практиці?
- ✓ Які права та обов'язки мають члени дипломатичного корпусу?
- ✓ Які особливості має дипломатичний етикет?

Тема 3. Дипломатичні документи

- 3.1. Дипломатичне листування.
 - 3.2. Ноти та меморандуми.
 - 3.3. Пам'ятна записка, візитна картка та інші дипломатичні документи.
 - 3.4. Доставка дипломатичної кореспонденції.
 - 3.5. Зберігання дипломатичної кореспонденції.
-

3.1. Дипломатичне листування.

Дипломатична кореспонденція є важливим інструментом комунікації у міжнародних відносинах, яка дозволяє дипломатам офіційно обмінюватися інформацією, заявами і пропозиціями, документувати домовленості та фіксувати позиції сторін між урядами та дипломатичними представництвами. Вона вирізняється формальним стилем і суворим дотриманням протоколу, що підкреслює офіційний характер повідомлень. До основних форм дипломатичної кореспонденції належать ноти, меморандуми, листи, пам'ятні записки та інші офіційні документи, які мають свої особливості, що регулюються міжнародним протоколом і практикою дипломатії, зокрема формулюванням звернень, оформленням та правилами передачі. **Дипломатичні документи** є однією з форм дипломатичної діяльності держави, що спрямована на реалізацію цілей і завдань її зовнішньої політики. Дипломатична документація складається з внутрішньовідомчих документів та тих, що призначені для офіційного письмового обміну між державами для висловлення позиції держави з конкретних питань міжнародного значення. Деякі з цих документів мають конфіденційний характер через певні обставини, а більшість дипломатичних документів не підлягають публікації через їхню малозначущість.

Дипломатичне листування як одна зі складових, що відображає сутність дипломатичної роботи, є важливим елементом повсякденної багатогранної практики дипломатичної діяльності, яке вимагає від виконавця високого рівня професійної майстерності, значного досвіду та глибокого знання специфіки виконуваних завдань. Підготовка будь-якого дипломатичного документа вимагає ретельного володіння інформацією стосовно питання, яке висвітлюється: необхідно знати історію цього питання, актуальний стан проблеми, а також враховувати її юридичні і зовнішньополітичні аспекти. Дипломатичне листування характеризується консервативністю та дотриманням усталених норм дипломатичного протоколу. Ці правила, що сформовані протягом тривалого історичного періоду, є загальноприйнятими у міжнародній дипломатичній практиці та мають обов'язковий характер. Недотримання норм дипломатичного листування може спричинити загострення відносин між сторонами.

Існують такі основні категорії документів (*дипломатичний лист, дипломатична нота, пам'ятна записка, меморандум*), що використовуються для дипломатичного листування.

Особливу важливість у дипломатичних відносинах має мова, якою оформлюються ці документи. Формально, як міністерство закордонних справ, так і посольства мають право здійснювати дипломатичне листування рідною мовою своєї держави. Однак, це може спричинити складнощі для адресата у процесі перекладу. Це, зі свого боку, може затримати або навіть ускладнити вирішення питання, яке висвітлюється в документі. Для уникнення таких труднощів існують два основних підходи:

- дипломатичне листування може проводитися за згодою з міністерством закордонних справ або посольством третьою мовою, такою як англійська або французька;
- листування може вестися мовою країни, при цьому кожен документ доповнюється його неофіційним перекладом [22].

Надіслання дипломатичного листування мовою країни перебування не є помилкою, однак, це потребує обережності, особливо в країнах, де існує кілька офіційних мов (наприклад, у Канаді, Бельгії, Швейцарії, Індії, Нігерії). Вибір однієї з цих мов може в

окремих політичних ситуаціях спричинити напругу у міждержавних відносинах. Дипломатичні документи держав є різноманітними за своєю природою. Чимало з них мають суто відомчий характер. До окремої категорії належать ті документи, що регламентують офіційні зносини між державами і в яких викладаються позиції країн з певних аспектів міжнародних відносин. Деякі з цих документів мають конфіденційний характер (у дипломатії зустрічаються, зокрема «усні послання» і «усні заяви», які зачитуються, однак не передаються адресату). Тим не менше, більшість дипломатичних документів, зокрема, що стосуються важливих міжнародних питань, обов'язково публікуються у засобах масової інформації, і саме ці документи дають можливість оцінювати пріоритети та основні напрямки зовнішньої політики країни [22].

3.2. Ноти та меморандуми.

Ноти та меморандуми є основними інструментами офіційної письмової комунікації у дипломатичній практиці, що дозволяють дипломатичним представникам чітко формулювати позицію своєї держави та документувати важливі аспекти дипломатичних відносин, забезпечуючи при цьому збереження протокольних норм і використовуються для обміну інформацією, заявами або протестами.

Є два класичні види дипломатичних документів - особиста нота та вербальна нота. **Особиста нота** являє собою документ у формі листа, який стосується важливих або принципових питань чи повідомляє про значні політичні події. Вона складається від імені особи, яка підписує ноту, і починається зверненням, а завершується формулою ввічливості. Найпоширенішими варіантами звертань є: «Шановний пане Міністре» або «Шановний пане Посол». Таке звертання має на меті створити приязну атмосферу для отримувача. Зміст документа викладається після цього, а на завершення додається комплімент, який засвідчує повагу автора до адресата. Формулювання компліменту повинно відповідати принципу взаємності, зокрема у випадках відповіді на подібну ноту. У особистій ноті не проставляються печатка, а також прізвище та посада підписанта. Адреса розміщується в лівому нижньому кутку першої сторінки, незалежно від загальної кількості сторінок [22].

Вербальна нота є одним із найпоширеніших документів дипломатичного листування. Вона складається від третьої особи і не потребує підпису. Така нота починається та завершується формулами ввічливості і використовується для вирішення різноманітних питань. Вона може стосуватися політичних, економічних, науково-технічних проблем як двостороннього, так і багатостороннього характеру. У вербальних нотах можуть міститися запити на візи, повідомлення про дорожні інциденти з участю співробітників посольств, а також інші дипломатичні відомості, наприклад, стосовно організації поїздок дипломатів чи їх запрошення на урочисті заходи (з нагоди національних свят) або різноманітні екскурсії до підприємств або освітніх чи наукових закладів тощо [22].

Меморандум може бути як самостійним документом, так і доповненням до особистої чи вербальної ноти, тим самим розвиваючи та аргументуючи її зміст. Особливістю меморандуму є детальне викладення фактичної або юридичної суті питання. За словами Е. Сатоу, цей документ часто є розгорнутим викладом фактів і аргументів, що з них випливають, і практично не відрізняється від ноти, окрім того, що не має формул ввічливості на початку та в кінці, а також не підписується. Іноді меморандум може бути доповнений короткою пояснювальною нотою [22].

Значне посилення міжнародних дипломатичних відносин призвело до виникнення нових форм дипломатичного листування, яке вийшло за межі традиційних канонів і набуло значного суспільного резонансу. Зокрема, особливе значення починають набувати **особисті послання** у дипломатичній практиці. Формально їх можна класифікувати як «особисті ноти», оскільки вони складаються від імені першої особи з відповідним підписом. Однак за своєю суттю ці послання є важливими дипломатичними документами, які зосереджені на ключових викликах та критичних проблемах світової спільноти і вирішуються на рівні вищого

керівництва держав. **Урядові ноти** як інноваційна форма дипломатичної комунікації набувають все більшого поширення в міжнародній практиці. Класичний обмін нотами відбувався переважно між міністерствами закордонних справ і посольствами. Однак після Другої світової війни практика обміну листами між урядами щодо принципових питань стала більш поширеною. Варто також підкреслити, що заяви уряду або міністерства закордонних справ, на відміну від класичних документів дипломатичного листування, не спрямовані безпосередньо до конкретної держави чи держав і не вимагають обов'язкової офіційної відповіді. Однак, ігнорування таких заяв або відсутність офіційного реагування також має політичне значення. Заяви уряду або міністерства закордонних справ нерідко мають більш змістовне навантаження, ніж традиційні дипломатичні документи (ноти чи меморандуми). Вони можуть бути не лише опубліковані, але й офіційно передані відповідним державам за допомогою спеціальної супровідної ноти, що зближує їх із класичними видами дипломатичних документів [22].

3.3. Пам'ятна записка, візитна картка та інші дипломатичні документи.

Глави дипломатичних представництв за дорученням своїх урядів можуть звертатися до міністерства закордонних справ держави перебування з вимогою висловити протест або надати пояснення з певного питання. У таких випадках дипломат здійснює особистий візит, під час якого викладає зміст доручення. Для уникнення непорозумінь щодо мети свого візиту дипломат залишає в міністерстві письмовий виклад своїх зауважень. Цей документ може бути оформлений у вигляді пам'ятної записки або короткого листа на аркуші паперу. Такий підхід забезпечує чіткість і документальне підтвердження дипломатичних заяв.

✓ *aide-memoire* - **пам'ятна записка** - документ, у якому пояснюються дії чи позиція уряду, або надається пропозиція. Цей документ має офіційний характер і часто використовується для закріплення ключових моментів, викладених під час зустрічі;

✓ *bout de papier* - дипломатичний лист - текст, що подається без заголовка, підпису та дати. Така форма використовується для зниження рівня офіційності документа і створення можливості заперечення його походження у разі потреби [5].

Пам'ятна записка є важливим інструментом дипломатичного листування, основною метою якого є спрощення подальшого вирішення питання та запобігання можливим неправильним інтерпретаціям змісту розмови чи усної заяви. Текст цього документа складається у безособовій формі з використанням стандартних формулювань, таких як: «повідомляється», «доводиться констатувати», «порушується питання». У верхній частині документа зазначається назва «пам'ятна записка», а внизу фіксується дата. При цьому адреса не вказується, підпис і печатка не додаються. Вона може бути передана у таких формах:

✓ особисто, під час зустрічі, для негайного ознайомлення;

✓ кур'єром, як нагадування чи роз'яснення з окремого питання [5].

Візитна картка є важливим інструментом для представлення особи. Її передача може здійснюватися особисто, через водія або поштою, відповідно до місцевих традицій і ступеня формальності взаємин, які вона покликана висловлювати. Візитні картки можуть також слугувати засобом передачі специфічних повідомлень у вигляді абревіатур, написаних олівцем у нижній частині картки. Найпоширенішими з них є:

p.p. (*pour presentation*) використовується для представлення або знайомства з певною особою;

p.p.c. (*pour prendre conge*) застосовується для позначення прощання або повідомлення про завершення перебування на посаді;

p.r. (*pour remercier*) : використовується для вираження подяки, наприклад, за прийом або вечерю;

p.c. (*pour condoleances*) слугує для висловлення співчуття з приводу трагічних подій;

p.m. (*pour memoire*) використовується як нагадування про певну подію або питання [5].

Якщо картку доставляють без особистого візиту її власника, її загинають з правого боку по всій ширині. При надсиланні жінці візитна картка не містить зазначення посади. Розміри та стиль шрифту визначаються відповідно до місцевих традицій. [74]. Існує також практика вручення картки «куточком» (загинання верхнього лівого кута), що символізує її особисте вручення. Для одружених дипломатів прийнято мати два комплекти візитних карток: один із вказанням рангу, імені та посольства, інший - із зазначенням лише імені та імені дружини. Основна функція таких карток - слугувати нагадуванням про нові знайомства на офіційних заходах. Дипломати завжди повинні мати запас власних карток для роздачі та використовувати зібрані картки як джерело контактної інформації [5].

Окремо виділяють **візитну картку країни** (visiting-card), яка містить загальні довідкові відомості про державу. Вона включає символіку, інформацію про державний устрій, територію, населення, історичний розвиток, ресурси, політику, географічне положення та спеціалізацію, що ідентифікують країну серед інших [68].

Заяви та виступи керівників держав на міжнародних нарадах і в міжнародних організаціях, хоча і не належать до категорії «дипломатичного листування», повністю відповідають статусу дипломатичних документів. Такі матеріали оформлюються як офіційні документи та реєструються в межах міжнародних нарад, конференцій чи організацій. Особливе значення має **основний виступ глави делегації** під час сесій Генеральної Асамблеї ООН. У цьому виступі, який оголошується в рамках загальної дискусії, держава викладає свою позицію щодо актуальних міжнародних питань, пропонує конкретні ініціативи та пояснює основні принципи своєї зовнішньої політики. До дипломатичних документів також належать **телеграми**, які часто публікуються у засобах масової інформації. Телеграми можуть бути: вітальними, наприклад, з нагоди національного свята чи обрання на посаду глави держави, а також виразом співчуття у зв'язку з трагедіями. Незважаючи на обмежений обсяг, тексти телеграм зазвичай містять значний політичний зміст. Як правило, на такі телеграми надсилаються відповіді [22].

Комюніке є одним із ключових документів у сфері дипломатії, оскільки воно офіційно відображає підсумки переговорів. Його формат може варіюватися: від стислого повідомлення до розширеного документа з докладним описом змісту обговорень або досягнутих домовленостей, які призначені для публікації. Головна відмінність комюніке від інших дипломатичних документів полягає в тому, що воно є результатом спільних переговорів, які можуть бути двосторонніми або багатосторонніми. Обов'язковою умовою є погодження його змісту всіма учасниками переговорів.

Документи дипломатичного листування включають звернення від законодавчих органів влади, які відіграють значну роль у міжнародних відносинах. Серед них вирізняються: **парламентські звернення** до інших держав, які стосуються тем ядерної безпеки, роззброєння чи попередження конфліктів та **комюніке спільного характеру**, що складаються за підсумками офіційних візитів і переговорів між парламентарями різних країн [87].

3.4. Доставка дипломатичної кореспонденції.

Доставка документів до установ й надсилання вихідних матеріалів здійснюється переважно за допомогою таких засобів:

- Поштова служба та кур'єрська доставка, що використовуються для пересилання письмової кореспонденції, поштових карток, бандеролей, дрібних пакетів та періодичних видань.

- Фельд'єгерська служба, яка забезпечує транспортування спеціальної кореспонденції

- Канали електрозв'язку, через які передаються телеграми, факсограми, телефонограми, а також електронні документи із застосуванням електронного цифрового підпису чи без нього (у сканованій формі).

При надсиланні факсограм або сканованих документів без використання електронного цифрового підпису обов'язково потрібно додатково надіслати оригінал документа в

паперовій формі. Цей порядок сприяє забезпеченню надійності та відповідності документального обігу сучасним вимогам [27].

Дипломатичний кур'єр - це уповноважена особа, яка має офіційне посвідчення, що підтверджує її статус і надає право здійснювати перевезення дипломатичної пошти.

Фельд'єгер – це військовий або урядовий кур'єр для доставки важливих, переважно таємних, паперів.

Відповідно до Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 2006 року **урядовий фельд'єгерський зв'язок** – «приймання, обробка, перевезення та доставка (вручення) кореспонденції, що містить відомості, які становлять державну таємницю, та/або службову інформацію (кореспонденція), офіційної кореспонденції та дипломатичної пошти Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, державних органів, органів місцевого самоврядування, органів військового управління, закордонних дипломатичних установ України».

До обов'язків цієї служби належать такі заходи:

- «організація, забезпечення і доставка дипломатичної пошти Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, державних органів, органів місцевого самоврядування, органів військового управління відповідно до переліків, затверджених Кабінетом Міністрів України»;

- «доставка кореспонденції, офіційної кореспонденції та дипломатичної пошти Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України під час поїздок по країні та за кордон, а також виконання особливих доручень»;

- «проведення заходів з охорони дипломатичної пошти, що доставляється» [126]

Згідно з цим Законом «для забезпечення виконання покладених завдань Головне управління та підрозділи урядового фельд'єгерського зв'язку Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України мають право дипломатичну пошту перевозити залізничним, авіаційним, автомобільним, морським і річковим транспортом». Водночас «кореспонденція, офіційна кореспонденція та дипломатична пошта, що доставляється урядовим фельд'єгерським зв'язком, є недоторканною, не підлягає розкриттю та/або затриманню, крім випадків, визначених законом. Для захисту кореспонденції, офіційної кореспонденції та дипломатичної пошти, приміщень, споруд і транспортних засобів, де вона зберігається, а також життя і здоров'я особового складу Головного управління та підрозділів урядового фельд'єгерського зв'язку Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від протиправних посягань під час виконання ними обов'язків служби на підставі та в порядку, встановлених законом, може застосовуватися вогнепальна зброя, спеціальні засоби та заходи фізичного впливу. У виняткових випадках, якщо збереження дипломатичної пошти є неможливим, вона підлягає знищенню в установленому порядку. Порядок забезпечення урядовим фельд'єгерським зв'язком, приймання, доставки, збереження, знищення кореспонденції, офіційної кореспонденції та дипломатичної пошти визначається Кабінетом Міністрів України». До обов'язків Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України належать такі заходи:

- ✓ «здійснення заходів щодо організації та забезпечення безпеки і функціонування урядового зв'язку із закордонними дипломатичними установами України»;

- ✓ «участь у підготовці міжнародних договорів України з питань, що належать до повноважень цієї Державної служби, «підготовка пропозицій щодо укладення, денонсації таких договорів і забезпечення їх виконання»;

- ✓ «впровадження комплексних систем захисту інформації на об'єктах інформаційної діяльності та в інформаційно-комунікаційних системах закордонних дипломатичних установ України»;

- ✓ «участь у формуванні та реалізації державної політики у сферах електронного документообігу в інформаційно-комунікаційних системах, в яких обробляються службова інформація та державна таємниця (в частині захисту інформації державних органів та органів місцевого самоврядування), захисту критичної інформаційної інфраструктури»;

✓ «участь у погодженні питань розміщення на території України дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав» [126].

Відповідно до Наказу Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 2018 р. «обмін дипломатичною поштою між відправниками та закордонними дипломатичними установами України (ЗДУ) здійснюється виключно через МЗС, яке надає відправленням статус дипломатичної пошти. На відправленнях з дипломатичною поштою у лівій верхній частині конверта (адресної бирки, адресного ярлика) зазначаються підпис, ініціали і прізвище посадової особи МЗС (ЗДУ), яка надала відправленню статус дипломатичної пошти. Відправлення завіряються печаткою МЗС «Для пакетів». Під час адресування дипломатичної пошти зазначаються назви ЗДУ та населеного пункту. Секретні посилки з дипломатичною поштою дозволяється формувати у паперовій упаковці, яку оформлюються відповідно до вимог. Крім того, усі боки посилки додатково прошиваються. Якщо у фельд'єгера / дипломатичного кур'єра / експедитора, який приймає відправлення, виникла підозра щодо наявності у відправленні речовин або предметів, заборонених до пересилання відповідно до Переліку, і посадова особа відправника відмовляється на прохання посадової особи підрозділу фельд'єгерського зв'язку вилучити таке відправлення або відкрити його і пред'явити вкладки, фельд'єгер / дипломатичний кур'єр / експедитор зобов'язаний доповісти про це керівництву підрозділу фельд'єгерського зв'язку та діяти за його вказівкою» [136].

3.5. Зберігання дипломатичної кореспонденції.

Зберігання, систематизація та захист документів, що стосуються зовнішньої політики та міжнародних відносин держави забезпечується за допомогою дипломатичного архіву. Він забезпечує доступ до історичних і поточних даних, які необхідні для аналізу і планування дипломатичної діяльності та підтримки офіційної позиції держави на міжнародній арені. Архів також відіграє важливу роль у збереженні конфіденційності та забезпеченні цілісності інформації.

Дипломатичний архів являє собою зібрання документів офіційного характеру, що безпосередньо пов'язані з діяльністю центрального органу виконавчої влади, який відповідає за формування державної політики у сфері міжнародних відносин. До його складу входять [148]:

- документи закордонних представництв, консульських установ і постійних представництв при міжнародних організаціях;
- різноманітні матеріали, наприклад, проекти та оригінали міжнародних угод, дипломатичне листування, внутрішньовідомчі акти.

У сучасному світі дипломатичні архіви функціонують як частина міністерств закордонних справ (наприклад, МЗС України) або як окремі архівні установи. Їхні функції чітко визначені, а завдання зберігання та вивчення таких архівів є визнаною суспільною цінністю. Впродовж історії дипломатичні архіви завжди розглядалися як важливе надбання, гідне ретельного збереження та дослідження.

Однією з ключових характеристик дипломатичних архівів є їхній імунітет, який гарантується нормами міжнародного права. Відповідно до положень Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року, імунітет поширюється на архіви та документи закордонних представництв. Згідно зі статтею 24, ці архіви є «недоторканими в будь-який час незалежно від місця їхнього розташування». До того ж, стаття 27 встановлює недоторканність офіційного дипломатичного листування, що безпосередньо стосується виконання представництвом своїх функцій. Стаття 30 додає захист документам і кореспонденції дипломатичних агентів, якщо вони пов'язані з їхньою професійною діяльністю. Ці положення забезпечують високий рівень захисту дипломатичної документації та сприяють ефективному виконанню функцій дипломатичних установ [55].

Дипломатичні архіви належать до категорії архівів, що перебувають у державній власності. Їхня недоторканність і збереження гарантуються нормами міжнародного права. У разі розриву дипломатичних відносин, навіть за умов збройного конфлікту, держава перебування зобов'язана забезпечити захист дипломатичних архівів і приміщень дипломатичних представництв. За потреби акредитуєча держава може передати відповідальність за охорону таких приміщень та архівів третій державі. Дипломатичні представництва організовують упорядкування своїх документів та передають їх на зберігання відповідно до правил, прийнятих у державі перебування. У міжнародній практиці прийнято виокремлювати декілька основних видів дипломатичних архівів, які відповідають специфіці їх зберігання та використання [148]:

Дипломатичні архіви Стародавнього світу належать до найдавніших документальних зібрань, які мали велике значення для держав і зберігалися в особливих умовах. Археологічні дослідження у різних регіонах світу виявили численні документи офіційного походження, що належали праархівам. Серед найважливіших знахідок:

- ✓ документи дипломатичного листування правителів царств Стародавньої Месопотамії.
- ✓ документи дипломатичного листування фараонів XVIII династії.
- ✓ документи дипломатичного листування, які виконували обов'язки у процедурах міжнародних переговорів і укладання угод, зберігаючи записи цих подій для подальшого використання.

У *Франції* для збереження та дослідження дипломатичних документів ще наприкінці XVII століття почали створювати спеціалізовані установи. Ідею формування Архіву закордонних справ висунув дипломат Шарль Кольбер, маркіз де Круасі, а втілював його син Жан-Батист Кольбер, маркіз де Торси. У 1710 році він заснував архів дипломатичного відомства у Версалі, резиденції французьких королів. За указом Людовика XIV на державне зберігання було передано документи, зокрема дипломатичні архіви кардиналів Рішельє і Мазаріні, мемуари та хроніки герцога Луї де Рувруа Сен-Сімона, а також дипломатичне листування послів.

Дипломатичні архіви німецької дипломатії, що датуються з 1867 року, разом із міжнародними договорами Федеративної Республіки Німеччини та її юридичних попередників, зберігаються у Політичному архіві Міністерства закордонних справ ФРН. Цей архів забезпечує вільний доступ до матеріалів не лише для зовнішньополітичних відомств, але й для історичних досліджень. Для зручності науковців довідкова інформація щодо документів розміщена на офіційному веб-сайті МЗС Німеччини.

Дипломатичний архів Італії зберігає численні документи, які відображають дипломатичну діяльність з початку XVIII століття. Серед матеріалів:

- ✓ місії Сардинії у Відні (1707–1859);
- ✓ місії Сардинії у Берні, Парижі, Гаазі та Мадриді (1718–1861);
- ✓ місії у Лондоні (1730–1860);
- ✓ місії й консульства Королівства Сардинії у Росії (1783–1861);
- ✓ місії й консульства Великого герцогства Тоскани у Римі (1737–1861);
- ✓ архів держсекретаря закордонних справ Королівства Сардинії (1799–1861);
- ✓ архів консульства Великого герцогства Тоскани у Римі (1817–1853) тощо [148].

Дипломатичні архіви у Польщі функціонує як структурний підрозділ Бюро архівів та управління інформацією Міністерства закордонних справ Польщі. Основною метою цього архіву є збереження інституційної пам'яті. У його секції «Міністри закордонних справ» зібрані біографічні матеріали про 39 колишніх очільників польської дипломатії за період 1918–2014 років. У секції «Штаб-квартири МЗС» містяться дані про історію, архітектурний вигляд штаб-квартир Міністерства та інших дипломатичних установ за кордоном, а також відеоматеріали, що висвітлюють традиції польської дипломатичної служби.

У *США* створення архівів, пов'язаних із дипломатією, розпочалося за ініціативи Державного секретаря Л. Мак-Лейна в 1833 році та рішення Президента Е. Джексона. У

межах реорганізації Державного департаменту були засновані Бюро дипломатичних справ і Бюро консульських справ, завдання яких полягали у впорядкуванні документів, що стосуються зовнішньої політики, ратифікації міжнародних угод, а також реєстрації й архівуванні дипломатичного листування. Згодом функції зберігання дипломатичних документів передали новоствореним підрозділам:

✓ (1882 р.) Бюро архівів та бібліотеки, яке займалося збереженням міжнародних договорів, дипломатичних нот, документів Континентальних Конгресів і матеріалів до 1870 року;

✓ (1894 р.) - Бюро індексів та архівів, отримувало для обробки дипломатичне та консульське листування.

Ці бюро стали ініціаторами публікації серій дипломатичних документів, зокрема мирних договорів, конвенцій і дипломатичного листування. У 1934 році документи з Бюро архівів та бібліотеки передано на зберігання до Національного архіву США.

Дипломатичні архіви України представлені, зокрема, Галузевим державним архівом Міністерства закордонних справ України (ГДА МЗС України), який є підрозділом МЗС. Архів функціонує у цьому статусі з квітня 2004 року, виконуючи завдання, що раніше були закріплені за Архівом МЗС УРСР (1951-1993) та Історико-архівним управлінням МЗС України (1993-2004). ГДА МЗС України містить дипломатичні матеріали починаючи з 1944 року. Документи перших українських дипломатичних установ періоду визвольних змагань 1917-1921 років були частково повернуті до Києва у складі української частини так званого Празького російського архіву, переданого урядом Чехословаччини УРСР відповідно до «дарчого акта» від 30 серпня 1945 року. Ці документи зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) і Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), де доступні для наукових досліджень. Окремі дипломатичні документи також знаходяться у фонді графа М. Тишкевича, що зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІАЛ України), а також у Центральному державному архіві зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). Вони надходять до українських наукових установ, таких як бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» та Острозької академії. Водночас значна частина архівних матеріалів, пов'язаних із дипломатією України, зберігається за межами країни - в державних і приватних архівах, а також у колекціях недержавних установ [148].

Правонаступництво щодо державних архівів, зокрема й дипломатичних, у разі розпаду держав передбачено Віденською конвенцією про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1978 року [55].

Консульський архів включає в себе документи, кореспонденцію, реєстри, технічні засоби зберігання і обробки інформації, шифри, коди, а також предмети, призначені для їх охорони та зберігання. До складу архіву входять також книги, фільми, картотеки та матеріали, що стосуються діяльності почесного консульства. Архів зберігає статус недоторканості за умови, що його матеріали зберігаються окремо від приватної кореспонденції керівника консульської установи чи її співробітників, а також від інших документів, що належать до їхньої професійної діяльності чи особистих справ [26].

Практичне заняття до теми 3

1. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

- Які типи нот найчастіше використовуються у дипломатичній практиці?
- Які види дипломатичної кореспонденції існують?
- Які типи офіційних запитів найчастіше використовуються у міжнародних переговорах?

- Що таке акредитаційний лист?

2. Проблемні питання для обговорення

- ✓ Яке значення має своєчасна відповідь на ноту або меморандум?
- ✓ Яке значення має дипломатична кореспонденція у вирішенні міжнародних питань?
- ✓ Як змінюється характер дипломатичної кореспонденції в умовах глобалізації?
- ✓ Яка роль офіційних запитів та відповідей у підготовці до міжнародних переговорів?
- ✓ Які помилки найчастіше допускаються під час оформлення акредитаційних листів?
- ✓ Як змінюється використання нот та меморандумів в епоху електронної дипломатії?
- ✓ Які помилки найчастіше допускаються під час оформлення офіційних запитів та відповідей?

3. Оцінювання рівня засвоєння знань здійснюється шляхом проведення поточного контролю у формі письмового або усного **тестування**.

Приклад тестових завдань:

- Чим відрізняється нота від меморандуму у дипломатичній практиці?
 - Нота є більш формальним документом, а меморандум – менш формальним
 - Нота використовується для передачі офіційної позиції, а меморандум – для передачі інформації
 - Нота не підлягає відповіді, тоді як меморандум вимагає відповіді
 - Нота вимагає підпису, меморандум – ні
 - Нота використовується тільки на початку переговорів
- Які вимоги до оформлення нот та меморандумів у дипломатії?
 - Має бути підписаний послом країни
 - Формулювання має бути максимально коротким і нейтральним
 - Має використовувати неформальні звернення
 - Повинна бути зазначена дата, місце та ініціали автора
 - Має відповідати формальним стандартам дипломатичного протоколу
- Яка роль нот та меморандумів у встановленні дипломатичних відносин?
 - Використовуються тільки для попередніх переговорів
 - Служать офіційними каналами для фіксації згоди сторін
 - Мають тільки інформативний характер
 - Не є обов'язковими в дипломатичних відносинах
 - Застосовуються тільки для економічних переговорів
- Які особливості має дипломатична кореспонденція в епоху електронної дипломатії?
 - Електронні листи замінюють фізичні документи повністю
 - Можна використовувати будь-яку мову
 - Потрібно дотримуватися тих самих формальних стандартів, що і в паперовій кореспонденції
 - Дипломатична кореспонденція зменшилася в обсягах
 - Немає необхідності в шифруванні
- Які вимоги до мови та стилю дипломатичної кореспонденції?
 - Стриманість, чіткість та ввічливість
 - Має бути написана розмовною мовою
 - Допускаються емоційні звернення
 - Використовуються тільки короткі речення
 - Необхідно вказувати авторство
- Яке значення має своєчасність та точність відповідей на офіційні запити?
 - Допомагає уникнути міжнародних суперечок
 - Не впливає на результат переговорів
 - Має вирішальне значення для підтримки довіри між країнами
 - Може бути відкладено до закінчення переговорів
 - Важливо лише для економічних відносин
- Яка функція дипломатичного паспорта?
 - Є обов'язковим документом для поїздок усіх державних службовців

Б. Надає право на дипломатичний імунітет
В. Використовується тільки для службових поїздок
Г. Не вимагає візи для будь-якої країни
Д. Заміняє особистий паспорт

8. Хто має право на отримання дипломатичного паспорта?

А. Всі державні службовці країни
Б. Члени парламенту та їхні родини
В. Посли та інші офіційні представники країни за кордоном
Г. Працівники консульств будь-якої країни
Д. Громадяни, які часто подорожують

9. Які вимоги до оформлення акредитаційного листа?

А. Може бути написаний у довільній формі

Б. Має містити повну інформацію про представника та акредитуєчу сторону
В. Містить тільки підпис офіційної особи
Г. Може бути підписаний будь-яким представником країни
Д. Має бути написаний тільки англійською мовою

10. Яке значення акредитаційного листа для встановлення дипломатичних відносин?

А. Лише символічне
Б. Застосовується тільки для економічних переговорів
В. Офіційно підтверджує статус представника країни
Г. Не є обов'язковим для початку переговорів
Д. Застосовується тільки на урочистих заходах

4. Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти

Темі індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Основні вимоги до оформлення нот та меморандумів.
- Вимоги до мови та стилю дипломатичної кореспонденції.
- Помилки, які найчастіше допускаються під час складання дипломатичної кореспонденції.
- Вимоги до оформлення акредитаційного листа.
- Різниця між дипломатичним паспортом та службовим паспортом.

5. Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Проаналізуйте та опишіть різницю між нотою та меморандумом у дипломатичній практиці.
- ✓ Розкрийте основні принципи дипломатичної кореспонденції, опишіть особливості дипломатичної кореспонденції в електронну епоху.
- ✓ Як формуються офіційні запити, щоб отримати необхідну інформацію?
- ✓ Як готуються відповіді на офіційні запити?
- ✓ Яка функція дипломатичного паспорта і хто має право на отримання дипломатичного паспорта?
- ✓ Які привілеї надаються власникам дипломатичних паспортів?
- ✓ Яка процедура вручення акредитаційного листа?
- ✓ Яке значення має акредитаційний лист для встановлення дипломатичних відносин?
- ✓ Опишіть особливості акредитаційних листів різних країнах.

6. Опрацюйте додаткове джерело для ознайомлення з темою лекції:

Місця пам'яті української дипломатії: енциклопедичний довідник / заг. ред. І. Матяш. Київ: Горобець, 2022. 672 с. URL: <http://surl.li/rpepeg>.

Тема 4. Дипломатичний протокол та етикет.

- 4.1. Основи дипломатичного протоколу.
- 4.2. Церемоніал у дипломатичній практиці.
- 4.3. Офіційні заходи та прийоми.
- 4.4. Етикет та дрес-код.
- 4.5. Письмова та усна комунікація в дипломатії.
- 4.6. Культурні особливості та чутливість у дипломатичній.

4.1. Основи дипломатичного протоколу.

Дипломатичний протокол є невід'ємною частиною міжнародних відносин, що регулює поведінку і взаємодію дипломатів під час виконання ними своїх функцій. Основи дипломатичного протоколу включають різноманітні аспекти, зокрема порядок зустрічей, адресування, використання символів державної влади, організацію офіційних візитів і заходів, а також дотримання церемоніальних ритуалів. Уміння правильно застосовувати дипломатичний протокол є обов'язковою компетенцією для дипломатів, від якої, зазвичай, залежить успішність переговорів, збереження добрих відносин та ефективність комунікації між країнами у складному сучасному світі міжнародної політики.

Ефективне налагодження дружніх відносин між державами, які відрізняються політичним ладом, економічним рівнем, культурними традиціями та звичаями, потребує від дипломата високої компетенції у питаннях комунікації, ведення переговорів, офіційного листування, укладання угод, договорів і контрактів. Головним принципом при цьому є розв'язання всіх питань шляхом мирних засобів. Основним інструментом, що забезпечує реалізацію таких завдань, виступає дипломатичний і міжнародний діловий протокол [88].

Розвиток практичної дипломатії, зокрема, вдосконалення державного і дипломатичного протоколу, церемоніалу та міжкультурної комунікації, є актуальним завданням сучасності. Ці аспекти міжнародних відносин сприяють інституціоналізації співробітництва між державами та забезпечують ефективне вирішення складних політичних, соціальних, економічних та інших проблем.

Протокол (*державний протокол та дипломатичний протокол*) регулює міжнародні відносини й є обов'язковою складовою сучасної дипломатичної системи держави. Вони ґрунтуються на принципах міжнародної ввічливості, здійснюються за допомогою етикету міжнародної ввічливості. Однією з характеристик державного і дипломатичного протоколу є обов'язкове врахування традицій, культури, звичаїв і національних особливостей країн [84].

Міжнародна ввічливість охоплює прояви доброзичливості, добросусідства, поваги та готовності надавати привілеї, послуги чи скасовувати формальності для іноземних держав і їхніх громадян. Важливо зазначити, що такі дії не є юридично обов'язковими і не впливають із норм міжнародного права, а базуються виключно на добрій волі держави, яка їх здійснює. Акти ввічливості зазвичай не вимагають обов'язкової взаємності, хоча очікування відповідних дій є поширеною практикою. Водночас відмова від виконання таких актів може сприйматися як недружелюбний жест, проте вона не тягне за собою порушення міжнародних зобов'язань чи юридичної відповідальності держави [74].

З огляду на історичний контекст розуміння протоколу як «фіміаmu дружби» можна стверджувати, що саме дипломатичний протокол та етикет дозволяє політичним і державним діячам здійснювати політику елегантно. Це сприяє досягненню поставлених цілей витончено та набагато швидше й ефективніше, ніж за допомогою зброї та війни [70].

У сучасній українській правовій системі питання дипломатичного протоколу та етикету детально регламентовано Указом Президента України 2002 року «Про Державний Протокол та Церемоніал України». Цей нормативний акт визначає основні принципи і правила організації та проведення офіційних заходів, взаємодії з іноземними делегаціями, а також представниками міжнародних організацій [142].

Дипломатичний протокол охоплює систему загальновизнаних норм, традицій, правил і умовностей, яких дотримуються урядові структури, зовнішньополітичні відомства, дипломатичні місії, представництва при міжнародних організаціях, а також посадові особи та дипломати разом із членами їхніх родин. Ці правила регулюють їхню діяльність у сфері міжнародної комунікації. [148].

Термін «протокол» походить з давньогрецької мови, де слово «protokollon» позначало порядок складання документів. У подальшому цей термін був інтегрований у сферу дипломатії, де він став охоплювати не лише документаційні стандарти, але й усі аспекти церемоніального етикету. Основу дипломатичного протоколу становить принцип «міжнародної ввічливості». Його норми мають універсальний характер, оскільки більшість країн дотримується загальновизнаних стандартів. Водночас, національні та релігійні традиції можуть впливати на локальні модифікації протоколу, що дозволяє державам адаптувати правила відповідно до власних особливостей. Протокол є інструментом демонстрації ввічливості та взаємоповаги у міжнародних відносинах. Його основна мета - забезпечення нормального функціонування взаємин між країнами та їх представниками за кордоном. У його межах кожен учасник офіційних заходів отримує місце, що відповідає його рангу [6].

Ключові джерела, на яких базуються норми дипломатичного протоколу:

- ✓ міжнародне право,
- ✓ міжнародні звичаї,
- ✓ державне право,
- ✓ національні традиції та особливості.

Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року, яка укладена під егідою ООН, є основним міжнародно-правовим актом, що регулює сучасне дипломатичне право й окремі норми дипломатичного протоколу [25].

Суворе дотримання норм дипломатичного протоколу є обов'язковим, зокрема під час:

- здійснення дипломатичних візитів;
- вручення вірчих грамот;
- призначення керівників дипломатичних представництв;
- дипломатичного листування;
- організації дипломатичних прийомів;
- зустрічей офіційних делегацій.

Порушення цих норм можна сприймати як демонстративний акт, прояв неповаги, що може призвести до напруження у міждержавних відносинах, небажаних політичних наслідків, розірвання дипломатичних зв'язків і зниження міжнародного авторитету держави. Варто зазначити, що дипломатичний протокол регулює офіційні контакти між державами та їх представниками, тоді як взаємодія представників бізнесу підпорядковується нормам ділового протоколу та етикету [12].

Використання дипломатичного протоколу також застосовується до української державної символіки (державний герб, державний гімн, державний прапор, Штандарт Президента, Гербова печатка Президента, Президентська булава), а також до національних світ та у випадку трагічних подій у житті тієї чи іншої держави [25].

4.2. Церемоніал у дипломатичній практиці.

Окремі елементи дипломатичного протоколу іменуються церемоніалом. До таких належать, зокрема, церемоніал вручення вірчих грамот, офіційні процедури зустрічі та провідів делегацій, а також церемоніал, що супроводжує підписання міжнародних угод та інших важливих документів [6].

Державний Протокол та Церемоніал України – «це сукупність вимог стосовно забезпечення єдиного порядку проведення офіційних заходів за участю Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Міністра закордонних справ

України, інших вищих посадових осіб України з урахуванням загальноприйнятих міжнародних норм, правил і традицій, а також національних традицій України» [142].

Головний департамент Державного Протоколу та Церемоніалу Адміністрації Президента України як центральний орган виконавчої влади, відповідає за організацію та проведення дипломатичних заходів в Україні [151].

Міністерство закордонних справ України контролює «призначення глави дипломатичного представництва (агредман); призначення глави представництва міжнародної організації; прибуття новопризначеного Посла до України (церемонія прибуття передбачає: • проходження Посла повз стрій воїнів почесної варті • вітання Послом Державного Прапора України укланом голови • вітання Послом Президента України та звернення Посла з короткою промовою (до однієї хвилини) • вручення Президенту України Вірчих грамот та, як правило, Відкличних грамот попередника • вітання у відповідь Президентом України Посла • спільне фотографування Президента України та Посла біля Державного Прапора України • коротка бесіда Президента України з Послом Форма одягу: діловий костюм або національне вбрання); акредитацію у МЗС України персоналу іноземних дипломатичних представництв та консульських установ, міжнародних організацій та їхніх представництв, інших іноземних організацій, а також правила формлення акредитаційної картки; погодження розміщення дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав, міжнародних організацій та їхніх представництв та багато інших протокольних питань» [26].

Слід звернути особливу увагу на точність та *організацію простору* як важливі складові дипломатичного протоколу. Розуміння точності в дипломатії, яке влучно висловив Людовік XVI як «Точність – ввічливість королів ... та обов'язок кожної порядної людини», є особливо важливим під час переговорів. Час прибуття має своє значення, зокрема поява заздалегідь може свідчити про велику зацікавленість у переговорах і може послабити вашу «переговорну позицію»; запізнення на дві хвилини показує, що дипломат має й інші важливі справи, але вважає зустріч, тоді як запізнення більше ніж на п'ять хвилин вважається ознакою непрофесійності. Однак, важливо заздалегідь (хвилин за десять) опинитися безпосередньо біля місця переговорів, щоб вибір моменту появи делегації залежав насправді від обраної тактики. Відповідно до мети переговорів приймаюча сторона має ретельно продумати розташування учасників у кімнаті для переговорів, враховуючи: розміщення гостей відносно вікон, можливість спостерігати за входом до кімнати, правильне розсаджування учасників за рангом, належне місце для жінок-учасниць. Таке розміщення. Також має бути ретельно розроблено попередній сценарій виступів. Регламент переговорів передбачає вступне слово представника приймаючої сторони з окресленням мети зустрічі. Заклучне слово надається представнику делегації гостей для підсумування досягнутих домовленостей. Схвальна реакція приймаючої сторони свідчить про досягнення консенсусу. Натомість, формальна подяка чи перехід до неформального спілкування з боку гостей може сигналізувати про необхідність продовження переговорного процесу.

Ефективна переговорна команда формується з учасників різних поведінкових типів:

- «голуби» - орієнтовані на компроміс та співпрацю (ведуть переговори щиро, відкрито, з підкресленим бажанням йти на поступки іншій стороні заради досягнення згоди);
- «яструби» - демонструють наступальну позицію (дають зрозуміти, що у них є ще якась інформація або варіанти вирішення проблем разом з іншими партнерами);
- «страуси» - забезпечують аналітичну підтримку (пасивні в переговорах, але завжди можуть надати необхідну статистику та іншу інформацію, демонструючи добру підготовку до переговорів і те, що немає потреби відступати від заявленої позиції).

Керівник делегації координує взаємодію між цими типами учасників, адаптуючи тактику відповідно до динаміки переговорів. Важливо уникати швидкого погодження на пропозиції протилежної сторони без належного обговорення, оскільки це може викликати сумніви у оптимальності досягнутих домовленостей. Історія міжнародних відносин демонструє, що відсутність повноцінного переговорного процесу часто призводить до критики прийнятих рішень у майбутньому, як наприклад, «нульовий варіант» розподілу

активів колишнього СРСР, відмову від «Бушерського проєкту», «меморандуми МВФ», «газовий транзит» тощо [89].

4.3. Офіційні заходи та прийоми.

Офіційні дипломатичні заходи і прийоми є не лише традиційним елементом дипломатії, але й важливою частиною міжнародної дипломатії. Вони створюють умови для обговорення важливих політико-соціальних й економічних питань, а також неформального спілкування між представниками держав для зміцнення двосторонніх та багатосторонніх відносин. Дипломатичні прийоми також є важливою платформою для представлення культури і традицій своєї країни, що сприяє поширенню її позитивного іміджу на міжнародній арені.

Одним із основних аспектів дипломатичної діяльності є організація візитів глав держав, урядів та високопосадових делегацій. Забезпечення протокольного та організаційного супроводу таких візитів до України «забезпечують структурні підрозділи з питань протоколу Секретаріату Президента України, Апарату Верховної Ради України, Секретаріату Кабінету Міністрів України, а також Міністерства закордонних справ України та інших органів виконавчої влади України».

«У програмі візиту передбачається проведення переговорів, зустрічей та бесід, офіційного обіду (сніданку, вечері) на честь особи, яка очолює іноземну делегацію (на честь делегації), на прохання глави іноземної делегації - відвідання театру, а також інших заходів з урахуванням побажань глави делегації, рівня та складу делегації. У разі прибуття глави іноземної делегації з дружиною у програмі візиту передбачається участь у протокольних заходах дружини відповідної офіційної особи з Української Сторони. Рівень прийому та обслуговування іноземної делегації визначається категорією візиту і враховує принцип взаємності» [142].

Виокремлюють такі види візитів [5]:

✓ **Державні візити** є візитами найвищого рівня, які можуть здійснювати виключно глави держав, як-от президенти чи монархи. Вони відзначаються значущістю в політичному контексті, особливою урочистістю та дотриманням встановлених протокольних норм. Урочистість таких візитів охоплює офіційну зустріч і проводи на аеродромі, а також церемонії біля Маріїнського палацу чи Резиденції Президента України на Банковій. Хоча ділова частина візиту менш підпорядкована протокольним нормам, вона також враховує певні вимоги. Основний акцент робиться на переговорах і зустрічах високопосадовців. Протокол визначає місце й час таких зустрічей, а також узгоджує перелік офіційних осіб, які беруть участь у перемовинах з обох сторін. Після завершення переговорів, зазвичай, проводиться пресконференція, під час якої глави держав зазвичай виступають із заявами про ключові напрямки двостороннього співробітництва та підбивають короткі підсумки переговорів. У межах державних візитів традиційно відбувається обмін найвищими державними нагородами між главами держав. Програма державного візиту передбачає також проведення церемоніальних заходів, що відповідають міжнародній практиці візитів на найвищому рівні. Це включає покладання вінків до пам'ятників, організацію офіційного обіду чи сніданку, вручення пам'ятних подарунків та нагород, а також, іноді, зустрічі з представниками громадськості та ділових кіл, знайомство з визначними історико-культурними пам'ятками тощо.

✓ **Офіційні візити** передбачають візити делегацій, очолюваних, наприклад, Прем'єр-міністром або Міністром закордонних справ країни. До офіційних належать також візити глави держави, якщо Президент чи монарх здійснює другий візит до тієї ж країни, адже державний візит глави держави можливий лише один раз під час його перебування на посаді. Початком офіційного візиту вважається прибуття особи до столиці приймаючої держави, де проводиться церемонія прийому із виконанням національного гімну, вшануванням прапора гостя та виставленням почесної варти.

✓ **Робочі візити** мають конкретну мету, як-от участь у переговорах, консультаціях, міжнародних зустрічах, підписанні договорів чи угод, відкритті виставок. До цієї категорії також належать візити для участі у святкуванні національних чи ювілейних дат.

✓ **Неофіційні візити** передбачають перебування іноземних діячів із приватною метою: відпочинок, лікування, туризм чи візит як гостя посла своєї країни. Протокольні заходи під час таких візитів або не проводяться, або є мінімальними.

✓ **Візит проїздом** – це короткочасне перебування делегації чи почесного гостя на території країни транзитом. Церемоніальний компонент таких візитів зведений до мінімуму, однак у місцях зупинок надаються стандартні знаки уваги [5].

✓ **Візити дипломатичні** є важливим інструментом для налагодження, підтримання та розвитку відносин з представниками офіційних, громадських і ділових кіл держави перебування, а також із членами дипломатичного корпусу. Такі візити здійснюються дипломатичними співробітниками представництв і, зазвичай, за участі їхніх дружин [74].

Дипломат розпочинає свою діяльність у країні перебування зі складання візитів офіційним особам, відповідно до свого рангу. Перші зустрічі, зазвичай, встановлюють базові контакти, які згодом підтримуються через участь у протокольних заходах, які організовують - дипломатичний корпус, Міністерство закордонних справ та інші державні інституції. Розпочинаючи виконання обов'язків глава дипломатичної місії здійснює візити не тільки до глави держави та міністра закордонних справ, але, як правило, також до прем'єр-міністра, членів уряду, парламентарів, міністрів, а також до керівників громадських і політичних організацій. У деяких країнах існує чіткий список обов'язкових візитів, однак здебільшого посол самостійно визначає, кого відвідати, враховуючи рівень відносин між своєю країною та країною перебування. Офіційні візити посла до державних осіб чергуються з візитами до колег з дипломатичного корпусу. Під час планування порядку зустрічей главам дипломатичних представництв рекомендується дотримуватися принципу старшинства, зважаючи на дати вручення вірчих грамот. Водночас жорстких правил не існує, і сам посол вирішує послідовність візитів [87].

Дипломатичні прийоми є однією з усталених та широко застосовуваних форм зовнішньополітичної діяльності урядів, міністерств закордонних справ, дипломатичних представництв і дипломатів. Ці заходи організовуються на честь значущих подій, таких як: національні свята держави; важливі ювілейні дати та події, що відзначаються на рівні держави; ювілейні річниці підписання міжнародних угод або встановлення дипломатичних відносин. Прийоми також проводяться з нагоди офіційних заходів, таких як конгреси, симпозиуми, конференції, презентації, відкриття та закриття міжнародних виставок, підписання договорів. Офіційні прийоми за участю членів дипломатичного корпусу організовуються главою держави, головою уряду та іншими представниками міністерства закордонних справ. У дипломатичній практиці найбільш поширеними є прийоми, які проводяться дипломатичними представництвами та міністерствами закордонних справ у межах звичайної діяльності, незалежно від конкретних подій. Прийоми - вид службової діяльності, на якому дипломати у неформальній обстановці роз'яснюють політику своєї країни, збирають інформацію про країну перебування та обмінюються думками з приводу важливих міжнародних подій. Залежно від учасників прийоми поділяють на:

✓ офіційні - проводяться за участі осіб, пов'язаних спільною службовою діяльністю, і часто мають подібність до дипломатичних прийомів. Вони організовуються з нагоди візиту глави іноземної держави, дипломатичних представників або офіційних делегацій бізнесових кіл. Підставою для таких заходів можуть бути національні чи державні свята, ювілейні дати, а також важливі події, як-от конгреси, симпозиуми, конференції, відкриття чи закриття міжнародних виставок, укладення договорів або торгових угод;

✓ неофіційні - спрямовані на відзначення товариських подій, сімейних урочистостей або інших традиційних святкувань, не пов'язаних зі службовою діяльністю учасників [25].

4.4. Етикет та дрес-код.

Дипломатичний етикет та дипломатичний дрес-код є важливими складовими ефективної дипломатичної взаємодії, що допомагають успішно вирішувати міжнародні питання, підтримувати повагу та доброзичливі стосунки між представниками різних держав. Дипломатичний етикет визначає правила організації й поведінки дипломатичних представників та офіційних осіб під час зустрічей, візитів, прийомів, переговорів та інших подій, а також розташування гостей, виступів і подачі страв.

Етикет представляє собою сукупність норм поведінки та негласних стандартів спілкування, які прийняті в суспільстві. Він виступає своєрідною домовленістю між людьми щодо того, що вважається прийнятним і правильним у взаємовідносинах у конкретно-історичних умовах. В етикеті розрізняють декілька основних видів, серед яких: придворний, дипломатичний, військовий, світський і діловий [25].

Дипломатичний етикет охоплює норми ввічливості та належних манер у відносинах між посадовими, політичними та громадськими діячами, які представляють свою державу. Ці правила визначають форми звернень і ведення листування, регламентують порядок візитів, організацію зустрічей, бесід, а також проведення дипломатичних прийомів. Крім того, дипломатичний етикет встановлює суворі вимоги до зовнішнього вигляду дипломата, включаючи його одяг, манери та поведінку [6].

Зокрема норми дипломатичного етикету застосовуються й до держаних символів, наприклад, існує *етикет державного прапора* - включає систему правил, які чітко регламентують порядок його використання та поводження з ним у різноманітних ситуаціях. Особливу роль державні прапори відіграють під час протокольних заходів, оскільки саме через прапор у міжнародному сприйнятті ототожнюється конкретна держава. Виявлення пошани державному прапору є загальноприйнятою й однією з найстародавніших норм міжнародної практики [25].

Дрес-код як система правил та норм, які забезпечують належний рівень комунікації у дипломатичних відносинах і взаєморозуміння на міжнародній арені, є невід'ємною частиною дипломатичного етикету. Його повинні дотримуватися представники різних країн під час дипломатичних заходів та інших офіційних подій.

Зовнішній вигляд і тип одягу дипломата має відповідати рівню події та підкреслювати його повагу до приймаючої сторони. У дипломатичній практиці використовуються різні типи дрес-коду, зокрема офіційний (formal) або напівофіційний (semi-formal), що визначаються характером заходу. Наприклад, для урочистих прийомів часто обирають фрак або смокінг, тоді як на офіційних зустрічах можуть бути доречними ділові костюми. Дотримання встановлених норм дрес-коду свідчить про професіоналізм дипломатичного представника та його розуміння культурних та поваги до традицій й культури приймаючої країни.

Вміння правильно дотримуватися дипломатичного етикету та дрес-коду, що допомагає уникати непорозумінь і сприяє зміцненню взаємної довіри між державами. Таким чином, дипломатичний етикет та дрес-код є важливими елементами,

4.5. Письмова та усна комунікація в дипломатії.

Письмова (включає офіційні документи, зокрема ноти, меморандуми, листи й заяви, що забезпечують формалізацію домовленостей та фіксацію позицій сторін) та усна комунікація є фундаментальними засобами взаємодії у дипломатичній практиці, які дозволяють державам зміцнювати довіру і взаєморозуміння, вести конструктивні переговори, шукати компроміси, проводити офіційні й неофіційні дипломатичні зустрічі, обмінюватися інформацією, а також координувати свої дії на міжнародній арені. Письмові документи закріплюють результати переговорів, а усна комунікація допомагає швидко реагувати на нові виклики, тому поєднання письмової та усної комунікації дозволяє дипломатам ефективно досягати цілей зовнішньої політики держави.

У теорії комунікації виділяють такі категорії комунікативної взаємодії:

1. За природою знакових систем:

- Вербальна комунікація визначається як взаємодія між сторонами, що здійснюється за допомогою мови та слів.

- Невербальна комунікація охоплює всі інші форми передачі інформації, які не пов'язані з використанням мовних засобів. Це можуть бути візуальні сигнали (прапорці, дим, зображення, пози, жести, міміка), звукові сигнали та інші домовлені способи обміну інформацією між суб'єктами.

2. За можливістю передачі інформації:

- Усна форма комунікації.

- Письмова форма комунікації.

3. За характером інтеракції:

- Безпосередня (пряма) комунікація.

- Опосередкована комунікація (через технічні засоби або медіатори).

- Формалізована (регламентована) комунікація.

- Неформальна комунікація.

4. За кількісними параметрами суб'єктів комунікації:

- Міжособистісна - взаємодія між індивідами з чіткою взаємною ідентифікацією.

- Групова-інтеракція у межах соціальних груп, які об'єднують осіб з певними ідеями, а також ставленням до певних процесів і явищ тощо.

- Масова - комунікація з гетерогенною, просторово розосередженою аудиторією [27].

Усна комунікація у дипломатичних відносинах - це процес обміну інформацією, ідеями та думками між представниками різних держав за допомогою усного спілкування. Вона може відбуватися під час ведення переговорів, зустрічей, публічних виступів на міжнародних конференціях, форумах та інших заходах. З огляду на важливість усної комунікації в дипломатії, можемо виділити такі основні її *функції*, як: встановлення особистих контактів; вміння швидко реагувати на зміни ситуації, уточнювати власні позиції і вносити корективи в переговори та знайти компроміси у вирішенні питань; виразити позицію держави та забезпечити співпрацю між країнами; конструктивне обговорення питань, включно із проведенням зустрічей у неформальній обстановці, і зрештою, формувати імідж держави та її представників на міжнародній арені.

Слово як фундаментальний інструмент дипломатії має критичне значення у переговорному процесі, де кожен вербальний нюанс може мати стратегічні наслідки. Показовим прикладом комунікаційного непорозуміння в сучасній українській дипломатії став «Бушерський проєкт». У 1996 р. дипломатичний інцидент виник через неоднозначне трактування фрази «No problem», яку використав Президент України Л.Д. Кучма під час Лісабонського саміту ОБСЄ у діалозі з віце-президентом США стосовно призупинення виконання замовлення на постачання турбіни для першого блоку Бушерської АЕС (Іран). Неформальна репліка, яка мала означати готовність до обговорення питання, була інтерпретована у 1998 р. американською стороною як офіційна згода на припинення участі України у цьому проєкті (субпідряді на будівництво для Бушерської АЕС ядерного реактора), що і було зафіксовано у протоколі зустрічі, а згодом призвело до значних геополітичних наслідків [89].

Письмова комунікація у дипломатичних відносинах як один з найважливіших інструментів дипломатії, який використовується для встановлення, підтримки та розвитку міжнародних відносин - це офіційний обмін інформацією, позиціями, повідомленнями, пропозиціями тощо між представниками різних держав, який відбувається за допомогою письмових документів. Вона забезпечує офіційність, точність та деталізацію та може включати листи, подання ноти, висловлення протесту, протоколи, меморандуми, угоди й інші види документів.

Письмові документи є історичним архівом, який дозволяє відстежувати розвиток дипломатичних відносин. Вони мають юридичну силу, використовують спеціальну термінологію та чітку визначену структуру, дозволяють спілкуватися з представниками різних країн, які знаходяться на великій відстані, а також є офіційним підтвердженням позицій та домовленостей сторін, які дають змогу державам і недержавним акторам детально викласти власні аргументи, рекомендації та пропозиції.

4.6. Культурні особливості та чутливість у дипломатичній діяльності

Культурні особливості та чутливість у дипломатичній діяльності є важливими аспектами сучасної дипломатичної діяльності, оскільки вони впливають на спілкування, взаєморозуміння та досягнення домовленостей між представниками різних країн. Чутливість до культурних відмінностей допомагає уникати непорозумінь та конфліктів, що можуть виникнути через необережне використання жестів, мови або навіть вибір подарунків під час офіційних зустрічей. Наприклад, те, що може бути сприйняте як ввічливе та дружнє в одній культурі, може мати зовсім інше значення в іншій. Тому дипломати повинні демонструвати повагу до цих відмінностей, щоб створювати атмосферу довіри та взаємоповаги.

Подарунок є неодмінним елементом дипломатичного протоколу, що виконує важливі функції представництва держави, вираження поваги до іноземних гостей та зміцнення міжнародного співробітництва. Його вибір та вручення регламентуються чіткими правилами, що відрізняються в різних культурах. У статті 23 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII (редакція 04.05.2024 р.) зазначено, що «особи, уповноважені (або прирівнюються до осіб, уповноважених) на виконання функцій держави або місцевого самоврядування можуть приймати подарунки, які відповідають загальноновизначеному уявленню про гостинність, якщо вартість таких подарунків одноразово не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на день прийняття подарунка, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на 1 січня року», в якому прийнято подарунки. Водночас цим ЗУ та Антикорупційною стратегією на 2021-2025 рр. (затвердженою Законом України від 20 червня 2022 р.) «забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб» [129].

У межах державних візитів передбачено офіційний обмін подарунками між Президентом України та главою іноземної держави за встановленим протоколом або за домовленістю сторін. Обмін пам'ятними сувенірами та подарунками проводиться в урочистій обстановці як окремий протокольний захід, організований у межах державного візиту глави іноземної держави. Переважна більшість подарунків від глав іноземних держав, представників міжнародних організацій й ділових кіл презентує країну-дарувача, відображає її звичаї, культуру, народний колорит, характеризує державний устрій. Це можуть бути декоративні тарілки, сувеніри із зображенням пам'яток, гербів, прапори, картини, вироби народної творчості, статуєтки бійців силових структур, макети бойової техніки, сувеніри з емблемами військових підрозділів, фотоматеріали тощо [50].

Успішність дипломатичних переговорів значною мірою залежить від розуміння культурно-історичного контексту та особливостей національного менталітету партнерів, зокрема:

- арабська культура вимагає поступового входження в ділову комунікацію;
- британська традиція передбачає дотримання формального стилю спілкування (не можна вести переговори на «ти»);
- азійський підхід характеризується непрямим вираженням незгоди
- японський етикет приділяє особливу увагу церемоніальним аспектам (свою візитну картку потрібно з повагою передати кожному учасникові переговорів, а не тільки голові делегації) [89].

Незважаючи на універсальний характер дипломатичного протоколу, що регламентує загальноприйняті норми міжнародного спілкування, кожна держава характеризується специфічними особливостями його застосування. Так наприклад, ключовою рисою дипломатії Японії є визнання позитивної ролі династії у дипломатії, зокрема можна зустріти дипломатів у третьому-четвертому поколінні, які посіли найвищі посади або японськими послами стають брати. З огляду на те, що дипломатичний протокол регламентує правила, звичаї, традиції й умовності та має міжнародний характер, а також базується на принципі міжнародної ввічливості, що передбачає повагу до національних символів та особливостей країни перебування, для дипломатичного персоналу актуальним є ґрунтовне вивчення протокольних норм держави акредитації. Спостерігаються відмінності в дипломатичній практиці країн Європи, Північної та Південної Америки Азії, Близького Сходу та Австралії, зокрема Англії, Франції, Німеччини, Італії, малих європейських країн, Латинської Америки, Японії, Китаю, Індії тощо [74].

Практичне заняття до теми 4

1. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

- Що таке «дипломатичний протокол»?
- Які основні функції виконує дипломатичний протокол у міжнародних відносинах?
- Як еволюціонував дипломатичний протокол від давніх часів до сьогодні?
- Які історичні події найбільше вплинули на розвиток дипломатичного протоколу та етикету?
- Які основні національні та міжнародні документи регулюють питання дипломатичного протоколу та етикету?

2. Проблемні питання для обговорення

- ✓ Яка роль дипломатичного протоколу у встановленні та підтримці міжнародних відносин?
- ✓ Як змінюється дипломатичний протокол під впливом глобалізації та культурного різноманіття?
- ✓ Які наслідки може мати порушення правил дипломатичного протоколу?
- ✓ Як культурні відмінності впливають на вибір одягу на дипломатичних заходах?
- ✓ Як слід поводитися за столом під час офіційних прийомів?
- ✓ Які особливості має організація державних візитів?
- ✓ Яка роль протокольної служби в організації офіційних заходів?
- ✓ Які особливості має усна дипломатична комунікація?
- ✓ Як підготуватися до публічного виступу на офіційному заході?
- ✓ Які наслідки може мати нехтування культурними особливостями у дипломатичних відносинах?

3. *Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти.*

Теми індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Найбільш поширені помилки, які можуть бути допущені у дипломатичному етикеті.
- Відмінності дипломатичного етикету України з етикетом інших країн.
- Види дипломатичних прийомів та їх особливості.
- Ключові правила стосовно обміну подарунками у дипломатичній практиці.

4. Розробити детальний протокол офіційного заходу (на вибір студента):

- ✓ День Незалежності України.
- ✓ День Конституції України.
- ✓ Офіційний візит глави іншої держави.
- ✓ Офіційний візит іноземної делегації.
- ✓ Участь у міжнародній конференції або міжнародному форумі.
- ✓ Нагородження державними відзнаками України.
- ✓ Власний приклад студента.

Протокол має містити наступну інформацію:

- назва заходу;
- дата, час, місце проведення заходу;
- організатор заходу;
- мета заходу;
- учасники заходу;
- детальна програма заходу з відповідальними підрозділами (особами);
- вимоги до оформлення запрошень на захід;
- порядок виступів учасників заходу;
- можливі ризики під час проведення заходу та способи їх вирішення.

Рекомендації щодо виконання завдання:

- ознайомитися з основними принципами державного протоколу та церемоніалу України;
- ознайомитися з протоколами вже реалізованих заходів, звернути увагу на їх структуру та деталі оформлення;
- продемонструвати власне бачення організації офіційного дипломатичного заходу.

5. Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Відмінність дипломатичного етикету від загальноприйнятих норм етикету.
- ✓ Основні функції дипломатичного протоколу та етикету у міжнародних відносинах.
- ✓ Які історичні події найбільше вплинули на формування дипломатичного протоколу та етикету?
- ✓ Як культурні особливості різних країн впливають на прояви дипломатичного етикету?
- ✓ Роль вербальної та невербальної комунікації у дипломатичному етикеті.
- ✓ Які існують загальні правила стосовно зовнішнього вигляду та манер дипломатів на офіційних заходах?
- ✓ Як правильно вручати і приймати візитівки у дипломатичній практиці?
- ✓ Основні правила столового етикету, яких необхідно дотримуватися на дипломатичних прийомах.
- ✓ Які теми вважаються доречними, а яких тем слід уникати під час розмови на дипломатичних прийомах?

6. Додатково **переглянути** інформаційне відео-джерело з тематики «Дипломатичний протокол та етикет»: Чекаленко Л. Про секрети світової дипломатії. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=S00MHGhjPbo&t=232s>.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ДИПЛОМАТІЇ

Тема 5. Типи дипломатичних місій та їх функції

- 5.1. Постійні, тимчасові і спеціальні місії.
- 5.2. Ключові завдання дипломатичних місій.
- 5.3. Функції дипломатичного представництва України.
- 5.4. Права та привілеї дипломатичних місій.

5.1. Постійні, тимчасові і спеціальні місії.

Дипломатична діяльність держав здійснюється через різні форми представництва, серед яких особливе місце займають постійні, тимчасові та спеціальні місії. Кожен із цих видів місій має свою специфіку та виконує окремі функції, спрямовані на досягнення цілей зовнішньої політики держави, що дозволяє їм адаптуватися до різних викликів у міжнародних відносинах.

Постійні місії є основою дипломатичних відносин між державами і представляють собою офіційні представництва країни за кордоном (посольства та консульства). Вони займаються підтримкою стабільних відносин між країнами, захистом інтересів своїх громадян, веденням переговорів та укладенням міжнародних угод.

Тимчасові місії створюються для виконання конкретних завдань або участі у переговорах, що потребують короткотривалого представництва (делегації на міжнародних конференціях або робочі групи, що працюють над вирішенням певних питань). Тимчасові місії дають можливість гнучко реагувати на потреби міжнародної політики і швидко адаптуватися до змін у зовнішньополітичному контексті.

Найдавнішою формою дипломатичної діяльності, що тривалий час залишалася єдиним способом реалізації міждержавних відносин у процесі становлення перших міжнародних зв'язків, є **спеціальна місія**. Згідно з Конвенцією про спеціальні місії від 8 грудня 1969 року, спеціальна місія визначається як тимчасова місія, що представляє державу. Вона надсилається однією державою до іншої за взаємною згодою для обговорення окремих питань чи виконання конкретних завдань [133].

Спеціальні місії мають особливий статус і призначаються для виконання специфічних завдань, які виходять за рамки повсякденної діяльності постійних представництв (дипломатичні місії високого рівня, спрямовані на вирішення кризових ситуацій або реалізацією важливих міжнародних ініціатив).

Усі три види місій є важливими інструментами дипломатії, забезпечуючи гнучкість та ефективність зовнішньої політики.

Ад гок (ad hoc) - форма представництва держави спеціальними місіями (створення дипломатичних органів у кожному конкретному випадку чи з певного приводу). У сучасній дипломатичній практиці спостерігається тенденція до активізації участі держав, зокрема України, у багатосторонніх форматах взаємодії. Це включає участь у багатосторонніх міжнародних конференціях, сесійних засіданнях різноманітних форумів та об'єднань держав (які не мають статусу міжнародних організацій), а також у багатосторонніх консультаціях та переговорах (де є троє й більше учасників). Характерною рисою такої багатосторонньої (конференційної) дипломатії є її ситуативність (*ad hoc*), що проявляється у створенні тимчасових органів - комітетів *ad hoc* - у межах міжнародних організацій, зокрема ООН, Рада Європи тощо, для розробки, обговорення або вирішення специфічних питань чи конкретних проблем [25].

Постійні представництва, які почали функціонувати з XV століття, є фундаментом сучасних двосторонніх міждержавних відносин. Вони забезпечують можливість підтримувати стабільні зв'язки та співпрацювати з широкого спектра питань, що сприяє ефективній взаємодії між державами [19].

Постійна дипломатична місія, відома як посольство або іноді місія, є органом акредитуваної держави, що здійснює свою діяльність на постійній основі в державі

перебування. Згідно з принципом встановлення дипломатичних відносин, направлення такої місії відбувається лише за взаємною згодою обох держав [59].

Дипломатичне представництво є постійним органом зовнішніх зносин держави, який створюється на основі взаємної домовленості між двома державами. Його функціонування відбувається на території приймаючої держави для підтримання офіційних і постійних контактів. Представництво діє від імені своєї держави в усіх питаннях, пов'язаних із відносинами між сторонами. Клас представництва залежить від категорії його глави, що визначається за згодою між акредитуючою державою та державою перебування [15].

Міжнародні конференції як одна з форм дипломатичної діяльності почали проводитися на початку XIX століття, починаючи з Віденського конгресу 1815 року. Вони стали ключовим механізмом реалізації багатосторонніх міждержавних відносин. Міжнародна конференція представляє собою зібрання представників зацікавлених сторін, яке має на меті вирішення спільних проблем або координацію зовнішньополітичних дій для досягнення спільних цілей. Такі заходи можуть проводитися періодично або як відповідь на конкретні потреби. Скликання конференції ініціюється державою або групою держав, які пропонують обґрунтування її проведення, визначають місце та попередній порядок денний для обговорення [19].

З початку XX століття *міжнародні організації* стали відігравати центральну роль у багатосторонніх та колективних взаємовідносинах між державами, сприяючи координації дій і вирішенню глобальних питань. Першою такою організацією, що виконувала функції багатостороннього представництва інтересів держав і слугувала форумом для обговорення актуальних проблем, традиційно вважається Ліга Націй. Міжнародна організація виступає механізмом постійних консультацій та узгодження позицій держав-учасниць. Вона має певні специфічні риси (порівняно з іншими формами дипломатичної діяльності), тому що її інституції (поряд із урядами країн) є ініціаторами ухвалення зовнішньополітичних рішень. Ці інституції зазвичай мають міждержавний характер і функціонують у межах компетенції, визначеної статутами, спеціально розробленими для них. Основою системи міжнародних організацій є Статут ООН, підписаний державами-засновниками у 1945 р. в Сан-Франциско. Цей документ містить розділи, які регулюють цілі та принципи діяльності ООН, структуру і компетенцію її органів, умови членства, а також порядок взаємовідносин між державами, органами та інституціями організації [52].

Незважаючи на існуючі відмінності в організаційній структурі дипломатичних представництв, які зумовлені специфікою державного устрою, геополітичними факторами та іншими обставинами, їхній персональний склад традиційно поділяється на три основні категорії: дипломатичний персонал (мають статус дипломатів), адміністративно-технічні працівники (виконують адміністративно-технічне обслуговування представництв) та обслуговуючий персонал (здійснюють обов'язки щодо обслуговування представництв). При цьому глава дипломатичного представництва займає окреме становище, обумовлене його особливим статусом та функціями. Спеціальна місія включає одного або декількох представників держави, що її направляє, причому серед них держава може призначити главу місії [133].

Згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини:

- *«глава представництва* - особа, уповноважена акредитуючою державою виконувати функції керівника представництва;
- *співробітники представництва* - глава представництва та інші члени його персоналу;
- *члени персоналу представництва* - особи дипломатичного, адміністративно-технічного та обслуговуючого персоналу;
- *члени дипломатичного персоналу* - працівники представництва, які мають дипломатичний ранг;
- *дипломатичний агент* - це або глава представництва, або член його дипломатичного персоналу;

- *члени адміністративно-технічного персоналу* - працівники, які виконують адміністративно-технічні функції;
- *члени обслуговуючого персоналу* - особи, які забезпечують обслуговування представництва;
- *приватний домашній працівник* - особа, що виконує функції домашнього працівника для співробітника представництва, не перебуваючи при цьому на службі акредитуючої держави;
- *приміщення представництва* - будівлі або їх частини, включно з резиденцією глави представництва та земельними ділянками, які їх обслуговують, незалежно від форми власності» [116].

Водночас держава має право призначити одного й того самого главу дипломатичного представництва для кількох держав за умови отримання згоди від усіх цих держав. У ситуаціях, коли глава представництва акредитується у кількох країнах, але не має постійного місця перебування в кожній з них, у відповідних державах можуть бути призначені повірені у справах. Таке представництво у цьому випадку називається *місією* [46].

5.2. Ключові завдання дипломатичних місій.

Серед ключових завдань дипломатичних місій є представництво держави у країні перебування. Важливими складовими дипломатичної діяльності є: участь у конференціях і нарадах, міжнародних конгресах, які являють собою регулярні зустрічі представників держав на різних рівнях; підготовка та підписання міжнародних угод і договорів як багатосторонніх, так і двосторонніх, які регулюють різноманітні аспекти міжнародних відносин; постійне представництво держав за кордоном через її посольства та місії, що здійснюють політичні, економічні, культурні та інші переговори з дипломатичним відомством країни перебування; участь представників країни в діяльності міжнародних організацій різних рівнів; висвітлення позиції уряду щодо зовнішньополітичних питань у засобах масової інформації, публікація офіційної інформації та міжнародних актів [22].

«Керівництво діяльністю органів дипломатичної служби здійснює Міністерство закордонних справ України, зокрема Міністр закордонних справ України, який затверджує структуру органів дипломатичної служби» [128].

Глави дипломатичних представництв (місій) поділяються на такі класи:

- ✓ *посли та нунції (папські легати)* - акредитуються при главах держав і представляють найвищий рівень дипломатичного рангу;
- ✓ *посланники (міністр)* та *інтернунції* - також акредитуються при главах держав, але мають нижчий статус у порівнянні з послами;
- ✓ *повірені у справах* - акредитуються при міністрах закордонних справ і виконують функції представництва на менш офіційному рівні [116].

Главою дипломатичного представництва України є посол, посланник або повірений у справах, який відповідає за організацію діяльності представництва та його персоналу [67]. Він здійснює загальне політичне керівництво та контроль за роботою інших організацій та представників своєї держави на території акредитації. У своїй роботі посол (або посланник) покладається на найближчих співробітників - членів дипломатичного персоналу, які також мають представницькі повноваження. Вони уповноважені виступати з питань своєї компетенції від імені акредитуючої держави [38].

Зазвичай послы очолюють посольства, тоді як посланники – дипломатичні місії. Повірені у справах можуть керувати як посольствами, так і місіями, але найчастіше очолюють місії, якщо держави домовляються обмежити відносини цим рівнем. Цей інститут використовується, зокрема, за умов, коли між державами встановлені не зовсім дружні відносини. Процедура акредитування повірених у справах має певні особливості. Важливо розрізняти постійних повірених у справах, які керують представництвами на постійній основі до зміни класу, та тимчасових повірених у справах. Тимчасові повірені не належать до

окремого класу і лише виконують обов'язки глави представництва в разі його відсутності (наприклад, під час відпустки чи виклику на консультації). Зазвичай тимчасово повіреними у справах призначаються дипломати вищого рангу після глави представництва, наприклад, радники. Для виконання ними функцій достатньо повідомлення Міністерству закордонних справ держави перебування [5].

Припинення діяльності дипломатичних представництв як органів держави за кордоном може мати місце в таких випадках:

- ✓ розірвання або тимчасове припинення дипломатичних відносин між відповідними державами;
- ✓ виникнення стану війни між державами;
- ✓ докорінні соціально-економічні чи політичні зміни в акредитуючій державі або державі перебування, які призводять до утворення нового державного утворення, що не виявляє наміру продовжувати дипломатичні відносини;
- ✓ припинення існування однієї з держав як суб'єкта міжнародного права через об'єднання з іншою та створення нового суб'єкта міжнародного права [38].

5.3. Функції дипломатичного представництва України.

Функції дипломатичного представництва згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 року включають:

- 1) представницька функція - забезпечення представництва акредитуючої держави в державі перебування, що виходить за межі формальних соціальних чи церемоніальних обов'язків; ця функція є центральною, а інші пов'язані з нею;
- 2) консульська функція - захист інтересів акредитуючої держави, її громадян і власності на території держави перебування в межах, визначених міжнародним правом;
- 3) переговорна функція - проведення переговорів і укладання угод із представниками держави перебування;
- 4) інформаційна функція - отримання законними засобами відомостей про умови та події в державі перебування для передачі уряду акредитуючої держави, а також поширення інформації про Україну та міжнародні події;
- 5) посередницька функція - сприяння розвитку дружніх стосунків між акредитуючою державою та державою перебування, включно з розширенням співпраці в економіці, політиці, освіті, науці та культурі [15; 107].

Функцію представництва слід розглядати як базову для кожного дипломатичного представництва, оскільки вона концентрує в собі всю сукупність завдань, заради яких посольства та місії створюються за кордоном. Діяльність цих інституцій полягає в реалізації дипломатичного представництва на доручення і від імені держави у всіх питаннях офіційних відносин з державою перебування.

Функція дипломатичного захисту полягає у забезпеченні правового та фактичного захисту інтересів акредитуючої держави, її громадян та юридичних осіб, які перебувають на території держави акредитації. Цей захист реалізується, зокрема, через надання консультацій громадянам з питань їхнього перебування в даній державі, а також через подання запитів щодо захисту інтересів акредитуючої держави та її громадян. У випадках крайньої необхідності здійснюються протести або подання відповідним органам держави перебування. Як правило, захист прав і інтересів громадян, що знаходяться за кордоном, реалізується консульськими відділами посольств або окремими консульськими установами держави, тоді як дипломатичні представництва втручаються лише у серйозних і політично значущих випадках. Під час реалізації функції дипломатичного захисту необхідно уникати дій, які могли б бути інтерпретовані як втручання у внутрішні справи держави перебування. Крім того, перед застосуванням механізмів дипломатичного захисту посольство повинно пересвідчитися, що громадянам або юридичним особам його держави було відмовлено в судовому чи іншому захисті відповідно до чинного законодавства держави перебування, або

що всі правові засоби для відновлення порушених прав були вичерпані та не забезпечили очікуваного результату. Дипломатичний захист здійснюється виключно щодо фізичних та юридичних осіб, які є громадянами або суб'єктами акредитуючої держави. Апатриди та біпатриди – особи, які не мають громадянства чи особи, що мають громадянство декількох держав), а також громадяни і організації іноземних держав зазвичай не можуть розраховувати на дипломатичний захист іншої держави, за винятком випадків крайньої необхідності або на підставі спеціальних домовленостей [38].

Функція ведення переговорів з урядом держави перебування є однією з ключових функцій посольств та місій, що тісно пов'язана з сутністю дипломатії. Під веденням переговорів розуміють як регулярні робочі контакти між дипломатичним представництвом та міністерством закордонних справ приймаючої держави для обговорення поточних питань двосторонніх відносин, так і офіційні переговори, метою яких є укладення двостороннього міжнародного договору. У першому випадку переговори зазвичай проводяться не самим послом, а делегуються співробітникам дипломатичного корпусу за його дорученням.

Офіційні переговори з метою укладення договору веде посол особисто. Для ведення таких переговорів та прийняття тексту договору, зокрема його парафування, посол не потребує окремих повноважень, оскільки його право здійснювати такі дії ґрунтується на факті акредитації як дипломатичного представника в країні перебування. Однак для підписання міжнародного договору посол повинен мати спеціальні повноваження, оформлені відповідним чином. Сучасна дипломатична практика надає особливого значення *самітам*, які є переговорами (зустріч на вищому рівні, спілкування глав держав та урядів) [148]. Наприклад, саміт миру, саміт НАТО, саміт перших леді та джентльменів. Цей формат переговорів може бути найбільш результативним засобом для вирішення складних питань міжнародної політики.

Останні десятиліття суттєво зросло значення інформаційної функції дипломатичних представництв. Посольства та місії традиційно виступають як ключові й надійні джерела інформації про різні аспекти внутрішньополітичного, економічного, соціального та культурного життя держави перебування. Варто підкреслити, що збирання такої інформації повинно здійснюватися виключно законними методами, у суворій відповідності до норм міжнародного права. Важливо зазначити, що реалізація цієї функції була б неможливою без співпраці та підтримки з боку держави перебування [38].

Відповідно до «Положення про закордонні дипломатичні установи України» від 2021 року ключовими функціями закордонних дипломатичних установ України вважаються:

- «організація проведення переговорів, участь у підготовці укладення міжнародних договорів України з державою перебування або міжнародною організацією;
- участь у здійсненні заходів із забезпечення підготовки візитів офіційних делегацій України, вищих посадових осіб України до держави перебування або міжнародної організації;
- поширення інформації про Україну в державі перебування або міжнародній організації;
- забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями у державі перебування, захисту їхніх прав та інтересів, сприяння та підтримка діяльності громадських об'єднань закордонних українців;
- виконання консульських функцій у державі перебування та державах зони відповідальності закордонної дипломатичної установи України;
- проведення аналізу стану відносин України з державою перебування або міжнародною організацією, зовнішньої та внутрішньої політики держави перебування, її соціально-економічного розвитку, діяльності міжнародної організації;
- забезпечення державних органів інформацією з питань зовнішньої і внутрішньої політики держави перебування, діяльності міжнародної організації;

- участь у підготовці пропозицій щодо розвитку політичних, економічних, гуманітарних, культурних, наукових та інших зв'язків України з державою перебування або міжнародною організацією;
- сприяння експорту продукції українського походження, залученню інвестицій в Україну;
- сприяння розвитку науково-технічного співробітництва України з державою перебування або міжнародною організацією, зокрема у сферах інноваційної діяльності, трансферу технологій, захисту прав інтелектуальної власності;
- виявлення загроз і викликів національним інтересам України, загроз правам та інтересам громадян і юридичних осіб України у державі перебування або міжнародній організації, забезпечення дипломатичними засобами і методами протидії таким загрозам;
- забезпечення організації та проведення в державі перебування відповідно до законодавства України всеукраїнського референдуму, виборів Президента України, народних депутатів України;
- реалізація в межах повноважень, передбачених законодавством України, державної політики у сфері охорони державної таємниці, захисту інформації з обмеженим доступом, здійснення контролю за її збереженням в закордонній дипломатичній установі України» [146].

5.4. Права, привілеї та імунітети дипломатичних місій.

Права та привілеї дипломатичних місій можна вважати фундаментальними елементами міжнародних відносин, що забезпечують ефективне виконання дипломатами їхніх обов'язків у країнах перебування. Вони регулюються міжнародним правом, зокрема Віденською конвенцією про дипломатичні зносини від 1961 р., й є необхідними у забезпеченні незалежності та безпеки дипломатичних представників, а також у сприянні стабільній міжнародній комунікації.

Дипломатичні представництва (посольства або місії) іноземних держав, акредитовані в Україні, та їх співробітники користуються привілеями й імунітетами, що надаються для належного виконання функцій цих установ. Вказані привілеї та імунітети визначаються положеннями Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року та Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року, а також регламентуються Указом Президента України «Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні» [145]. Вони включають:

1. *Недоторканність приміщень*, прилеглих територій і майна дипломатичних представництв включає гарантії, за якими «приміщення представництва, особиста резиденція глави місії та територія навколо них є недоторканими. Це також стосується членів дипломатичного, адміністративного й технічного персоналу, за умови, що вони не є громадянами чи постійними мешканцями держави перебування. Представники приймаючої держави не мають права входити в такі приміщення без дозволу глави місії. Приймаюча сторона зобов'язана забезпечити захист приміщень і прилеглих територій від будь-якого вторгнення, завдання шкоди, порушення порядку чи приниження гідності місії. Приміщення, їх вміст і транспорт, що належить місії, мають імунітет від обшуку, конфіскації, арешту чи виконання судових рішень. Транспорт членів дипломатичного, адміністративного і технічного персоналу також користується цим імунітетом, за винятком порушень правил дорожнього руху, де до них ставляться як до громадян держави перебування, але без накладання покарання, з повідомленням про порушення главі місії».

2. *Недоторканність записів, документів, кореспонденції та архівів* дипломатичного представництва гарантується на постійній основі. «Вони залишаються недоторканими незалежно від місця їхнього зберігання або використання».

3. *Свобода та недоторканність засобів комунікації* дипломатичних місій включає право на вільне спілкування з усіх службових питань та доступ до необхідного обладнання в

державі перебування. «Місія має право використовувати різні способи зв'язку, включаючи дипломатичних кур'єрів, а також кодовані чи шифровані повідомлення для взаємодії зі своїм урядом, іншими дипломатичними представництвами та консульствами, незалежно від їхнього місцезнаходження. Використання безпроводних засобів зв'язку дозволяється лише за згодою уряду приймаючої держави».

4. *Дипломатична пошта* це опечатаний контейнер, призначений виключно для перевезення службових документів або предметів, що використовуються для офіційних цілей, та чітко позначений як така. Вона може бути супроводжуваною або несупроводжуваною, залежно від важливості її вмісту. «Дипломатична пошта має абсолютну недоторканність: її не можна розкривати чи затримувати, а для пересилки повинні бути забезпечені всі можливості. Перевезення дипломатичної пошти здійснюється дипкур'єрами, які мають право на захист з боку держави перебування. Вони користуються особистою недоторканністю і не підлягають затриманню чи арешту. Дипкур'єр, що представляє міністерство закордонних справ, на кожен поїздку забезпечується документами, які засвідчують його статус і вказують кількість місць багажу, що є дипломатичною поштою. У разі потреби для разової доставки диппошти може бути призначена особа, яка виконує аналогічні функції, користуючись відповідним імунітетом і недоторканністю на час виконання завдання. За звичайних умов дипломатичну пошту можна передати командирові екіпажу літака, який забезпечується відповідними документами. Передача здійснюється представником місії особисто, однак командир екіпажу не має статусу дипкур'єра. Якщо зв'язок місії з державою проходить через територію третьої держави, така держава зобов'язана забезпечити недоторканність дипломатичної пошти та кур'єрів на рівні з приймаючою державою. Однак транзитні дипкур'єри повинні отримати необхідні візи».

5. *Звільнення від оподаткування* передбачає, що «дипломатична місія не сплачує державних, регіональних чи муніципальних податків і зборів, пов'язаних із приміщеннями та територією, що належать місії або орендовані нею. Виняток становлять витрати, які є оплатою за спеціальні послуги, такі як водопостачання, електроенергія чи вивезення сміття. Звільнення не поширюється на осіб, які укладають контракти з главою місії або його урядом. З цієї причини в таких контрактах зазвичай зазначається, що відповідальність за сплату будь-яких зборів чи витрат, пов'язаних із резиденцією або місією, покладається на главу місії або його уряд. Також дипломатична місія звільнена від сплати податків і зборів на будь-які доходи чи суми, отримані в межах звичайної діяльності місії».

6. *Право на імпорт і звільнення від митних зборів* забезпечує дипломатичній місії «можливість ввозити товари для службового використання без сплати митних чи інших подібних зборів, відповідно до чинного законодавства. Однак це звільнення не поширюється на оплату додаткових послуг, таких як зберігання чи транспортування ввезеного майна. Товари, ввезені безмитно, не можуть бути продані або передані на території приймаючої держави, за винятком випадків, передбачених її законодавством» [38; 145].

Практичне заняття до теми 5

1. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

- Які типи спеціальних місій ви можете назвати?
- Які основні завдання дипломатичних місій?
- Які основні відмінності між функціями посольства та консульства?
- Що таке дипломатичний імунітет та які його види існують?

Проблемні питання для обговорення

- ✓ Як змінюється роль тимчасових місій в сучасній дипломатії?
- ✓ Які виклики постають перед спеціальними місіями в умовах глобалізації?

- ✓ Як дипломатичні місії беруть участь у вирішенні міжнародних конфліктів?
- ✓ Які нові завдання постають перед дипломатичними місіями в епоху цифрової дипломатії?
- ✓ Як оцінити ефективність роботи дипломатичної місії?
- ✓ Як змінюються функції посольств та консульств в умовах глобалізації?
- ✓ Які виклики постають перед посольствами та консульствами в сучасному світі?
- ✓ Як оцінити ефективність роботи посольства та консульства?

3. Оцінювання рівня засвоєння знань здійснюється шляхом проведення поточного контролю у формі письмового або усного **тестування**.

Приклад тестових завдань:

1. Які основні відмінності між постійними, тимчасовими і спеціальними місіями?

- А. Постійні місії діють на тривалий період, тимчасові створюються для конкретних завдань, спеціальні — для особливих місій
- Б. Тимчасові місії надають послуги громадянам, а постійні — лише дипломатичну підтримку
- В. Спеціальні місії мають культурний характер, а тимчасові — політичний
- Г. Постійні місії працюють лише в економічних питаннях, а спеціальні у військових
- Д. Тимчасові місії мають необмежений термін дії

2. Які цілі направлення тимчасової місії?

- А. Для налагодження культурного обміну
- Б. Для вирішення конкретних завдань або участі в подіях обмеженого терміну
- В. Для забезпечення довготривалої економічної співпраці
- Г. Для постійного захисту прав громадян
- Д. Для виконання консульських функцій

3. Які фактори впливають на вибір типу місії?

- А. Політична ситуація в обох країнах
- Б. Тривалість завдань та обсяг функцій місії
- В. Географічне положення країни призначення
- Г. Рівень розвитку обох країн
- Д. Кількість громадян у країні призначення

4. Як дипломатичні місії сприяють розвитку економічних відносин між країнами?

- А. Залучають інвестиції та сприяють економічному співробітництву
- Б. Організують культурні заходи
- В. Захищають права громадян країни
- Г. Забезпечують візову підтримку
- Д. Виконують функції консульської підтримки

5. Яку роль відіграють дипломатичні місії у захисті інтересів своїх громадян за кордоном?

- А. Сприяють культурному обміну
- Б. Надають візи для подорожей
- В. Забезпечують правову підтримку та захист громадян
- Г. Поширюють інформацію про іноземні закони
- Д. Гарантують безкоштовне медичне обслуговування

6. Які консульські послуги надаються громадянам?

- А. Забезпечують торгові угоди
- Б. Надання віз, допомога при втраті документів, реєстрація народжень і смертей
- В. Вирішують політичні конфлікти між країнами
- Г. Організують культурні заходи
- Д. Гарантують навчання за кордоном

7. Які права та привілеї надаються дипломатичним агентам?

- А. Право на вільне пересування в будь-якій країні
- Б. Імунітет від арешту та податків у країні перебування
- В. Право на автоматичне отримання громадянства країни перебування

Г. Можливість працювати на будь-яку компанію в країні
Д. Гарантований доступ до всіх архівів країни

8. Яке значення має дипломатичний імунітет для ефективної роботи дипломатичних місій?

А. Дозволяє працювати без обмежень з боку приймаючої країни
Б. Захищає дипломатів від військових конфліктів
В. Забезпечує захист від переслідувань та дає свободу дій для виконання дипломатичних обов'язків
Г. Гарантує доступ до фінансових ресурсів приймаючої країни
Д. Полегшує процес отримання громадянства

9. Які обмеження накладаються на дипломатичних агентів?

А. Не можуть втручатися у внутрішні справи приймаючої країни
Б. Повинні слідувати законам своєї країни, навіть якщо вони суперечать законам приймаючої країни
В. Не можуть користуватися банківськими послугами приймаючої країни
Г. Повинні слідувати законам приймаючої країни у будь-яких ситуаціях
Д. Мають обмеження на поїздки в інші країни

10. Як посольство представляє інтереси своєї країни в країні перебування?

А. Виконує виключно консульські функції
Б. Забезпечує дипломатичне представництво та координацію політичних відносин
В. Організовує тільки культурні заходи
Г. Вирішує внутрішні конфлікти приймаючої країни
Д. Контролює роботу інших дипломатичних місій

4. Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти

Темі індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Роль дипломатичних місій у захисті інтересів своїх громадян за кордоном.
- Ключові завдання дипломатичних місій.
- Дипломатичний імунітет та його роль для сучасної дипломатії.
- Типи дипломатичних місій.
- Роль дипломатичних місій в культурному обміні між країнами.

5. Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Які основні відмінності між постійними, тимчасовими і спеціальними місіями?
- ✓ Які фактори впливають на вибір типу місії?
- ✓ Які процедури встановлення постійних дипломатичних місій?
- ✓ Як дипломатичні місії сприяють розвитку економічних відносин між країнами?
- ✓ Які права та привілеї надаються дипломатичним агентам?
- ✓ Які обмеження накладаються на дипломатичних агентів?
- ✓ Як забезпечується дотримання дипломатичного імунітету?

Тема 6. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародних відносин

- 6.1. Роль міжнародних організацій в сучасній дипломатії.
- 6.2. Регіональні організації та їх вплив на міжнародні відносини.
- 6.3. Дипломатія та міжнародні фінансові організації.
- 6.4. Неурядові організації в міжнародних відносинах.
- 6.5. Міжнародні організації та глобальні виклики.

6.1. Роль міжнародних організацій у сучасній дипломатії.

У ХХІ ст. ключовою функцією дипломатії є інтенсифікація міждержавної співпраці та розвиток конструктивного діалогу, який спрямований на пошук шляхів вирішення глобальних проблем, зокрема з протидією міжнародному тероризму і зміцненням глобальної та регіональної безпеки. Міжнародні організації відіграють ключову роль у встановленні та підтриманні міжнародного порядку. Вони є ефективним майданчиком для дипломатичних переговорів та основними інституціями у взаємодії між державами, а також важливими інструментами для держав у питаннях забезпеченні миру і стабільності, сприянні економічному та соціальному розвитку і захисті прав людини.

Декларація про державний суверенітет України 1990 р. стала ключовим документом, що визначив взаємодію України з міжнародними організаціями, де вона декларувала фундаментальні принципи зовнішньої політики України, зокрема було закріплено участь Української РСР у діяльності міжнародних організацій для забезпечення національних інтересів республіки в політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науково-технічній, культурній та спортивній сферах [122].

Міжнародна організація, зазвичай, визначається як інституціоналізоване об'єднання трьох або більше суверенних держав, їхніх урядів чи інших міжурядових організацій, яке засноване на нормах міжнародного права та міжнародному договорі з метою вирішення спільних питань чи реалізації проєктів у різних сферах діяльності. Воно володіє певними правами та обов'язками. Ключовими характеристиками міжнародних організацій є, зокрема:

- *кількісний критерій* - до складу організації повинні входити не менше трьох суверенних держав, що надає їй статусу міжнародної.
- *правова основа* - діяльність міжнародної організації ґрунтується на нормах міжнародного права, оскільки національне законодавство окремих держав-членів не може регулювати функціонування організації в цілому.
- *установчий документ* - створення міжнародної організації базується на міжнародному договорі, укладеному державами-засновниками. Цей договір визначає цілі, механізми діяльності та структуру організації.
- *міжнародна правосуб'єктність* - міжнародні організації виступають суб'єктами міжнародного права, здатними вступати у відносини з іншими державами та міжнародними організаціями, а також володіють правами та обов'язками для реалізації своїх функцій [39].

У офіційних міжнародних документах термін «міжнародна організація» застосовується як до міжнародних міжурядових (міждержавних) організацій (ММУО), так і до міжнародних неурядових організацій (МНУО).

З урахуванням зростаючого впливу глобальних, регіональних і континентальних політичних структур та військово-політичних і релігійно-політичних союзів на динаміку міжнародних відносин, дослідники виділяють аналітичну, регулятивну, комунікативну, прогностичну, економічну, миротворчу та нормативну функції міжнародних організацій:

- моніторинг та аналіз глобальних проблем;
- стабілізація та регулювання світової економіки;
- створення платформи для міждержавних переговорів та співробітництва;

- визначення та структурування тенденцій розвитку міжнародних відносин;
- розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, усунення торговельно-економічних бар'єрів, стимулювання розвитку приватного сектору;
- сприяння мирному врегулюванню конфліктів;
- просування принципів прозорості та відкритості в економічній сфері [45].

Для забезпечення ефективної участі держав-членів у діяльності міжнародних організацій було створено інститут постійних представництв, який є важливим механізмом забезпечення безперервної взаємодії держав-членів з міжнародними організаціями та реалізації їхніх зовнішньополітичних інтересів у багатосторонньому форматі. На сучасному етапі функціонування постійних представників і постійних представництв при міжнародних організаціях регламентується положеннями Віденської конвенції про представництво держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру (1975 р.), яку було ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР № 3650-IX від 24 липня 1978 р. [147]. Відповідно до цієї конвенції «представництво» - відповідно постійне представництво чи постійна місія спостерігача, «постійне представництво» - місія постійного характеру, що акредитується з метою представлення держави при відповідній міжнародній організації, а «постійна місія спостерігача» - місія постійного характеру, яку направляє держава, яка не є членом міжнародної організації, щоб представляти його при цій організації [121].

Постійні представництва при міжнародних організаціях є інтегральною частиною системи зовнішньополітичних органів держави та виконують функції, які аналогічні до діяльності посольств. Вони є невід'ємною складовою дипломатичної служби. Віденська конвенція 1975 року визначає порядок створення постійних представництв при міжнародних організаціях, а також окреслює ключові напрями їхньої діяльності. Рішення стосовно заснування такого представництва ухвалюється державою-членом на власний розсуд. Відсутність такого представництва не має юридичних наслідків щодо обсягу прав та обов'язків, які випливають з членства в організації. Виняток з цього правила становить лише членство у Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй, де наявність постійного представництва є обов'язковою умовою (обумовлена специфікою функцій та повноважень Ради Безпеки ООН у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки) для повноцінної участі держави у роботі цього органу.

Необхідно відзначити як відмінності, так і спільні риси між постійним представництвом при міжнародній організації та дипломатичним представництвом (посольством).

До ключових відмінностей належать:

- діяльність постійного представництва здійснюється у тристоронньому форматі, що включає державу, яка направляє представництво, міжнародну організацію та державу, на території якої розташована штаб-квартира організації або її відділення;
- постійні представництва не акредитуються при державі перебування, оскільки його створено виключно для підтримки взаємодії з міжнародною організацією;
- представництво користується привілеями та імунітетами, які встановлено міжнародно-правовими нормами (зазвичай, ці привілеї надаються державою перебування і залежать від її внутрішнього законодавства та політичних відносин між двома державами).

Серед спільних характеристик виділяються:

- процедура призначення керівника постійного представництва та надання йому повноважень, які аналогічні процедурі, що застосовується для глав дипломатичних представництв;
- представництво, як і посольство, має право розміщувати державний прапор та емблему країни, що його направила, на фасадах своїх будівель, а глава представництва може використовувати ці символи на своїй резиденції та транспортних засобах.

Структура постійного представництва включає, окрім його керівника, дипломатичний, адміністративно-технічний і обслуговуючий персонал. До складу постійних представництв також залучають експертів, фахівців, науковців і фахівців у відповідній галузі. Хоча вони не є

професійними дипломатами, на період виконання представницьких функцій вони мають дипломатичний статус. Кількісний склад представництва визначається його функціями, потребами організації, а також умовами та обставинами у державі перебування [41].

6.2. Регіональні організації та їх вплив на міжнародні відносини.

У сучасному світі регіональні організації відіграють дедалі вагомішу роль у формуванні та розвитку міжнародних відносин. В умовах глобалізації та посилення міждержавної взаємодії, ці організації стають важливими акторами на міжнародній арені. Вони сприяють як вирішенню конфліктів, так і співпраці між країнами у різних сферах - держави мають можливість узгоджувати спільні інтереси, проводити єдину зовнішню політику та вирішувати економічні, політичні й безпекові проблеми на регіональному рівні. Кожна з регіональних організацій об'єднує країни, що мають спільні інтереси в економіці, політиці або безпеці, а також надає їм механізми для координації їхніх дій. Вплив цих організацій часто виходить за межі їхніх регіонів, що значно впливає на глобальні процеси через співпрацю з великими міжнародними організаціями, такими як ООН або СОТ.

Міжнародні міжурядові організації є об'єднаннями держав, які сформовані на основі багатосторонніх міжнародних угод та відповідно до норм міжнародного права з метою реалізації визначених завдань [74], як наприклад, Організація Об'єднаних націй (United Nations, United Nations Organization).

ООН як глобальна організація була заснована у 1945 році. Основними органами цієї організації виступають Генеральна Асамблея (ГА), Рада Безпеки, ЕКОСОП (Економічна і Соціальна Рада), Міжнародний Суд, Рада з опіки та Секретаріат ООН. Засновниками організації були 51 держава, зокрема й Україна, нині до складу ООН входять 193 держави-учасниці. Нові держави приймаються до складу ООН за рішенням Генеральної Асамблеї на основі рекомендації Ради Безпеки. Генеральний секретар як дипломат, захисник прав, державний службовець та головна адміністративна особа, символізує ідеали ООН і представляє інтереси світового населення, зокрема незаможних і вразливих груп. Він призначається ГА на п'ятирічний термін з можливістю переобрання [170].

Цілі та принципи діяльності організації визначені у Статуті ООН:

- ✓ забезпечення суверенної рівності всіх держав-членів;
- ✓ підтримання міжнародного миру та безпеки;
- ✓ сприяння встановленню дружніх відносин між народами, з урахуванням принципів рівноправності та права на самовизначення;
- ✓ розвиток співробітництва у вирішенні глобальних проблем в економічній, соціальній, культурній та гуманітарній сфері, а також сприяння дотриманню прав людини та основних свобод;
- ✓ розв'язання міжнародних конфліктів виключно мирними засобами у такий спосіб, що не загрожує миру, безпеці чи справедливості;
- ✓ утримання від застосування сили чи погроз стосовно її використання у міжнародних відносинах;
- ✓ координація спільних дій держав у досягненні цих цілей [139].

Міжнародні регіональні організації (МРО) - це інституціоналізовані форми співробітництва держав певного географічного регіону, що засновані на міжнародних договорах для реалізації спільних інтересів у різних сферах. Їх діяльність регламентується Статутом ООН та має відповідати його цілям і принципам. МРО класифікуються за сферою компетенції на: організації загальної та спеціальної компетенції. Вони характеризуються наявністю організаційної структури та постійно діючих керівних органів. Функціонування МРО спрямоване на стабілізацію міжнародних відносин та розвиток ефективного багатостороннього співробітництва. В європейському контексті важливу роль відіграють єврорегіони як інструменти транскордонної співпраці. Динаміка розвитку МРО характеризується можливістю трансформації їх функцій, зміни складу учасників або

припинення діяльності внаслідок вичерпання предмету співпраці чи загострення протиріч між членами. Ці процеси можуть мати як конструктивний (у випадку європейської інтеграції), так і деструктивний характер, що впливає на стабільність міжнародної системи в цілому [53].

Регіональні міжнародні організації – це організації, членами яких можуть бути країни певного географічного регіону. Насамперед, регіональні організації мають засновуватися з метою вирішення завдань із забезпечення миру і стабільності в межах регіону. Основними напрямками їхньої діяльності є: забезпечення колективної безпеки, сприяння економічному, соціальному та культурному співробітництву, а також просування поваги до прав людини та фундаментальних свобод для всіх тощо [41].

Регіональними міжнародними організаціями Європи є:

- Рада Європи - <https://www.coe.int/en/web/portal/home>.
- Вишеградська група – <http://www.visegradgroup.eu/about>.

Регіональні організації на пострадянському просторі:

Співдружність незалежних держав (СНД) – <http://www.e-cis.info/>.

Євразійське економічне співробітництво (ЄврАзЕС) – <http://surl.li/jjisex>.

Регіональні організації країн Південно-Східної Азії: Асоціація держав Південно-Східної Азії (ASEAN) – <http://asean.org/>.

Регіональні організації арабських держав: Ліга арабських держав – <http://www.lasportal.org/ar/Pages/default.aspx>

Регіональні організації африканських держав: Африканський Союз – <https://au.int>

Регіональні організації Американського континенту: Організація американських держав – <http://www.oas.org/en/>.

Субрегіональні міжнародні організації:

- Рада держав Балтійського моря – <http://www.cbss.org/>.
- ГУАМ – <https://guam-organization.org/>.
- Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) – <http://www.bsec-organization.org/Pages/homepage.aspx>.
- Шанхайська організація співробітництва (ШОС) – <http://rus.sectesco.org/>.
- Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) – від регіональної до глобальної організації – <http://www.oecd.org> [41].

Участь України в діяльності міжнародних організацій відображає прагнення нашої країни до регіональної інтеграції та позиціонування як альтернативного центру впливу на міжнародній арені.

Нині (з 01.01.2024 р.) Україна є державою-членом понад 80 міжнародних організацій та представлена у таких міжнародних організаціях [166]:

- ✓ Місія України при НАТО <https://nato.mfa.gov.ua/>;
- ✓ Постійне представництво України при міжнародних організаціях у Відні <https://vienna.mfa.gov.ua/>;
- ✓ Постійне представництво України при ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві <https://geneva.mfa.gov.ua/>;
- ✓ Постійне представництво при ООН <https://un.mfa.gov.ua/>;
- ✓ Постійне представництво при Раді Європи <https://coe.mfa.gov.ua/>;
- ✓ Постійне представництво при ЮНЕСКО <https://unesco.mfa.gov.ua/>;
- ✓ Постійне представництво при ЄС <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/>.

Українська дипломатична делегація з моменту заснування ООН (1945 р.) запропонувала низку важливих змін до Статуту ООН, тимчасових правил процедури Генеральної Асамблеї, а також до резолюцій, що стосувалися біженців, переселенців, представництва неурядових організацій в Економічній і Соціальній Раді (ЕКОСОП), діяльності Дунайської конференції та інших питань. УРСР набула членства у: Міжнародному Суді (1945 р.), ВООЗ - Всесвітній організації охорони здоров'я (1946 р.), Всесвітньому поштовому союзу (1947 р.), Всесвітній метеорологічній організації (1948 р.), МОП - Міжнародній організації праці (1954 р.),

Європейській Економічній Комісії (1956 р.) та МАГАТЕ (1957 р.). Україна також обиралася непостійним членом Ради Безпеки ООН (1948-1949, 1984-1985 рр.). Вперше як незалежна держава вона діяла в цій ролі під час свого третього обрання (2000-2001 рр.). У радянський період Україна входила до складу таких МО як: Адміністративна Рада МОП, ЕКОСОП, Рада керівників МАГАТЕ, Рада керівників Програми ООН з навколишнього середовища, а також брала участь у Спецкомітеті проти апартеїду та Комітеті по здійсненню невід'ємних прав палестинського народу. Серед ключових питань, у вирішенні яких брала активну участь Україна, були: роззброєння, зокрема заборона хімічної зброї; демілітаризація космосу; ліквідація колоніалізму; заборона найманства та запобігання застосуванню сили. На 45-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1990 році 126 країн підтримали резолюцію про міжнародну співпрацю щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи [166].

Міжнародним військово-політичним союзом, який засновано у 1949 р. для забезпечення колективної безпеки є НАТО (Організація Північноатлантичного договору). Він об'єднує 32 країну Північної Америки та Європи. Мета НАТО - гарантувати свободу та безпеку своїх членів політичними та військовими засобами. Основними завданнями НАТО є підтримання миру, захист союзників, стримування загроз та реагування на кризи [167].

6.3. Дипломатія та міжнародні фінансові організації.

Міжнародні фінансові організації, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк та Світова організація торгівлі (СОТ), відіграють ключову роль у стабілізації світової економіки, сприяють економічному розвитку країн, зокрема через надання експертні рекомендації стосовно макроекономічної політики, фінансової допомоги, кредитів та підтримку проведення реформ у країнах-партнерах. Дипломатія, зі свого боку, забезпечує комунікацію та координацію між державами та цими організаціями для досягнення спільних цілей у вирішенні фінансових й економічних викликів на світовій арені.

Світова організація торгівлі (СОТ, World Trade Organization) - це міжнародна організація, яка займається розробкою правових норм для міжнародної торгівлі та контролює їх дотримання. Організація була заснована у 1995 р. та об'єднала 164 країни. Основними завданнями СОТ є забезпечення стабільного та безперервного функціонування системи міжнародних торговельних відносин і платформи для проведення переговорів між її членами; адміністрування Домовленості про правила та процедури вирішення спорів і механізму огляду торговельної політики; співробітництво з МВФ і Міжнародним банком реконструкції та розвитку та його філіалами для досягнення більшої узгодженості у формуванні глобальної економічної політики, у разі необхідності [166].

За останні 60 років СОТ та її попередня організація ГАТТ (Загальна Угода про тарифи та торгівлі) допомогли створити міцну і процвітаючу міжнародну торговельну систему, що сприятиме безпрецедентному глобальному економічному зростанню. Спільним агентством Світової організації торгівлі та ООН є **Міжнародний торговельний центр** (МТЦ). Статус постійного міжурядового органу Генеральної Асамблеї ООН у сфері торгівлі, інвестицій та розвитку, що заснована у 1964 р., має Конференція ООН з торгівлі та розвитку (**ЮНКТАД**), членами якої є 193 країни [41].

Світовий банк було засновано у 1944 році під назвою International Bank for Reconstruction and Development (Міжнародний банк реконструкції та розвитку) [39].

Міжнародними валютно-фінансовими організаціями в системі ООН є:

✓ **МВФ - Міжнародний валютний фонд** (International Monetary Fund) - організація 189 країн, які працюють на сприяння глобальній монетарній співпраці, забезпеченню фінансової стабільності, сприянню міжнародної торгівлі та забезпеченню високого рівня зайнятості, сталого економічного зростання і скороченню бідності на глобальному рівні.

✓ **Група Світового банку** (The World Bank Group) – організація 189 держав-членів і понад 130 представництв у всьому світі, в яких працюють співробітники з понад 170 країн.

Група Світового банку є найбільшим джерелом фінансової та технічної допомоги, яка надається країнам, що розвиваються по всьому світу [41].

На сьогодні Групу Світового банку утворюють 5 окремих організацій зі складу Світового банку:

МБРР - *Міжнародний банк реконструкції та розвитку* (The International Bank for Reconstruction and Development), який заснований у 1944 році - надає допомогу країнам із середнім рівнем доходу.

МАР - *Міжнародна асоціація розвитку* (The International Development Association), яка утворена у 1960 році - підтримка 81 найбіднішої країни, де рівень доходу на душу населення не перевищує 865 дол. США - надає безвідсоткові кредити, консультації та техдопомогу.

МФК - *Міжнародна фінансова корпорація* (The International Finance Corporation), яка заснована у 1956 році - сприяє розвитку країн через фінансування інвестицій у приватний сектор.

БАТІ - *Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій* (The Multilateral Investment Guarantee Agency), яке утворене у 1988 році - заохочує іноземні інвестиції, надаючи гарантії інвесторам для покриття збитків, що спричинені ризиками (некомерційними) у країнах, що розвиваються.

МЦВСПІ - *Міжнародний центр врегулювання спірних питань щодо інвестицій* (The International Centre for Settlement of Investment Disputes), який заснований у 1966 році - забезпечує механізми для вирішення інвестиційних спорів між іноземними інвесторами та країнами-одержувачами шляхом погоджувальних чи арбітражних процедур [39].

Регіональні міжнародні валютно-фінансові організації:

- ✓ Азіатський банк розвитку;
- ✓ Європейський банк реконструкції і розвитку;
- ✓ Африканський банк розвитку;
- ✓ Європейський інвестиційний банк;
- ✓ Ісламський банк розвитку;
- ✓ Банк міжнародних розрахунків [41].

Європейський Союз виявив себе однією з найбільш активних міжнародних організацій, що надавала і надає допомогу Україні в умовах жорстокого протистояння російській агресії. Фінансова, гуманітарна та військова підтримка з боку ЄС стала важливим стимулом для зміцнення обороноздатності України та підтримки її національної безпеки. Підписання Меморандуму у 2023 р. про взаєморозуміння та Кредитної угоди між Україною та ЄС є важливою подією для України стосовно макрофінансової допомоги на пільгових умовах. Також значну фінансову підтримку Україна отримала від Світового банку. Серед різноманітних проєктів варто виділити проєкт «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство», фінансування від Міжнародної асоціації розвитку (МАР) та проєкт для підтримки державних витрат та забезпечення стійкого державного управління в Україні в межах проєкту «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE). Метою інвестиційних проєктів, які реалізовано Світовим банком для України є сприяння розвитку економіки та соціальному прогресу в Україні, підвищенню життєвого рівня населення та підтримці стійкого економічного зростання. Не менш вагоме значення у підтримці України відіграє Міжнародний валютний фонд, Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Міжнародна фінансова корпорація, зокрема з метою залучити приватні інвестиції для активної підтримки процесу відновлення та розвитку економіки, сприяти інтеграції України в європейські та світові економічні структури [44].

6.4. Неурядові організації в міжнародних відносинах.

На відміну від держав та міжурядових структур неурядові організації (НУО) діють незалежно від урядів, що дозволяє їм оперативніше реагувати на глобальні виклики та захищати інтереси окремих груп населення, які часто залишаються поза увагою державних структур. **Міжнародні неурядові організації** - це будь-які міжнародні об'єднання, що створені без опори на міждержавні угоди [74].

Завдяки своїй гнучкості та можливостям швидкої мобілізації ресурсів, НУО є ключовими гравцями у таких сферах, як права людини, гуманітарна допомога, екологічний захист, охорона здоров'я та розвиток демократії. У контексті міжнародних відносин неурядові організації здатні формувати громадську думку, впливати на прийняття рішень на глобальному рівні, а також сприяти вирішенню конфліктів та забезпеченню сталого розвитку. Вони діють як «м'яка сила», сприяють стабільності й справедливості через діалог та міжкультурну співпрацю. Прикладом впливових міжнародних неурядових організацій є:

Найперші міжнародні неурядові організації виникли у XIX столітті. Однією з найвпливовіших і найвідоміших стала - **Міжнародний Червоний Хрест**, утворена у 1863 році. Її ключовою метою було надання гуманітарної допомоги військовополоненим, хворим і пораненим військовим під час воєнних конфліктів. Згодом діяльність організації розширилася на допомогу постраждалим від стихійних лих або голоду у мирний час. Спочатку членами організації були лише швейцарці, як представники нейтральної держави, проте незабаром осередки Міжнародного Червоного Хреста з'явилися в багатьох інших країнах. У мусульманських регіонах організація отримала назву Червоного Півмісяця, а в Ірані - Червоного Лева і Сонця. Після завершення Другої світової війни розпочався інтенсивний процес створення міжнародних неурядових організацій. Більшість з них виникли як пацифістська відповідь на жахіття війни. Так виокремлюють діяльність **Міжнародної демократичної федерації жінок** (1945 р.), **Міжнародної асоціації юристів-демократів** (1946 р.) та **Міжнародної організації журналістів** (1946 р.) [61].

Amnesty International – це всесвітній рух, що об'єднує понад 9 мільйонів людей, які вважають боротьбу з несправедливістю своєю особистою справою. Серед ключових видів їхньої роботи можна виокремити: моніторинг та розслідування російських злочинів під час повномасштабної війни в Україні; розслідування порушень та зловживань, коли і де б вони не відбувалися; вимоги до урядів та корпорацій, щоб вони виконували свої зобов'язання і поважали міжнародне право; мобілізація мільйонів людей у всьому світі на захист тих, чий права були порушені через розповіді реальних історій; покращення доступу людей до їхніх прав через освіту [152].

Greenpeace (Грінпіс) - це глобальний рух, який активно захищає природу від знищення. Організація заснована у 1971 р., нині діє в шістдесяти країнах та об'єднує понад 3 мільйони прихильників. Історія Грінпіс в Україні розпочинається наприкінці 1980-х рр. у відповідь на ядерну катастрофу в Чорнобилі. Грінпіс став однією з перших міжнародних організацій, які прибули в Україну з метою створення лікарні для постраждалих від катастрофи дітей та забезпечення її найсучаснішим медичним обладнанням [153].

Human Rights Watch – міжнародна неурядова організація, яка займається розслідуванням і висвітленням випадків зловживань, що відбуваються в усьому світі. Дослідники організації, які представляють понад 70 країн, працюють у більш ніж 100 державах, збираючи факти, які формують незаперечну картину порушень прав людини. Вони поширюють виявлені історії серед мільйонів підписників у соціальних мережах та онлайн щодня. Новинні ЗМІ часто висвітлюють ці розслідування, розширюючи можливості організації та збільшуючи її вплив. Human Rights Watch також взаємодіє з урядами, Організацією Об'єднаних Націй, повстанськими угрупованнями, корпораціями та іншими суб'єктами, щоб сприяти зміні політики, дотриманню законів і досягненню справедливості. Організація працює над вирішенням найбільших глобальних криз, зокрема війни між Росією та Україною, ізраїльсько-палестинського конфлікту, правління Талібану в Афганістані,

конфлікту в регіоні Тиграї в Ефіопії, а також питань, пов'язаних з кліматичною кризою та правами людини [154].

Світовий Конгрес Українців - представляє інтереси більше 20-ти мільйонів українців у понад 60-ти країнах, його засновано у 1967 р. У 2003 р. він був визнаний Економічною та соціальною радою ООН як неурядова організація зі спеціальним консультативним статусом, а у 2018 р. набув статусу міжнародної неурядової організації-учасника в Раді Європи. Серед ключових завдань Світового Конгресу Українців: представляти інтереси українського народу у всьому світі; сприяти розвитку демократії і прав людини в усьому світі; підтримувати незалежність, територіальну цілісність, національну ідентичність та економічне процвітання України інтеграція української історико-культурної спадщини у світовий простір, зміцнення міжнародної коаліції на протидію російській агресії та дезінформації, розбудова українських громад у діаспорі, збереження українських національних цінностей, зміцнення зв'язків із Україною, піднесення її іміджу у світі тощо [173].

6.5. Міжнародні організації та глобальні виклики.

Сучасний система міжнародних відносин характеризується безпрецедентним рівнем взаємозалежності та взаємопов'язаності держав. Глобалізаційні процеси, технологічні інновації та ескалація транснаціональних викликів зумовлюють необхідність колективних дій для вирішення спільних проблем. У цьому контексті міжнародні організації виступають ключовими інституціями як платформи для міждержавного діалогу, співробітництва та координації зусиль.

Після проголошення незалежності України стратегічним вектором зовнішньополітичної діяльності, який значно розширює дипломатичні можливості держави, було обрано інтеграцію до глобальних та регіональних міжнародних організацій. Членство в них розглядалося як чинник зміцнення національної безпеки та засіб утвердження міжнародного статусу України. Участь у діяльності різноманітних міжнародних організацій використовується Україною для реалізації стратегічних завдань, які спрямовано, зокрема на:

- гарантування територіальної недоторканності та національного суверенітету в політичному, економічному та інформаційному вимірах;
- всебічну інтеграцію до системи міжнародних відносин задля досягнення глобального миру, безпеки та сталого розвитку;
- захист національних інтересів та вирішення актуальних міжнародних проблем [15].

Важливо розглянути основні види глобальних проблем людства та діяльність міжнародних організацій, спрямовану на їх вирішення:

– політичні проблеми: створення безнасильного, без'ядерного миру; зміцнення міжнародної безпеки; забезпечення прав народів на вільний розвиток; світовий тероризм тощо (НАТО - Організація Північноатлантичного договору, ОБСЄ - Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Військово-політичний союз АНЗЮК, ОДКБ - Організація договору про колективну безпеку).

– соціальні проблеми: зменшення дисбалансу між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються; демографічна; продовольча; боротьба з небезпечними захворюваннями; збереження культурної спадщини тощо (Міжнародна організація праці (МОП), МОМ - Міжнародна організація з міграції, ЮНЕСКО - Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, ЮНФПА - Фонд ООН у галузі народонаселення, Всесвітня туристська організація (ЮНВТО), ЮНІСЕФ - Дитячий фонд ООН, ФАО - Продовольча та сільськогосподарська організація ООН).

– екологічні проблеми: збереження екологічної рівноваги Землі; правильне регулювання клімату планети; охорона атмосфери, гідросфери, флори, фауни; мирне освоєння космосу, світового океану тощо (Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО)).

– економічні проблеми (торгівельні, фінансові тощо): посилення протекціонізму в міжнародній торгівлі з боку окремих країн; проблеми платіжного балансу та нестабільність валютних курсів; необхідність створення спільних митних зон та зон вільної торгівлі (Світова організація торгівлі (СОТ), ЮНКТАД - Конференція ООН з торгівлі та розвитку, Міжнародний торговий центр (МТЦ), Банк міжнародних розрахунків (БМР), ЮНСІТРАЛ - Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі, Міжнародний валютний фонд (МВФ), Група Світового банку [41].

У 2015 р. у межах 70-ї сесії ГА ООН (на Саміті Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку, м. Нью-Йорк) у підсумковому документі було визначено сімнадцять Цілей сталого розвитку (ЦСР) як універсальної програми дій, яка спрямована на:

- ✓ ліквідацію бідності в усіх її формах і в усіх регіонах;
- ✓ подолання голоду, забезпечення продовольчої безпеки, покращення харчування та розвиток сталого сільського господарства;
- ✓ сприяння здоровому способу життя та благополуччю для всіх вікових груп;
- ✓ забезпечення доступу до всеохоплюючої і справедливої якісної освіти, а також можливостей навчання протягом усього життя для кожного;
- ✓ досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і дівчат;
- ✓ забезпечення доступу до водних ресурсів і санітарії для всіх та їх раціонального використання;
- ✓ надання доступу до доступних, надійних, сталих і сучасних джерел енергії;
- ✓ стимулювання поступального, всеохоплюючого та сталого економічного зростання, забезпечення продуктивної зайнятості та гідної праці для всіх;
- ✓ розвиток стійкої інфраструктури, сприяння інклюзивній і сталій індустріалізації та інноваціям;
- ✓ зменшення нерівності як всередині країн, так і між ними;
- ✓ створення відкритих, безпечних, стійких і екологічно дружніх міст і населених пунктів;
- ✓ перехід до раціональних моделей споживання та виробництва;
- ✓ невідкладне реагування на зміну клімату та її наслідки;
- ✓ охорону та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів для сталого розвитку;
- ✓ збереження, відновлення та раціональне використання екосистем суші, лісів, боротьбу з опустелюванням, припинення деградації земель і втрати біорізноманіття;
- ✓ підтримку мирних, інклюзивних суспільств, забезпечення доступу до правосуддя для всіх та створення ефективних і підзвітних інституцій;
- ✓ зміцнення засобів реалізації та активізацію співпраці в межах Глобального партнерства заради сталого розвитку,

а також 169 відповідних завдань. Україна як держава-член ООН, інтегрувалася до глобального процесу імплементації парадигми сталого розвитку. З метою встановлення стратегічних меж національного розвитку України (до 2030 р.), базуючись на принципі інклюзивності «Нікого не залишити осторонь», було ініційовано комплексний процес адаптації ЦСР до національного контексту. Кожну глобальну ціль було проаналізовано (у процесі визначення національних ЦСР брали участь понад 800 експертів з різних галузей, за тематичними сферами ЦСР, зокрема представників уряду, міжнародних організацій, дипломатичного корпусу, освітньої сфери та громадянського суспільства) та модифіковано відповідно до специфіки соціально-економічного розвитку України. Національні Цілі сталого розвитку стануть ключовою основою для об'єднання зусиль, спрямованих на досягнення економічного зростання, соціальної рівності та ефективного використання природних ресурсів [170].

У 2004 році Україна набула статусу держави-реципієнта в рамках Ініціативи «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення». Ця міжнародна платформа використовується для конструктивного діалогу щодо розширення міжнародної

співпраці у сфері нерозповсюдження зброї масового знищення та просування проєктних пропозицій, спрямованих на посилення радіологічної, хімічної, біологічної та ядерної безпеки в Україні [166].

На виконання Стратегії кібербезпеки України, Міністерство закордонних справ України ініціювало серію двосторонніх міжвідомчих консультацій з державами-партнерами стосовно інтенсифікації взаємодії у галузі кібербезпеки та обміну досвідом реагування на сучасні кіберзагрози. Зокрема, такі консультації були проведені з Японією, Сінгапуром, Малайзією, Фінляндією, США, ФРН, Великою Британією, Естонією та Нідерландами. У 2022 р. відбувся другий раунд Діалогу Україна - ЄС з питань кібербезпеки. Як держава-фундатор ООН та учасниця ОБСЄ, Україна здійснює активний внесок у діяльність робочих органів цих організацій з кібербезпеки. Крім того, Україна розвиває співпрацю з Європейською агенцією з кібербезпеки (ENISA), є членом Ініціативи з кібербезпеки країн Центральної та Східної Європи (СЄЕСІ) та Міжнародного союзу зв'язку (ITU). У 2023 р. було України приєднано до Об'єднаного центру передових технологій з кібероборони НАТО (CCDCOE) [166].

У сфері протидії тероризму Верховна Рада України ратифікувала низку ключових міжнародних конвенцій, серед яких: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (1997 р.), Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997 р.), Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005 р.) та інші. Україна активно взаємодіє з міжнародними антитерористичними структурами, зокрема з Контртерористичним комітетом Ради Безпеки ООН, Управлінням ООН з наркотиків і злочинності, Контртерористичною мережею ОБСЄ, Комітетом експертів Ради Європи з питань боротьби з тероризмом. До того ж, Україна є учасницею Глобальної коаліції з боротьби проти ІДІЛ/ДАІШ, що демонструє її комплексний підхід до протидії міжнародному тероризму на глобальному рівні [166].

Практичне заняття до теми 6

1. На основі даних з Єдиного державного реєстру Міжнародних організацій (МО), членом яких є Україна (Сайт МЗС України. Участь у міжнародних організаціях. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/uchast-u-mizhnarodnih-organizacijah>)

вивчити: - назви ключових організацій; - дату набуття членства в них Україною.

визначити: - адреси штаб-квартир міжнародної організації й її представництва в Україні; місце проведення та періодичність засідань керівних органів МО.

проаналізувати:

- кількість міжнародних організацій, членом яких є Україна;
- статус членства України в цих міжнародних організаціях (повноправний член, спостерігач тощо);
- підстави для приєднання до міжнародної організації (Закони України, Постанова Кабінету Міністрів України, Рішення Президента України, Підписання Угоди Урядом УРСР, приєднання до Статуту ВООЗ тощо);
- центральні органи виконавчої влади, відповідальні за виконання фінансових зобов'язань перед міжнародною організацією (Міністерство закордонних справ України, Міністерство фінансів України, Національний банк України тощо).

2. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

—Які основні функції виконують міжнародні організації у сучасній системі міжнародних відносин?

—Як змінилася роль міжнародних організацій після закінчення «холодної війни»?

—Які основні відмінності між регіональними та універсальними міжнародними організаціями?

- Яку роль відіграють міжнародні фінансові організації в сучасній світовій економіці?
- Які основні відмінності між урядовими та неурядовими організаціями?

3. Проблемні питання для обговорення

- Які є основні типи міжнародних організацій? Наведіть приклади.
- Які переваги та недоліки мають міжнародні організації як інструмент міжнародної співпраці?
- Як регіональні організації взаємодіють з універсальними міжнародними організаціями?
- Які основні функції виконують МВФ та Світовий банк?
- Які виклики постають перед міжнародними фінансовими організаціями в умовах глобальної фінансової кризи?
- Як неурядові організації взаємодіють з урядами та міжнародними організаціями?
- Які виклики постають перед неурядовими організаціями в їх діяльності?

4. Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти.

Теми індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Участь міжнародних організацій у боротьбі зі зміною клімату.
- Роль міжнародних організацій у вирішенні проблем міграції.
- Роль міжнародних організацій у боротьбі з тероризмом.
- Участь міжнародних організацій у подоланні наслідків природних катастроф.
- Роль міжнародних організацій у досягненні Цілей сталого розвитку ООН.
- Новітні світові глобальні виклики: реакція міжнародних організацій.
- Ключові реформи для підвищення ефективності міжнародних організацій у вирішенні глобальних проблем.

5. Питання для самостійної роботи студентів

- Як міжнародні організації беруть участь у вирішенні глобальних проблем (наприклад, кліматичні зміни, бідність, міграція)?
- Які виклики постають перед міжнародними організаціями у XXI ст.?
- Які перспективи розвитку регіональної інтеграції в сучасному світі?
- Який вплив мають міжнародні фінансові організації на розвиток країн, що розвиваються?
- Який вплив мають неурядові організації на формування громадянського суспільства?

Тема 7. Міжнародні договори: структура, підписання, ратифікація

- 7.1. Право міжнародних договорів
- 7.2. Види міжнародних договорів.
- 7.3. Структура міжнародного договору.
- 7.4. Стадії укладення міжнародних договорів.
- 7.5. Застосування та виконання міжнародних договорів.
- 7.6. Вихід з міжнародного договору та його скасування.

7.1. Право міжнародних договорів

Міжнародне право як система норм і принципів, яка визначає права та обов'язки держав та їхніх представників у сфері міжнародних відносин, відіграє ключову роль у регулюванні діяльності дипломатичної та консульської служби, забезпечуючи правові основи для здійснення дипломатичних функцій, захисту інтересів держави та її громадян за кордоном, а також механізми для мирного вирішення спорів і підтримки стабільних міжнародних контактів.

Історія міжнародного договірного права налічує тисячоліття. Перші відомі зразки таких договорів належать до XIII століття до н.е. і мають відношення до Месопотамії, зокрема до угод між аккадським царем Нарамсіном та місцевими правителями Еламу. На території сучасної України практика укладення міжнародних договорів почала формуватися у період Київської Русі. Одним з найдавніших збережених джерел є Договір про мир та любов (860 р.), укладений між Київською Руссю та Візантією, а також важливим джерелом для вивчення міжнародних відносин є договори X ст. (907, 911, 944, 971 рр.), які були збережені в давньоруських літописах. Однак, відсутність оригіналів та візантійських аналогів викликає наукові дискусії щодо їхньої автентичності та повноти. Вчені допускають також існування додаткових угод, які регулювали локальні питання, зокрема перемир'я, обмін полоненими та торгівлю. Інноваційним явищем для Київської Русі стало укладання письмових договорів, що свідчить про розвиток державності та міжнародних відносин того часу [21].

Дослідники міжнародного права наводять переконливі аргументи щодо провідної ролі міжнародних договорів серед джерел сучасного міжнародного права. Їхня позиція ґрунтується на низці важливих спостережень та фактів:

- ✓ Насамперед варто відзначити стрімке зростання кількості міжнародних договорів після 1945 року (закінчення Другої світової війни) - їх число вже перевищило 100 000.

- ✓ Особлива цінність договорів полягає в тому, що вони представляють собою недвозначно висловлену волю держав та забезпечують зручний спосіб формулювання правових норм і взаємних зобов'язань.

- ✓ Договірний механізм дозволяє оперативно вирішувати нагальні міжнародні питання. Особливо помітним це стало у другій половині XX століття, коли через договірне регулювання почали розвиватися численні галузі міжнародного права, зокрема міжнародного посольського та консульського права, міжнародного економічного права, міжнародного ядерного права, міжнародного договірної права, міжнародного морського права, міжнародного космічного права тощо. Також договірну форму отримали такі важливі сфери як права людини, контроль над озброєннями та боротьба зі злочинністю.

- ✓ Чітка структура договірних норм створює сприятливі умови для контролю за їхнім виконанням з боку державних органів, міжнародних інституцій, громадських організацій та суспільства загалом.

- ✓ У сучасному світі, де постають складні глобальні виклики, саме договори забезпечують можливість узгодженого впливу держав та міжнародних організацій на світові процеси.

- ✓ Договірний механізм має й інші суттєві переваги:

- він дозволяє програмувати розвиток міжнародних відносин,

- формується значно швидше за звичаєве право,
- забезпечує однозначне тлумачення норм,
- договірна форма придатна для регулювання будь-якої сфери міждержавної взаємодії,
- має ефективніший механізм реалізації порівняно з іншими джерелами права [73].

Унікальна сфера правового регулювання міждержавних відносин - **право міжнародних договорів** - представляє собою складну систему принципів та норм, що визначають механізми взаємодії суб'єктів міжнародного права у контексті формування, реалізації та припинення договірних зобов'язань.

Фундаментальну роль у цій сфері відіграють кілька визначних міжнародних конвенцій. Зокрема, Віденська конвенція 1969 року докладно розкриває усі аспекти договірного процесу: - порядок укладення договорів між країнами; - набуття чинності договору; - тлумачення договору; - використання договору; - скасування договору, а також умови скасування міждержавних договорів. Доповнюють її Конвенція про правонаступництво держав 1978 року та Конвенція про договори між державами й міжнародними організаціями 1986 року. На національному рівні правове поле міжнародних договорів (міждержавних і міжурядових та міжвідомчих) визначається Конституцією України та Законом України «Про міжнародні договори України» від 2004 року, який регулює всі типи договірних відносин незалежно від їхньої форми та змісту.

Особливість права міжнародних договорів полягає в його специфічній структурі та надзвичайно важливих функціональних характеристиках.

Об'єктом регулювання виступають процеси (зосереджені безпосередньо на механізмах договірного процесу), які пов'язані з укладанням, сферою, дією та припиненням міжнародних договорів.

Джерельну базу формують традиційні міжнародно-правові інструменти: звичаєві норми, договори та загальні принципи міжнародного права.

Суб'єктами виступають держави та міжнародні міжурядові організації, що підтверджено Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 року та Віденською конвенцією про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року.

Ключова *функція права міжнародних договорів* полягає у створенні уніфікованих механізмів регулювання договірних процесів – укладання, дія та повне припинення дії угоди.

Значною перевагою цієї галузі права є висока ступінь кодифікованості, що пояснюється основною роллю міжнародного договору в системі міжнародно-правових відносин. Уніфікація процедур має забезпечити прозорість, передбачуваність і взаємоповагу в міждержавних відносинах [59].

7.2. Види міжнародних договорів.

Міжнародні договори є важливим елементом міжнародного права, тому що вони забезпечують юридичну основу для взаємодії між державами. Водночас вони є ключовим правовим інструментом, за допомогою якого держави та міжнародні організації формують і регулюють свої відносини, встановлюють правила, зобов'язання та механізми співпраці у різних сферах – політичній, економічній, правовій, культурній, безпековій тощо.

У правовому полі визначення міжнародного договору закріплено основоположними документами міжнародного права. Зокрема, стаття 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 1969 року та стаття 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 1986 року розкривають сутність цього поняття як: **міжнародний договір** – письмова угода між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Документ визнається міжнародним договором незалежно від кількості складових частин (може існувати як в єдиному документі, так і в кількох взаємопов'язаних документах) та від його конкретної назви [118; 119].

Українське законодавство, а саме стаття 2 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року, пропонує схоже трактування. **Міжнародним договором України** вважається письмова домовленість із закордонним партнером - державою чи іншим суб'єктом міжнародного права, який може мати різні назви (договір, конвенція, угода, протокол пакт тощо) та складатися з одного або декількох пов'язаних між собою документів, що регулюються нормами міжнародного права [131].

Термінологія міжнародних договорів не є загальновизнаною, проте на практиці сформувалися певні умовні позначення:

- ✓ *Пакт* – договір, що регулює найважливіші політичні питання.
- ✓ *Договір* – фундаментальний акт, що визначає основні аспекти міжнародних зносин та має найвищу юридичну силу.

- ✓ *Угода* – договір (документ), що фіксує домовленості між державами з конкретних, зазвичай менш значущих питань.

- ✓ *Протокол* – додаткова угода до основного договору, що уточнює або доповнює чи змінює його положення.

- ✓ *Факультативний протокол* - багатосторонній міжнародний договір, який може існувати окремо або як доповнення до основного договору, але не є його невід'ємною частиною, де учасники фіксують домовленості з питань, з яких усі сторони основного договору (їх приєднання є необов'язковим - факультативним) не змогли досягти згоди.

- ✓ *Меморандум* – фіксує домовленість сторін, але не має такої ж юридичної сили, як договір.

- ✓ *Конвенція* – багатостороння угода, що регулює спеціальні питання міжнародного співробітництва в економічній, технічній, гуманітарній чи військовій сферах.

- ✓ *Комюніке* – договір-офіційне урядове повідомлення важливі події у внутрішньому житті країни, а також про міжнародні переговори, угоди тощо.

- ✓ *Регламент* – додаткова, угода до багатостороннього договору.

- ✓ *Статут* – установчий документ міжнародної організації, що визначає її цілі, структуру та функції.

- ✓ *Обмін нотами* – дипломатична практика, що використовується для оформлення міжнародних угод, насамперед у політичній сфері.

- ✓ *Трактат* - багатостороння угода у галузі політичних, військових, економічних та інших питань.

- ✓ *Акт-картель* - міжнародний договір, зокрема з обміну військовополоненими або видачі злочинців.

- ✓ *Конкордат* - міжнародна угода (однією зі сторін є Ватикан), яка укладається папською державою з релігійних і релігійно-політичних питань.

- ✓ *Модус вівенді* - *Modus vivendi* (у дипломатії - принцип визнання різноманітності поглядів і переконань) – тимчасовий договір, що укладається для оперативного вирішення тимчасових першочергових питань.

Міжнародні договори (угоди) можуть бути різних видів залежно від їхнього змісту, форми та кількості учасників. Зазвичай, міжнародні угоди можна **класифікувати** за різними критеріями, що дозволяє детальніше вивчати їхню природу та особливості:

- за змістом (предметом регулювання, за сферою суспільних відносин) договору – угоди з різноманітних питань міжнародної взаємодії, що регулюють:

- ✓ відносини між державами у *політичній* сфері (зокрема, мирні договори, угоди про співпрацю);

- ✓ *економічні* відносини (зокрема, торговельні або інвестиційні угоди);

- ✓ співпрацю у *культурній* сфері (зокрема, угоди про обмін викладачами та здобувачами вищої освіти, угоди про співпрацю в галузі мистецтва);

- ✓ співпрацю у *науково-технічній* сфері (зокрема, угоди про спільні дослідження або передачу та використання технологій);

✓ співпрацю в гуманітарній сфері (зокрема, угоди про надання гуманітарної допомоги, угоди про захист прав людини) тощо.

Правові договори встановлюють загальні принципи міжнародного права; за допомогою установчих угод створюються міжнародні організації, зокрема, Статут ООН; кодифікують вже існуючі норми міжнародного права - *кодифікаційні* конвенції, зокрема, Віденська конвенція про право міжнародних договорів; *безпекові* угоди спрямовані на підтримку колективної безпеки, зокрема договори НАТО.

– за суб'єктами, які їх укладають – *міждержавні* угоди (між країнами), *угоди за участю міжнародних організацій*, угоди між різними органами державної влади – *міжурядові та міжвідомчі*.

– за географічним охопленням: *універсальні* (укладаються між великою кількістю держав, зазвичай з метою регулювання загальнолюдських проблем, зокрема Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року або Конвенція про права дитини від 1989 року), *регіональні* (укладаються між державами певного регіону, зокрема Європейського Союзу) та *локальні* (регулюють відносини між невеликою кількістю держав або в межах конкретного регіону).

– за кількістю суб'єктів (за колом учасників) – *багатосторонні, двосторонні*.

Двосторонні договори (*білатеральні* угоди) укладаються між двома державами і можуть охоплювати різні сфери співпраці, зокрема культурну, науково-технічну або безпеку, а багатосторонні договори (*мультилатеральні* угоди) залучають більше двох учасників і, зазвичай, стосуються глобальних питань, зокрема охорони навколишнього середовища або регулювання міжнародної торгівлі тощо.

– за формою (за способом укладення) – *письмові та усні*.

Угоди в усній формі («джентльменська угода»), зазвичай підтверджуються письмово, однак Віденська конвенція про право міжнародних договорів не поширюється на угоди, які укладені в усній формі.

– за доступом (за способом або можливістю приєднання) до договору – *відкриті* (будь-яка держава може приєднатися до такої угоди у будь-який час), *напіввідкриті* (якщо до договору можна приєднатися тільки за згодою його учасників) та *закриті* (обмежують участь тільки початковими сторонами).

– за строком дії – *строкові*, які мають чітко визначений строк дії та *безстрокові*.

Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» (стаття 3) виокремлюють міжнародні договори України, що укладаються:

– на вищому державному рівні повноваження надаються Президенту України або його уповноваженим представникам, які діють від імені України як держави;

– на урядовому рівні право укладання договорів (у сферах економіки, торгівлі, науково-технічного співробітництва, гуманітарних питань тощо) належить Кабінету Міністрів України або уповноваженим ним особам, які представляють Уряд України;

– на відомчому рівні компетенція розповсюджується на міністерства, центральні органи виконавчої влади та інші державні (колегіальні) органи.

Від імені України укладаються такі типи міжнародних договорів:

✓ «політичні, мирні, територіальні, стосовно державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України;

✓ що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;

✓ про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;

✓ про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації;

✓ про використання території та природних ресурсів України;

✓ яким за згодою сторін надається міждержавний характер» [131].

7.3. Структура міжнародного договору.

Структура договору являє собою цілісну систему взаємопов'язаних норм і складається з таких ключових складових:

- *вступна частина* (преамбула) - містить інформацію про: сторони, які укладають договір, причини, цілі та принципи його укладення, а також взаємозв'язок із іншими договорами чи угодами;
- *основна частина* - включає положення, що безпосередньо регулюють відносини між сторонами;
- *заклучна частина* - встановлює порядок набуття договором чинності, а також умови його припинення;
- *додаткова частина* - містить додатки, які можуть доповнювати зміст договору.

Слід зазначити, що не всі елементи є обов'язковими для кожного договору, а їх відсутність не впливає на юридичну силу документа [59].

У *преамбулі* подають загальні відомості про сторін договору, мотиви укладення договору, його мету, принципи міжнародного права, згідно з якими слід тлумачити всі положення договору. Преамбула міжнародного договору складається з низки формул, кожен з яких прийнято подавати з нового рядка. Це такі формули:

- ✓ назви сторін;
- ✓ передісторія;
- ✓ мотиви укладення договору;
- ✓ повідомлення про рішення укласти договір;
- ✓ призначення уповноважених;
- ✓ перелік уповноважених;
- ✓ перевірка повноважень;
- ✓ вступна формула згоди.

В *основній (центральної) частині* тексту договору викладено зміст міжнародної угоди, зокрема:

- ✓ предмет і об'єкт договору;
- ✓ права та обов'язки сторін за договором;
- ✓ умови та способи виконання договірних зобов'язань.

Заклучна частина тексту договору містить процесуальні статті, що сприяють виконанню умов договору й уточнюють взаємні права та обов'язки сторін. Зокрема це застереження про:

- ✓ розв'язання спорів;
- ✓ тлумачення положень договору;
- ✓ перегляд договору / внесення змін і доповнень;
- ✓ набуття договором чинності;
- ✓ термін дії договору;
- ✓ пролонгацію договору (умови продовження дії міжнародного договору до закінчення терміну його дії);
- ✓ припинення дії договору;
- ✓ прийняття договору сторонами (підписання, ратифікація, прийняття, приєднання);
- ✓ денонсація договору (відмова держави від міжнародного договору);
- ✓ реєстрацію договору в міжнародній організації;
- ✓ припинення дії попереднього договору;
- ✓ депозитарія (зберігача) договору (для багатосторонніх договорів);
- ✓ статус додатків до договору тощо.

Раніше наприкінці *заклучної частини* тексту міжнародного договору подавали засвідчувальну формулу - положення, яке фіксувало згоду уповноважених підписати договір і

спосіб засвідчення цієї згоди. Для сучасних міжнародних договорів ця формула необов'язкова.

Серед *додатків* до міжнародного договору розрізняють два типи:

- такі, що є невід'ємною частиною договору: додаткова угода; різного роду протоколи; обмін нотами; додаткові статті тощо (вони містять важливі постанови, які уточнюють або змінюють умови договору, наприклад, пояснюють правила процедури розв'язання спорів);

- такі, що не становлять невід'ємної частини договору: опис кордонів; зразки документів; схеми, визначення, списки, зразки особових посвідчень посадових осіб тощо (вони містять наочний матеріал до договору) [37].

7.4. Стадії укладення міжнародних договорів: процес підписання, ратифікація та введення в дію.

Процес підписання, ратифікації та введення в дію міжнародних договорів є складною та важливою процедурою, що регулює легітимність і правову силу міжнародних угод. Цей процес забезпечує дотримання міжнародного права та гарантує виконання домовленостей між державами або міжнародними організаціями, створюючи правові межі для співпраці в різних сферах - від політики та безпеки до економіки та прав людини.

Процес *укладання міжнародних договорів* являє собою сукупність процедур, що охоплюють використання різнопланових документів, форм і засобів. Цей процес структуровано на окремі етапи (прийняття тексту договору, встановлення його автентичності та вираження згоди на обов'язковість виконання).

Прийняття тексту міжнародного договору, яке передбачає попередню договірну ініціативу та надання відповідних повноважень для реалізації зазначених дій, є формальним актом. У його межах визначаються зміст і форма запропонованого договору.

Повноваження – представляють собою офіційні документи, які видані уповноваженими органами державної влади відповідно до норм національного законодавства. Вони підтверджують законне право визначеної особи діяти від імені держави на конкретному етапі процесу укладання міжнародного договору. Тільки представники держав або організацій, які можуть надати відповідні повноваження, можуть брати участь у всіх стадіях укладення міжнародного договору, за винятком глав держав, урядів і міністрів закордонних справ, що мають такі повноваження за посадою (*ex officio*), та глав дипломатичних представництв, які можуть прийняти текст договору лише з державою перебування.

Процес прийняття тексту міжнародного договору охоплює його підготовку, розроблення, а також узгодження та офіційне затвердження. Узгодження тексту (підготовленого, розробленого) може здійснюватися за допомогою дипломатичних каналів або під час міжнародних конференцій чи у їх межах. Процедури прийняття тексту регулюються Віденською конвенцією від 1969 р.

Процедура *встановлення автентичності тексту* договору полягає у закріпленні остаточного варіанту тексту, що гарантує його незмінність. У разі багатомовного виконання договору у заключних положеннях зазначається рівна юридична сила всіх текстів, які визнаються однаково автентичними [74]. Засоби підтвердження автентичності тексту, такі як підписання *ad referendum* («до схвалення»), парафування або включення тексту до заключного акта конференцій, визначаються безпосередньо в договорі.

Парафування (можливі постатейне чи посторінкове парафування) передбачає підтвердження автентичності тексту шляхом розміщення ініціалів представниками держав під текстом договору.

Підписання Ad referendum - означає попереднє підписання міжнародного договору, яке набуває остаточного характеру після його подальшої ратифікації компетентними державними органами чи міжнародними організаціями. Віденська конвенція 1969 року у статті 10 визначає його як один із легітимних способів засвідчення автентичності договірної тексту (міжнародного договору та підсумкових документів конференцій) [148]. Після автентифікації

тексту договір до його ухвалення не має обов'язкової сили, однак сторони зобов'язані утримуватися від дій, що можуть перешкоджати реалізації його мети та об'єкта.

На етапі *вираження згоди на обов'язковість* договору передбачається здійснення дій на основі обміну документами, підписання, ратифікації, приєднання, затвердження, а також юридичні процедури, що супроводжують остаточне ухвалення (передача документів до депозитарію, їх реєстрація, виконання функцій депозитарію, публікація, а також інституції заяв чи застереження).

Підписання як спосіб вираження згоди на обов'язковість договору - передбачає його підписання уповноваженим представником держави (на національному рівні - регулюється законодавством України - [131]). Відповідно до Віденської конвенції від 1969 р. воно надає договору обов'язкової сили у таких випадках:

- договір передбачає, що підписання має юридичну силу;
- держави, що беруть участь у переговорах, погодилися надати підписанню таку силу;
- намір держави впливає з повноважень представника держави або його було виражено під час проведення переговорів.

У двосторонніх договорах застосовується принцип *альтернату*, який передбачає, що кожен представник (уповноважений) підписує спочатку власний примірник, а згодом примірник іншої сторони. При цьому назви держав, печатки та текст договору відповідною мовою розташовуються на першому місці у власному примірнику. У випадку розташування підписів поруч, першочерговість надається місцю ліворуч, а, у випадку розташування підписів один над одним - верхньому місцю. У багатосторонніх договорах підписи проставляються в алфавітному порядку за узгодженням сторін [59].

Ратифікація є однією з форм вираження згоди держави на обов'язковість міжнародного договору, що полягає у його затвердженні вищим органом державної влади після попереднього підписання уповноваженим представником держави чи уряду [74].

Цей процес включає ухвалення двох документів: *ратифікаційної грамоти*, яка засвідчує згоду держави на виконання договору перед іншими сторонами, та *внутрішньодержавного нормативного акта*, що накладає на державу обов'язки щодо виконання його положень. В Україні ратифікація здійснюється Верховною Радою шляхом прийняття спеціального закону відповідно до Конституції України та українського законодавства.

Затвердження (конфірмація) є формою вираження згоди на обов'язковість договору, що не потребує ратифікації через його схвалення урядом чи іншими компетентними органами.

Прийняття міжнародного договору є особливою формою згоди на його обов'язковість, яка за процедурою подібна до приєднання.

Приєднання є способом вираження згоди, за допомогою якого сторона, що не брала участі у розробленні договору, може прийняти на себе зобов'язання за ним (якщо це передбачено самим договором або узгоджено всіма його учасниками). Воно можливе до: чинного договору, до документа, що не набрав чинності, і охоплює договір у повному обсязі.

Після цього етапу сторони угод (двосторонніх) здійснюють *обмін текстами документів*, що засвідчують таку згоду на обов'язковість договору. У багатосторонніх договорах процес зберігання ратифікаційних грамот, автентичних текстів та інших документів передбачає визначення депозитарія (зберігача) [59].

Депонування є передачею на зберігання депозитарію оригіналів міжнародних договорів та інших супутніх до нього документів.

Депозитарій може бути представлений державою, міжнародною міжурядовою організацією чи її ключовою посадовою особою, які здійснюють зберігання міжнародних договорів та документів до нього, а також виконують функції, що передбачені міжнародним правом до таких договорів [131].

Серед функцій депозитарію виокремлюють:

- ✓ зберігати автентичні тексти договорів;

- ✓ готувати засвідчені копії таких текстів (чи будь-яких інших текстів договорів), а також надсилати їх державам-учасникам і країнам, що мають право стати їх учасниками;
- ✓ прийняття та зберігання підписів під договором, документів, повідомлень та оповіщень, що стосуються договору;
- ✓ реєстрація (в Секретаріаті ООН) договору [59].

Застереження це одностороння заява, зроблена державою при підписанні, ратифікації, прийнятті чи затвердженні договору або приєднанні до нього, з метою виключення або зміни дії певних положень договору щодо цієї держави. Воно може бути попереднім, якщо зроблене на ранніх етапах укладання договору. Застереження, згода на нього або заперечення повинні бути оформлені письмово та доведені до відома всіх учасників договору. Їх можна зняти в односторонньому порядку, якщо договір не встановлює іншого.

Міжнародний договір набуває юридичної чинності в момент, коли його положення стають обов'язковими з правової точки зору для всіх учасників. Від цього моменту договір починає створювати міжнародно-правові норми, права і обов'язки, що виникають на його основі. Будь-яке порушення закріплених у договорі норм тягне за собою відповідні наслідки згідно з міжнародним правом [59].

Після набуття чинності відповідно до Статуту ООН договори підлягають *реєстрації*. Будь-який міжнародний договір і міжнародну угоду має бути надіслано до Секретаріату ООН із метою публікації (*опублікування договору*).

Промульгація - внутрішньодержавна публікація міжнародного договору засобами масової інформації [74].

Міжнародні договори, які набули чинності для України, оприлюднюються відповідно до вимог Закону України «Про міжнародні договори України». Водночас, промульгація (офіційне опублікування) договору не впливає на його юридичну обов'язковість [59].

7.5. Застосування та виконання міжнародних договорів.

Застосування міжнародних договорів дипломатичними та консульськими службами забезпечує ефективну реалізацію зовнішньої політики держави та підтримку міжнародного права. Виконання угод гарантує стабільність та довіру у міжнародних відносинах, а також захищає інтереси держав і їхніх громадян за кордоном, що є однією з ключових функцій дипломатії.

Тлумачення договору - це визначення точного значення і змісту його положень, яке здійснюється з урахуванням загальних норм міжнародного права. Воно не повинно суперечити імперативним нормам міжнародного права та ґрунтується на спеціальних прийомах: граматичному, логічному, систематичному та історичному аналізі.

Тлумачення має відповідати таким принципам:

- принцип добросовісності - врахування щирості намірів сторін;
- принцип єдності - об'єкт і мета договору розглядаються у взаємозв'язку;
- принцип ефективності - кожному положенню договору надається сила та смисл;
- принцип багатомовного тлумачення - врахування автентичних текстів різними мовами;
- принцип рівності мов для автентичних текстів договорів передбачає – максимальне врахування різномовних текстів під час їх тлумачення; рівну достовірність текстів, автентичність яких затверджена на різних мовах; забезпечення єдиного змісту, вираженого в текстах договору різними мовами.

Тлумачення міжнародних договорів може бути таких видів:

- ✓ офіційне - здійснюється учасниками договору, міжнародними органами, зазначеними в його тексті, або спеціально створеними органами;
- ✓ неофіційне - виконується фахівцями, такими як юристи, історики, журналісти або вчені, у наукових дослідженнях із міжнародного права;

✓ міжнародне (автентичне) - проводиться за домовленістю між учасниками договору, є обов'язковим для них і не може бути змінено односторонньо. Може оформлюватися у вигляді угод, протоколів, обміну нотами або пояснень термінів у тексті договору. Воно включає: адміністративне тлумачення, яке виконане міжнародними адміністративними органами та судові тлумачення, яке здійснюється міжнародними судовими органами, наприклад, Міжнародним Судом ООН;

✓ внутрішньодержавне - здійснюється компетентними органами держави відповідно до її національного права у вигляді заяв, декларацій чи інших документів, які додаються до договору [59].

Дія міжнародного договору базується на принципі *pacta sunt servanda* («договорів слід дотримуватися»). Договори можуть бути строковими (на визначений або невизначений час) або безстроковими.

Пролонгація - це продовження строку дії договору до його завершення відповідно до умов договору або за домовленістю сторін. Розрізняють: ініціативну пролонгацію - потребує позитивного волевиявлення сторін та автоматичну пролонгацію - відбувається за умови, що сторони не припиняють дію договору.

Чинним є договір, який створює обов'язкові міжнародно-правові норми та не суперечить основним принципам чи імперативним нормам міжнародного права. Його чинність може бути оскаржена лише відповідно до норм Віденської конвенції 1969 року. Договір вважається *не чинним*, якщо його укладення здійснюється неналежними суб'єктами; переговори ведуть неуповноважені представники; порушено принцип добровільності, застосовано силу чи обман; допущені помилки чи підкуп представника; не дотримано конституційної процедури укладання [59].

7.6. Вихід з міжнародного договору та його скасування.

Вихід з міжнародного договору та його скасування є важливими правовими процедурами, які можуть мати значний вплив на міжнародні відносини і співпрацю між державами.

Припинення дії міжнародного договору означає втрату його юридичної обов'язковості для всіх учасників, а також припинення виникнення прав та обов'язків у взаємовідносинах між сторонами. Це може відбуватися відповідно до умов, визначених у договорі, або за взаємною згодою сторін після проведення консультацій із договірними державами. Часто строки дії договору визначаються в його положеннях, і після їх завершення договір автоматично припиняє свою дію.

Виокремлюють такі *групи способів припинення дії договорів*:

- *не вольові* - припинення договору відбувається внаслідок обставин чи фактів, що не залежать від волі сторін (виконання умов міжнародного договору; закінчення строку його дії; виникнення нової імперативної норми міжнародного права (*ius cogens*); війна між учасниками; припинення існування суб'єкта договору);

- *вольові* - припинення договору є результатом волевиявлення сторін, що передбачає його розторгнення у формі денонсації, відміни, новації та визнання договору недійсним через порушення його умов або інших підстав [59].

Денонсація - це одностороннє припинення договору відповідно до передбачених ним умов, із завчасним повідомленням інших учасників. Якщо договір допускає денонсацію, сторона зобов'язана виконати всі умови та попередити інші сторони заздалегідь. У разі відсутності відповідних положень вихід із договору забороняється, якщо тільки не встановлено, що такий намір був передбачений або впливає з характеру договору. Повідомлення про намір денонсувати договір має бути здійснене щонайменше за 12 місяців.

Відміна або зупинення дії договору здійснюється відповідно до його умов за спільною згодою учасників після проведення консультацій із договірними сторонами.

Новація - це припинення договору шляхом укладення нового договору. Договір припиняється, якщо всі учасники підписують новий документ з того самого питання, маючи на меті припинення попереднього, або якщо їхні положення несумісні.

Анулювання - це одностороннє припинення міжнародного договору, яке є правомірним лише за дотримання норм міжнародного права. Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів, анулювання можливе у таких випадках:

- ✓ Недійсність договору через його неправомірність.
- ✓ Суперечність договору, укладеного попередником, новому суспільному устрою держави.
- ✓ Істотне порушення умов договору одним із учасників.
- ✓ Неможливість виконання договору.
- ✓ Докорінна зміна обставин (*clausula rebus sic stantibus* – «*кляузула*»), якщо такі обставини були ключовою підставою для згоди учасників на укладення договору, а їх зміна суттєво впливає на виконання зобов'язань. Посилання на зміну обставин є неприпустимим, якщо вона спричинена свідомими діями держави, що апелює до цієї зміни, або для припинення договорів, що стосуються державних кордонів [59].

Припинення міжнародного договору означає завершення його дії для майбутніх зобов'язань, але не впливає на права, обов'язки чи правовий статус учасників, що виникли внаслідок його виконання. Ці наслідки залишаються чинними після припинення договору.

Призупинення міжнародного договору означає тимчасове припинення його дії, яке може призвести до поновлення або повного припинення договору. Наслідки призупинення:

- ✓ учасники звільняються від виконання зобов'язань за договором на період призупинення;
- ✓ інші правові відносини між учасниками, які встановлені договором, залишаються чинними [59].

Практичне заняття до теми 7

1. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

- Які основні критерії класифікації міжнародних договорів? Наведіть приклади різних видів договорів за цими критеріями.
- Яка різниця між двосторонніми та багатосторонніми договорами? Наведіть приклади кожного виду.
- Які основні етапи укладення міжнародного договору?
- Що таке підписання міжнародного договору і яке його юридичне значення?

Проблемні питання для обговорення

- ✓ Яка різниця між договором, конвенцією, протоколом та пактом?
- ✓ Що таке «soft law» в контексті міжнародних договорів? Наведіть приклади.
- ✓ Яка роль внутрішнього законодавства у виконанні міжнародних договорів?
- ✓ Які проблеми можуть виникати на етапі введення міжнародного договору в дію і як їх вирішувати?
- ✓ Яка роль міжнародних судових органів у тлумаченні та застосуванні міжнародних договорів?
- ✓ Як вирішуються спори щодо тлумачення та застосування міжнародних договорів?
- ✓ Яка роль міжнародних організацій у забезпеченні виконання міжнародних договорів?
- ✓ Які наслідки має вихід з міжнародного договору для держави?

3. Оцінювання рівня засвоєння знань здійснюється шляхом проведення поточного контролю у формі письмового або усного **тестування**.

Приклад тестових завдань:

1. Яка роль внутрішнього законодавства у виконанні міжнародних договорів?
 - А. Забезпечує фінансування міжнародних договорів
 - Б. Гарантує імплементацію та дотримання договорів на національному рівні
 - В. Регулює укладення виключно двосторонніх договорів
 - Г. Визначає міжнародний статус договорів
 - Д. Створює умови для змін договору
2. Що таке резервація до міжнародного договору і коли вона допускається?
 - А. Виключення з договору, яке вводить одна сторона для захисту своїх інтересів
 - Б. Заява держави про невизнання певної частини договору при його підписанні або ратифікації
 - В. Спосіб зміни договору усіма учасниками
 - Г. Офіційне доповнення до основного тексту договору
 - Д. Оголошення країни про вихід з договору
3. Які проблеми можуть виникати на етапі введення міжнародного договору в дію і як їх вирішувати?
 - А. Відсутність фінансування; вирішується через міжнародні кредити
 - Б. Розбіжності в юридичних системах; вирішується шляхом тлумачення договору
 - В. Різні підходи до тлумачення положень договору; вирішується консультаціями та переговорами
 - Г. Невизнання договору деякими країнами; вирішується застосуванням санкцій
 - Д. Питання ратифікації; вирішується через арбітражні органи
4. Яке місце займають міжнародні договори в системі джерел міжнародного права?
 - А. Основне джерело міжнародного права разом із звичаями
 - Б. Виключно джерело економічних відносин
 - В. Виключне джерело для регулювання політичних відносин
 - Г. Додаткове джерело, що не має правових наслідків
 - Д. Є обов'язковими тільки для підписантів
5. Які основні принципи міжнародного права регулюють укладення та виконання міжнародних договорів?
 - А. Свобода укладення договорів та територіальна цілісність
 - Б. Pacta sunt servanda (договори повинні виконуватися) та суверенітет держав
 - В. Рівність економічних можливостей та свобода економічної діяльності
 - Г. Міжнародний захист культурної спадщини
 - Д. Заборона міжнародних судових процедур
6. Які основні методи тлумачення міжнародних договорів?
 - А. Логічний, емоційний, порівняльний
 - Б. Текстовий, контекстуальний, телеологічний
 - В. Ретроспективний, перспективний, логічний
 - Г. Порівняльний, абстрактний, міжкультурний
 - Д. Політичний, економічний, культурний
7. Яка відповідальність настає за порушення міжнародного договору?
 - А. Держава повинна відшкодувати збитки фізичним особам
 - Б. Держава несе міжнародно-правову відповідальність, включаючи санкції
 - В. Держава автоматично виходить з договору
 - Г. Наказується призупинення дії всіх інших договорів
 - Д. Відшкодовуються збитки лише дипломатичним представництвам
8. Які підстави для виходу з міжнародного договору передбачені міжнародним правом?
 - А. Економічний спад країни
 - Б. Серйозне порушення договору іншою стороною
 - В. Втрата інтересу до співробітництва з іншими державами

Г. Зміна політичного режиму країни
Д. Особисте рішення глави держави

9. Які наслідки має вихід з міжнародного договору для держави?

- А. Зобов'язання повернути фінансування, отримане в межах договору
- Б. Втрата прав та обов'язків, визначених договором
- В. Отримання санкцій з боку міжнародних організацій
- Г. Негайна ратифікація всіх інших договорів
- Д. Неможливість відновлення співпраці з іншими країнами

10. Яка роль міжнародних організацій у забезпеченні виконання міжнародних договорів?

- А. Сприяють контролю за виконанням та вирішенню спорів
- Б. Здійснюють пряме втручання у внутрішні справи держав для забезпечення виконання
- В. Забезпечують фінансову підтримку лише багатостороннім договорам
- Г. Вирішують спори без участі зацікавлених сторін
- Д. Розривають договори у разі недотримання положень

4. Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Які види договорів найчастіше укладаються в сучасних міжнародних відносинах?
- ✓ Що таке резервація до міжнародного договору і коли вона допускається?
- ✓ Що таке міжнародне право і які його джерела?
- ✓ Яке місце займають міжнародні договори в системі джерел міжнародного права?
- ✓ Які основні методи тлумачення міжнародних договорів?
- ✓ Які проблеми можуть виникати під час тлумачення міжнародних договорів?
- ✓ Які підстави для виходу з міжнародного договору передбачені міжнародним правом?
- ✓ Які основні принципи міжнародного права регулюють укладення та виконання міжнародних договорів?
- ✓ Як змінюється характер виконання міжнародних договорів в умовах глобалізації?
- ✓ Які фактори впливають на рішення держави вийти з міжнародного договору?

Тема 8. Дипломатичні засоби та методи вирішення конфліктів

- 8.1. Міжнародні відносини у галузі дипломатії: переговори та медіація.
- 8.2. Санкції, демарши та дипломатичний бойкот.
- 8.3. Конфліктна превенція у дипломатії.
- 8.4. Механізми мирного співіснування держав.
- 8.5. Миротворчі ініціативи у міжнародних відносинах.

8.1. Міжнародні відносини у галузі дипломатії: переговори та медіація.

З огляду на суттєві зміни основних параметрів міжнародно-політичних ситуацій, можна виокремити такі головні типи зовнішньополітичних відносин:

✓ **Партнерські відносини** - це форма взаємодії, яка передбачає підтримку між державами, спрямовану на узгодження зовнішньополітичних дій та реалізацію спільних інтересів. Вони включають формування спільних позицій з актуальних питань міжнародної політики, надання взаємної підтримки у зовнішньополітичних ініціативах, гарантування безпеки одна одній, підготовку військових спеціалістів, організацію спільних військових навчань та маневрів збройних сил тощо.

✓ **Конфронтаційні відносини** - цей тип відносин характеризується політичним протистоянням, зумовленим несумісністю політичних курсів сторін і неприйняттям дій одна одної. Конфронтаційні відносини можуть проявлятися через дипломатичні демарші, військове суперництво, демонстрацію сили або її пряме застосування. Нерідко такі відносини концентруються у регіонах, що мають для сторін «життєво важливе значення», або через так звану «непрямую» підтримку, коли держава підтримує «противника свого противника», що є усталеною практикою у міжнародній політиці.

✓ **Конфліктні відносини** - ситуація, коли політичне протистояння між державами переходить у стадію активного конфлікту, що може включати застосування збройних сил та інших примусових заходів.

✓ **Домінантні відносини** встановлюються між державами, коли одна з них здійснює контроль над іншою через економічну залежність, контроль над політичним керівництвом, розміщення власних військових сил на іншій території, зокрема шляхом окупації. Це домінування може набувати протекціоністського характеру, за якого більш потужна держава бере на себе зобов'язання забезпечувати захист слабшої сторони. Водночас домінування силового характеру виражається у формі диктату (сильніша держава примушує слабшу до виконання або утримання від певних дій) [19].

У глобальній політиці виокремлюється низка ключових станів:

– **Стан мирного співіснування** провідних держав – глобальна співпраця між країнами, за якої кожна держава бере участь у взаємовигідній співпраці або принаймні не вступає у конфронтацію з іншими державами. Цей стан передбачає збереження стабільності у міжнародних відносинах і сприяє гармонійному розвитку на основі спільних інтересів.

– **Стан конфронтації** - глобальна політична ситуація, у якій провідні держави протистоять одна одній. У цьому стані їхня політика базується на взаємному залякуванні, що визначає поведінку й інших держав, які змушені підлаштовуватися під нові умови. Конфронтація проявляється у формі численних локальних конфліктів, які переважно розгортаються на периферії міжнародної системи, створюючи загрозу стабільності.

– **Стан конфлікту** - обставини, за яких ключові світові держави переходять до рівня відкритої боротьби, включно з збройними діями. Конфлікт зазвичай активізує переговорний процес, що зумовлений усвідомленням сторонами певної проблеми у відносинах, яку необхідно вирішити [19].

Переговорний процес завжди починається з того, що сторони усвідомлюють наявність певної проблеми у своїх взаєминах і спрямовують зусилля на її вирішення. У межах переговорного процесу можна виділити три основні фази:

- **Діагностування** - етап, на якому сторони визнають необхідність початку переговорів та ухвалюють рішення щодо цього. На цій стадії розглядаються різні варіанти розв'язання проблеми, збираються та систематизуються аргументи, прецеденти та факти, формуються вихідні позиції учасників переговорів.

- **Опрацювання формули переговорів** - етап досягнення сторонами спільного розуміння щодо принципу остаточного розв'язання головної проблеми. Це досягнення принципової угоди, яка стає основою для подальших переговорів.

- **Конкретні переговори** - завершальний етап, що ґрунтується на узгодженому принципі. На ньому досягаються конкретні домовленості стосовно врегулювання окремих аспектів, що впливають із основної проблематики та здійснюється остаточне формулювання угод. У цей період сторони, зазвичай, визначають свої початкові позиції та прагнуть досягти узгодження умов, що максимально відповідають їхнім інтересам [19].

За паритетного співвідношення позицій сторін переговорів досить часто доводиться йти на **компроміс**, тобто досягнення угоди шляхом взаємних поступок партнерів. Цей самий термін вживають і для позначення суті досягнутої таким чином домовленості. Компроміс - такі угоди між сторонами конфлікту, які неможливо поліпшити одночасно для всіх учасників. Щоб поліпшити будь-яку з характеристик стійкого компромісу, необхідно поступитися погіршенням інших характеристик досягнутого і прийнятного для них результату [89].

Відповідно до положень Манільської декларації про мирне вирішення міжнародних спорів від 1982 року існує кілька визнаних механізмів розв'язання міждержавних конфліктів, зокрема за допомогою переговорів, примирення, обстеження, посередництва, арбітражу, судових розглядів, а також звернення до регіональних органів чи угод або використовуючи інші мирні засоби.

Найпоширенішим інструментом позасудового врегулювання виступає **посередництво** (посередник бере активну участь у процесі переговорного процесу і сприяє конструктивному діалогу між сторонами). У випадках, коли прямі переговори є неефективними, залучення третьої сторони часто допомагає знайти вихід із ситуації «глухого кута». Така участь може набувати різних форм, зокрема - надання «**добрих послуг**», коли посередник лише створює додаткові канали комунікації та заохочує відновлення діалогу, до активного посередництва з правом внесення власних пропозицій щодо вирішення конфлікту.

Повноваження посередника можуть включати проведення детального вивчення спірної ситуації та розробку конкретних варіантів її розв'язання, які надаються учасникам конфлікту. У контексті залучення третьої сторони посередництво займає проміжну позицію між наданням добрих послуг і процедурою примирення.

Механізм **запиту** застосовується у таких ситуаціях, коли між державами виникають значні розбіжності щодо трактування певних фактів, законів чи політичних рішень, які складно узгодити через категоричність позицій сторін.

Арбітраж як недоговірний спосіб врегулювання спорів, передбачає створення сторонами спеціального механізму розгляду конкретної суперечки або низки пов'язаних між країнами конфліктів. Варто зазначити, що саме арбітражна практика стала історичним підґрунтям для формування постійних міжнародних судових інституцій [17].

Дипломатичні переговори - процес офіційного обговорення представниками різних держав низки питань міждержавних відносин, включаючи політичні, економічні та інші аспекти [40].

Сутність **переговорного процесу** (переговори) полягає у розв'язанні правових розбіжностей шляхом конструктивного діалогу між сторонами задля досягнення компромісного (взаємоприйнятного) рішення. В його основі лежить принцип взаємоповаги супротивників, що уможливує досягнення згоди навіть за наявності суттєвих розбіжностей у поглядах та інтересах, водночас він створює підґрунтя для запобігання майбутнім конфліктам. Для започаткування переговорного процесу стосовно територіальних спорів ключовим є формування переговорної ініціативи, яка може виявлятися через усні пропозиції

під час зустрічей дипломатів, офіційні дипломатичні заяви або публічні звернення через засоби масової інформації. Переговори розрізняють за кількістю учасників:

✓ двосторонні (наприклад, українсько-польський Консультативний комітет на рівні Президентів та керівників безпекових відомств);

✓ багатосторонні (наприклад, Женевська конференція 1954 року щодо Індокитаю за участі 9 держав або Загальноєвропейська нарада 1973-1975 років, що зібрала 35 країн-учасниць, а також Міжнародна конференція з врегулювання Лаоського питання у Женеві 1961-1962 років за участі 14 держав) [7].

Особливе місце належить *міжнародній медіації* як окремій формі переговорів. У практиці ООН перед початком предметних обговорень зазвичай узгоджуються процедурні питання - у рамковій угоді встановлюються: склад переговорних груп, особа посередника (медіатора), його повноваження та формат переговорів (прямі або непрямі переговори чи їх поєднання). Керівним принципом такої медіації є вислів «Нічого про нас без нас», що забезпечує врахування інтересів усіх залучених сторін. Залучення громадянського суспільства до підтримки мирного процесу сприяє створенню сприятливого середовища та стійкості досягнутих домовленостей.

Характерними рисами медіації як інструменту врегулювання міжнародних конфліктів є:

- високі вимоги до професійних, комунікативних та особистісних якостей медіатора;
- економічна ефективність щодо часових, фінансових та людських ресурсів;
- професіоналізація медіації як окремої дисципліни [17].

8.2. Санкції, демарши та дипломатичний бойкот.

Ключовими елементами дипломатичної стратегії, що дозволяють державам виражати незгоду, захищати свої інтереси і стимулювати зміни у поведінці інших акторів на міжнародній арені для збереження стабільності та безпеки без застосування сили, є санкції, демарші та дипломатичний бойкот.

Зазвичай запровадження санкцій є винятковим інструментом зовнішньоекономічної політики, що використовується для досягнення конкретних політичних цілей. Санкції можна вважати антиподом нормальної зовнішньоекономічної політики. Введення санкцій має значні негативні наслідки, які можуть проявлятися у зниженні темпів зростання ВВП, гальмуванні розвитку бізнес-сектору і втраті робочих місць. Економічні санкції у поєднанні з іншими заходами, такими як військово-політичні дії, можуть чинити дестабілізуючий вплив на державну систему країни, проти якої вони спрямовані [99].

Згідно із Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» 2010 року українська зовнішня політика ґрунтується на принципі – «застосування міжнародних санкцій, контрзаходів і заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам та юридичним особам» [130].

Бойкот у прямому сенсі означає припинення відносин з ким-небудь як протест проти певних дій чи ситуацій. Розрізняють такі форми бойкоту:

1) одна із форм політичного протистояння між сторонами, за якої одна сторона відмовляється від співпраці з іншою або повністю припиняє відносини;

2) спосіб політичної й економічної боротьби, що включає часткове чи повне припинення відносин із державою, організацією чи окремою особою, наприклад, відмову купувати продукцію, приймати громадян або відповідати на дипломатичні ініціативи;

3) відмова від відносин між державами - держава може відмовитися встановлювати або підтримувати відносини з іншою державою чи групою держав. Статут ООН передбачає бойкот як примусовий захід, не пов'язаний із застосуванням збройних сил, для забезпечення миру [68]. Також бойкот може бути використано у формі репресалій [74].

Форми бойкоту: *частковий* - припинення взаємин у певних сферах співпраці та повний - повне припинення будь-яких відносин між сторонами. *Економічний бойкот* – це

найпоширеніша форма, що передбачає припинення економічної співпраці з метою впливу на політику іншої країни [68].

Репресалії (від лат. *repressalia* – «утримувати, зупиняти») – це форма міжнародно-правових санкцій, що передбачає односторонні примусові заходи, застосовані однією державою у відповідь на неправомірні дії іншої. Їх метою є примуслення порушника до припинення неправомірних дій і виконання висунутих вимог. Форми репресалій: бойкот, ембарго, заморожування авуарів держави-порушника у банках, повернення фінансових коштів із банків порушника, застосування військової сили [5]. Вони мають бути пропорційними - заходи мають відповідати рівню порушення і не перевищувати необхідної інтенсивності для досягнення мети (у вигляді контрзаходу у разі правопорушення). Репресалії повинні бути припинені після досягнення мети і припинення неправомірних дій іншою стороною. Сучасне міжнародне право забороняє збройні репресалії, включаючи бомбардування, інтервенції, блокади чи загрозу їхнього застосування. Репресалії є допустимими лише як пропорційна відповідь на порушення міжнародного права, спрямована на відновлення справедливості та дотримання норм права [68].

Санкція (від лат. *Sanctio* – «непорушний закон», «найсуворіша постанова») це багатозначне поняття, яке охоплює такі основні аспекти:

- частина структури загальної правової норми, яка вказує на можливі заходи впливу держави на порушника, зазвичай у формі примусу;
- передбачені законом або договором заходи покарання за порушення норм права чи договірних зобов'язань, які призводять до несприятливих наслідків для винної сторони;
- санкціонування вищою інстанцією певних рішень або дій, надання їм законної сили, визнання їхньої правомірності;
- обов'язкове затвердження прокурором чи рішення суду про вжиття примусових заходів (наприклад, взяття під варту, проведення обшуку, прослуховування телефонних розмов) у випадках, визначених законодавством;
- заходи примусового характеру, застосовувані міжнародним співтовариством або організаціями до держав, які порушили свої міжнародні зобов'язання чи норми міжнародного права [148].

У міжнародній практиці санкції класифікуються:

- за об'єктами: *всеосяжні*, тобто ті, що застосовуються до держави, загалом та *цільові* (розумні, точкові), тобто обмеження застосовуються до певних фізичних та/або юридичних осіб відповідно до чорного списку);
- за суб'єктами: *індивідуальні* та *колективні*, тобто застосовувані колективно учасниками міжнародної організації до держави-правопорушниці, членом якої воно є [63].

Санкції з одного боку, виступають у ролі дипломатичних настанов, а з іншого є примусовими заходами, що можуть мати як військовий характер, так і формат таємних операцій. Санкції можуть передбачати також припинення дипломатичних відносин, бойкотування спортивних та культурних заходів тощо. Найпоширенішою формою санкцій є обмеження міжнародної торгівлі, фінансових операцій та пересування громадян держави-агресора. У будь-якому випадку санкції застосовуються проти держави, що порушує міжнародне право, з метою змусити її дотримуватися його норм, наприклад стосовно росії в умовах російсько-української війни. Практика застосування санкцій бере свій початок з XIX ст., коли у форматі морської блокади як поліцейської акції для уникнення оголошення війни (виконувала превентивну функцію), обмежувалося торгово-економічне постачання до країни, що перебувала у стані війни. Згодом, Статут Ліги Націй закріпив положення про право колективних дій проти держави, що ініціювала війну - припинення усіх торговельних та фінансових відносин з агресором, заборона взаємовідносин між громадянами своїх держав та громадянами країни, що порушила Статут, а також припинення будь-яких економічних і особистих контактів між громадянами інших держав та громадянами країни-агресора. У Статуті ООН право на застосування заходів для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки зазначено, що держави мають право застосовувати примусові заходи одна до

одної, якщо такі заходи не є військовими. Також зазначено процедурні аспекти дій Ради Безпеки, яка уповноважена виявляти загрозу миру, порушення миру чи акт агресії, а також робити рекомендації чи приймати рішення щодо заходів, які слід вжити для відновлення або підтримання міжнародного миру та безпеки - призупинення або припинення економічної співпраці, обмеження транспортних, комунікаційних і дипломатичних відносин. Якщо таких заходів недостатньо, Рада Безпеки може вдаватися до використання повітряних, морських або сухопутних сил, включно з демонстрацією сили, блокадою та іншими операціями [43].

Міжнародна організація несе відповідальність як за свою діяльність загалом, так і за дії окремих своїх співробітників. У разі, якщо організація, виконуючи свої функції, ненавмисно завдала шкоди якійсь державі, вона зобов'язана компенсувати завдані збитки. Найпоширеніші порушення можна класифікувати наступним чином: невиконання рішень організації; відхилення від принципів, закріплених у її статуті; недотримання фінансових зобов'язань; здійснення агресії проти іншої держави. Залежно від важкості порушення можуть бути застосовані різні види санкцій (припинення права голосування в органах організації; виключення правопорушника з міжнародного спілкування, позбавлення технічної і фінансової допомоги; тимчасове припинення членства в організації; виключення з організації; колективні озброєні заходи по підтримці міжнародного миру і безпеки) та форми призупинення прав і привілеїв міжнародних організацій (позбавлення права голосу держав, які не виконують взятих на себе зобов'язань; позбавлення права представництва в організації (необрання до органів організації, незапрошення на проведені в її рамках конференції); позбавлення права на отримання допомоги, одержуваної в рамках цієї організації; тимчасове призупинення членства в міжнародній організації; виключення з міжнародної організації) [41].

Координація міжнародної економічної політики - це процес спільного узгодження заходів та інструментів національної економічної політики із зацікавленими сторонами у межах двосторонніх відносин або регіональних та глобальних об'єднань, міжнародних альянсів або міжурядових організацій, зокрема НАТО, ООН, та ЄС, за допомогою запроваджені санкцій. Міжнародна співпраця підвищує ефективність санкцій, вона забезпечує всебічну ізоляцію об'єкта санкцій. Можна виокремити такі ключові напрями застосування санкцій, як:

- Культура і спорт - призупинення обмінів.
- Дипломатія - скорочення або закриття дипломатичних місій; виключення з міжнародних організацій; заборона обіймати посади.
- Транспорт - заборона повітряного та морського сполучення; призупинення залізничного та автомобільного транспорту.
- Зв'язок - призупинення надання поштових і телекомунікаційних послуг.
- Розвиток співробітництва - припинення фінансової та технічної допомоги.
- Військові питання - припинення військового співробітництва.
- Фінанси - заморожування зовнішніх активів; заборона фінансових переказів.
- Торгівля - бойкот; ембарго
- Кримінальне правосуддя - міжнародний трибунал [99].

Санкції Європейського Союзу можуть бути спрямовані проти урядів третіх країн, а також юридичних і фізичних осіб. Він може запроваджувати обмежувальні заходи для виконання резолюцій ООН, посилення санкцій ООН або за власною ініціативою. Санкції розробляються з урахуванням необхідності мінімізувати негативний вплив на осіб, які не несуть відповідальності за політику чи дії, що спричинили їх введення. Зокрема, ЄС прагне знизити вплив на місцеве цивільне населення і на легальну діяльність, що здійснюється в країні або у співпраці з нею. Санкції ЄС можуть бути спрямовані на:

- ✓ уряди країн, що не є членами ЄС, враховуючи їхню політику;
- ✓ суб'єктів (компанії), які надають засоби для проведення цільової політики;
- ✓ групи або організації, зокрема терористичні групи;

✓ фізичних осіб, зокрема терористів або осіб, які відповідальні за порушення прав людини [98].

ЄС може застосовувати три типи *санкційних режимів*: санкції ООН (ЄС впроваджує всі санкції, що прийняті Радою Безпеки ООН [112], шляхом транспонування їх у законодавство ЄС. ЄС бере участь у постійному діалозі з ООН для кращої координації відповідних дій держав-членів ЄС щодо санкцій), змішані санкції (ЄС також може посилити санкції ООН, застосовуючи суворіші заходи на додаток до тих, що накладаються Радою Безпеки ООН) та автономні санкції ЄС (Рада Безпеки ООН може прийняти рішення про введення санкцій за власною ініціативою. Запропонувати такий тип санкцій може Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки або країни-члени ЄС. Зазвичай вони застосовуються на 12 місяців). Більшість санкційних режимів ЄС ухвалюються з огляду на конкретну ситуацію в тій чи іншій країні (наприклад, в росії, Білорусі, Ірані, Північній Кореї, Сирії, Демократичній Республіці Конго, Венесуелі). Крім того, ЄС також прийняв чотири тематичні режими, спрямовані проти осіб, відповідальних за: терористичні акти; порушення прав людини; розповсюдження та використання хімічної зброї; кібератаки. Всі правові акти, що стосуються санкцій ЄС, публікуються в офіційному журналі ЄС. ЄС також може вживати секторальних заходів. Санкції вимагають конкретної правової бази в договорах ЄС і включають:

- Ембарго на постачання зброї (заборона на експорт товарів і технологій, зазначених у військовому списку ЄС).
- Заборона на подорожі (підсанкційні особи не можуть в'їхати або проїхати транзитом через територію ЄС).
- Заморожування активів (усі активи підсанкційних фізичних осіб та організацій в ЄС заморожені).
- Відсутність фінансування (фізичні особи та організації ЄС не можуть надавати будь-які кошти тим, хто підпадає під санкції).
- Економічні санкції (обмеження у галузі торгівлі, оборони, технологій, фінансів, транспорту та енергетики).
- Дипломатичні санкції (розірвання дипломатичних відносин або відкликання дипломатичних представників ЄС) [98].

Виокремлюють такі форми санкцій [63]:

Економічні санкції - спрямовані на досягнення конкретної мети, наприклад обмеження доступу країни до фінансових ресурсів, товарів або послуг. Вони спрямовані як тиск на економіку цільової країни з метою зміни її поведінки. Вони можуть приймати різні форми:

- ✓ *торгове ембарго* - це повна заборона торгівлі між країною та рештою світу;
- ✓ *інвестиційні обмеження* спрямовані на обмеження доступу країни до капіталу через прямі інвестиції або через використання фінансових установ (також можуть використовуватися, щоб запобігти участі цільової країни в порушеннях прав людини або підтримці тероризму;
- ✓ *заморожування активів* – заборона країні доступу до активів, які зберігаються в іноземних фінансових установах.

Дипломатичні санкції - це форма покарання, спрямована на обмеження доступу цільової країни до міжнародного співтовариства:

- ✓ *дипломатична ізоляція* передбачає обмеження участі цільової країни в міжнародних організаціях або її представництва на міжнародних форумах;
- ✓ *призупинення дипломатичних відносин* є формою покарання, яка передбачає припинення дипломатичних відносин між країнами;
- ✓ *видворення дипломатів* є формою покарання, яка передбачає наказ дипломатам із цільової країни залишити країну перебування.

Військові санкції - це форма покарання, яка спрямована на обмеження військового потенціалу цільової країни:

✓ *ембарго на постачання зброї* - це засадничо превентивний захід - повна заборона на продаж, передачу або надання зброї країні. Мета ембарго на постачання зброї полягає в тому, щоб перешкодити країні отримати засоби для продовження своїх агресивних дій або розвитку свого військового потенціалу. Воно поширюється на зброю та цивільні товари подвійного призначення (так звані товари подвійного використання). Однак ембарго на постачання зброї не є швидким вирішенням кризи, оскільки держави, які вже беруть участь у війні, зазвичай вже мають велику кількість зброї;

✓ *встановлення заборонених для польотів зон* - передбачає заборону польотів літаків над певною територією, як правило, для запобігання повітряним нападам на цивільне населення або для запобігання військовим операціям;

✓ у крайніх випадках військові санкції можуть посилитися аж до *військового втручання* (наприклад, використання сухопутних військ, авіаударів, морської блокади), яке передбачає використання військової сили для припинення агресивних дій цільової країни або встановлення миру. Воно розглядається як крайній засіб і використовується лише у виняткових обставинах, коли інші форми санкцій виявляються неефективними.

Демарш (від франц. *démarche* – «рух напроти») – це дипломатична акція, яку уряд або зовнішньополітичне відомство здійснює щодо уряду іншої держави [74].

Демарш може варіюватися за формою (нота, заява, меморандум) і змістом (від прохання або застереження чи попередження до протесту або інші вимоги). Він може бути виражений як у письмовій, так і в усній формі. Форми демаршу:

– різкий акт або демонстрація протесту, як-от бойкот міжнародних заходів (наприклад, олімпійських ігор);

– заява держави, яка спрямована до інших країн, для вираження підтримки, визнання, солідарності чи осуду з певного питання;

– дипломатичні дії, що мають на меті застерегти від певних дій або спонукати до підтримки чи зайняття конкретної позиції тощо [68].

8.3. Конфліктна превенція в дипломатії.

У сучасному світі, де конфлікти можуть мати серйозні наслідки для міжнародної стабільності, безпеки та економічного розвитку, *превентивна дипломатія* як один із ключових інструментів дипломатії, спрямованих на запобігання виникненню та ескалації конфліктів між державами або всередині них, стає вкрай важливою ланкою для забезпечення мирного співіснування. Основною її метою є виявлення потенційних загроз на ранніх етапах, їхня нейтралізація через переговори, діалог і міжнародне посередництво, що дозволяє уникнути застосування сили та масових збройних зіткнень. Превентивна дипломатія ґрунтується на таких основних підходах:

✓ *раннє попередження* - дипломатичні канали використовуються для збору інформації про потенційні загрози, а також аналізу ситуацій, які можуть призвести до конфліктів. Дипломати, міжнародні організації та регіональні структури відслідковують політичні, економічні та соціальні процеси для ідентифікації можливих джерел конфліктів і розроблення стратегії для їх запобігання;

✓ *діалог і переговори* - встановлення відкритих каналів комунікації між сторонами конфлікту дозволяє знижувати напруженість і створює можливість для знаходження компромісних рішень. У цьому контексті ключову роль відіграють міжнародні організації, які активно займаються миротворчими ініціативами та посередництвом між сторонами конфліктів;

✓ *місії добрих послуг і медіація* - нейтральні до конфлікту країни або міжнародні посередники виступають як треті сторони у врегулюванні суперечок, пропонують об'єктивні шляхи для досягнення мирної угоди, що дозволяє сторонам конфлікту зберегти свою міжнародну репутацію.

Добра послуга - це засіб мирного врегулювання міжнародних суперечок або конфліктів, що передбачає дії держав чи міжнародних організацій, які не є сторонами конфлікту. Ці дії спрямовані на сприяння досягненню домовленостей між конфліктуючими сторонами. Добрі послуги можуть надаватися за власною ініціативою та на прохання сторін конфлікту [74].

✓ **економічна та гуманітарна допомога** - підтримка інвестиційної стійкості, боротьба з бідністю, забезпечення прав людини, залучення до міжнародної торгівлі допомагають стабілізувати ситуацію в країнах, що знаходяться на межі конфлікту.

Миротворча діяльність це військово-політична та економічна активність суб'єктів міжнародних відносин, що здійснюється за мандатом міжнародних або регіональних організацій (таких як ООН, ОБСЄ). Її метою є запобігання, вирішення або врегулювання конфліктів (міждержавних або внутрішніх) та забезпечення міжнародної безпеки, стабільності й усунення загрози миру [148].

Дипломатія превентивна - дипломатичні дії, спрямовані на запобігання виникненню розбіжностей між сторонами та розвитку вже наявних у конфлікт, а також на обмеження розширення поточного конфлікту [149].

Превентивна дипломатія виступає як ключовий інструмент запобігання виникненню конфліктів і альтернатива дорогим військово-політичним операціям з урегулювання конфліктів після їхнього виникнення, складає основу міжнародної миротворчої діяльності. З цією метою застосовують також такі механізми, як превентивне розгортання миротворчих контингентів, превентивні заходи щодо роззброєння, гуманітарні інтервенції, а також цілеспрямовані дії у сферах управління суспільними процесами, захисту прав людини, стимулювання економічного та соціального розвитку тощо.

Операції з підтримання миру – дії військового, поліцейського і політичного персоналу міжнародних організацій у районі міжнародного або внутрішньо-державного конфлікту, які орієнтовані на дотримання домовленостей про припинення бойових дій для пошуку політичного вирішення конфлікту, які реалізують за згодою сторін без застосування сили (глава 6 Статуту ООН).

Операції з примусу до миру – військові заходи із використанням повітряних, морських і наземних підрозділів, що здійснюються для забезпечення глобальної стабільності та безпеки (глава 7 Статуту ООН). У структурі ООН відповідальність за здійснення комплексу миротворчих заходів покладено на Департамент із політичних питань (очолює заступник генерального секретаря). Для проведення миротворчих операцій генеральний секретар ООН отримує відповідні мандати від Генеральної Асамблеї ООН і Ради безпеки ООН [42].

8.4. Механізми мирного співіснування держав.

Мирне співіснування держав є однією з основних цілей сучасних міжнародних відносин і важливим принципом міжнародного права. В умовах глобалізації та зростаючої взаємозалежності країн механізми мирного співіснування спрямовані на створення умов, за яких держави можуть співпрацювати, вирішувати конфлікти мирним шляхом і поважати суверенітет одна одної, не вдаючись до сили або агресії.

Глобальна безпека (Global security) визначається як:

- система діяльності міжнародних інституцій, яка спрямована на забезпечення та підтримку миру в регіонах світу. Вона базується на взаємодії безпекових організацій різного рівня та суб'єктів міжнародного права в рамках глобальної співпраці;
- запорука колективної безпеки у підтриманні миру та стабільності на всесвітньому рівні, забезпечуючи ефективну взаємодію держав і міжнародних організацій;
- наукова концепція міжнародної системи, яка описує її функціонування в умовах мультиполярного світу, що потребує адаптації до змін у глобальній архітектурі безпеки.

Водночас **генеративна безпека** (generator - породжуючий, відтворюючий) - це здатність системи відновлювати втрачені структурні елементи та замінювати одні компоненти іншими для збереження балансу і безперервного функціонування. **Гуманітарна безпека** охоплює

умови, за яких держава гарантує нормальне функціонування соціальної сфери, сприяючи культурно-політичному та соціально-економічному розвитку [68].

Основні принципи міжнародного права, які визнані у відносинах між державами:

✓ *Принцип суверенної рівності держав*. - передбачає рівність усіх держав незалежно від їхнього політичного устрою, юрисдикцію урядів у межах своїх територій і неприпустимість втручання однієї держави у справи іншої, на кшталт римського принципу «рівний над рівним не має влади» (*par in parem non habet potestatem*).

✓ *Принцип не застосування сили* - забороняє використання будь-яких дій, що загрожують суверенітету, територіальній цілісності або безпеці іншої держави. Превентивна самооборона дозволяється лише за згодою Ради Безпеки ООН.

✓ *Принцип мирного розв'язання спорів* - спрямований на розв'язання міждержавних конфліктів виключно шляхом переговорів, без використання збройного насильства.

✓ *Принцип невтручання у внутрішні справи держав* як один з фундаментальних принципів мирного співіснування - забезпечує незалежність держав у виборі політичної системи та зменшує ризик міжнародних конфліктів.

✓ *Принцип територіальної цілісності держав* - передбачає відмову від спроб змінити територіальні кордони іншої держави силовими методами.

✓ *Принцип непорушності кордонів* - зобов'язує поважати існуючі державні кордони, що співзвучно принципу територіальної цілісності (його розуміння у 1970 році викладено в Декларації про принципи міжнародного права).

✓ *Принцип рівноправності й самовизначення народів* - гарантує право кожного народу на вільний розвиток, вибір свого майбутнього і можливість створення незалежної держави.

✓ *Принцип співробітництва* - закликає до стабільної взаємодії між державами незалежно від відмінностей їхніх політичних, економічних чи соціальних систем.

✓ *Принцип добросовісного виконання зобов'язань* - заснований на нормі *pacta sunt servanda* (договорів слід дотримуватись), що є базовою нормою у відносинах між державами

✓ *Принцип поваги до прав людини* є відносно новим у міжнародному праві, який остаточно визначено у Заключному акті НБСЄ (1975 р.). Він зобов'язує держави забезпечувати основні права всіх осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією, незалежно від національності, громадянства, раси, релігії чи політичних переконань. Для регулювання окремих аспектів, пов'язаних із правами людини, під егідою ООН було укладено низку важливих конвенцій: Конвенція про запобігання злочинам геноциду та покарання за нього (1948 р.), Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966 р.), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.) [52].

8.5. Миротворчі ініціативи у міжнародних відносинах.

В умовах глобальної нестабільності, коли регіональні та міждержавні конфлікти продовжують загрожувати міжнародній безпеці, миротворчі зусилля стають ключовим інструментом для стабілізації ситуації, підтримки діалогу та створення умов для довготривалого миру.

Гуманітарна акція - це комплекс заходів миротворчих сил, міжнародних і неурядових організацій, спрямованих на допомогу цивільному населенню, яке постраждало внаслідок конфліктів. До основних дій належать: доставка гуманітарних вантажів (продовольство, медикаменти, предмети першої необхідності) та фахівців (медиків, волонтерів, експертів) у зони конфлікту; організація заходів гуманітарного характеру (медична допомога, відкриття пунктів обігріву та харчування, роздача продовольства, відновлення роботи шкіл тощо); евакуація населення з небезпечних районів і контроль за потоками біженців; відновлення життєзабезпечення (водопостачання, енергозабезпечення, постачання продуктів харчування); поховання загиблих і обмін полоненими.

Водночас **гуманітарна інтервенція** – це введення миротворчих військ ООН у зону

конфлікту для захисту цивільного населення, припинення бойових дій і надання гуманітарної допомоги. **Гуманітарна допомога** – це безоплатна підтримка населення, яке постраждало від воєн або стихійних лих, у вигляді продуктів харчування, медикаментів, одягу, предметів першої необхідності, транспорту для перевезення біженців тощо. Вона також включає заходи для забезпечення базових умов життя в регіонах із високим рівнем бідності [68].

На тлі загострення збройної агресії росії проти України Організація Об'єднаних Націй виступає глобальним форумом для обговорення актуальних проблем, з якими стикається людство, зокрема питань, що стосуються війни та миру. Основною метою створення ООН було, як зазначено в її Статуті, «позбавити майбутні покоління від жахів війни» [139]. Водночас, у Статуті не міститься чіткого визначення операцій із підтримання миру. Спочатку передбачалося, що Рада Безпеки ООН зможе застосовувати примусові заходи, включно з використанням, зокрема військової сили, проти держав, які вчинили акт агресії, порушили мир або загрожують його безпеці. У 1948 році планувалося створити власні збройні сили ООН під командуванням Військово-Штабного Комітету, підпорядковані Раді Безпеки. Однак цей план не був реалізований, і миротворча діяльність ООН отримала інші форми. У 1948 році перша місія військових спостерігачів була направлена до Палестини, а згодом до зон конфлікту між Індією та Пакистаном (1949), Лівану, Ємену (1963), Афганістану та Пакистану (1988-1990), Анголи (1991), Ірану та Іраку (1988-1991), Іраку та Кувейту (1991), Гаїті і Грузії (1993) та Таджикистану (1994). У тому ж 1948 році за ініціативою Генерального секретаря ООН були створені поліцейські сили з метою контролю за дотриманням режиму перемир'я, забезпечення порядку під час виборів та інших заходів ООН. Першою операцією, де були задіяні поліцейські, стала Операція ООН у Конго (1960–1964). Перші війська ООН, відомі як Надзвичайні збройні сили ООН, були створені у 1956 році під час Суецької кризи. Вони мали напіввоєнізований статус і могли застосовувати зброю лише для самооборони, що відрізняло їх від військових формувань, передбачених Статутом ООН [58].

ООН не має постійного міжнародного контингенту, а війська для миротворчих місій надаються державами-членами добровільно. Під час проведення суецької операції, місій у Конго (1960–1964) та на Кіпрі (з 1964) помітно зросла роль Генерального секретаря ООН, розширилися повноваження Секретаріату, а вплив Ради Безпеки у прийнятті рішень частково обмежився. У 1965 році Генеральна Асамблея заснувала Спеціальний комітет з операцій із підтримки миру, до складу якого увійшли представники 33 держав. До завершення «холодної війни» миротворчі операції ООН переважно зосереджувалися на контролі за припиненням вогню, не передбачаючи зобов'язань щодо постконфліктного врегулювання. Типова схема включала етапи: війна, припинення вогню, спостереження військовими за дотриманням домовленостей, а також політичне врегулювання. Згодом місії почали охоплювати постконфліктне відновлення та виконувати комплексні завдання під час внутрішніх конфліктів. До повноважень таких місій входили супровід гуманітарних вантажів, захист цивільного населення, контроль над тяжким озброєнням тощо. У випадках із Косово та Східним Тимором місії ООН виконували виконавчі, правозахисні та адміністративні функції через відсутність або неспроможність місцевих органів влади.

У 1990-х рр. місії ООН мали чітко обмежені часові межі, вдале проведення національних виборів, зазвичай, означало завершення місії. Сучасні конфлікти, у які втручається ООН, є значно складнішими та часто набувають замороженого характеру. Навіть за умов припинення вогню, політичне врегулювання залишається надзвичайно складним. Часто конфлікт переноситься з військової сфери в політичну. Досвід таких країн, як Камбоджа, Ангола, Сомалі, Сьєрра-Леоне та Руанда, свідчить, що підписання мирної угоди не гарантує тривалого миру. Одна зі сторін може відмовитися виконувати домовленості або відверто порушувати їх, продовжуючи насильство, бойові дії чи грубі порушення прав людини. У практиці ООН сформувалися такі основні засоби підтримання миру:

- ✓ preventive diplomacy - превентивна дипломатія;
- ✓ peace-making - встановлення миру;

- ✓ peasekeeping - підтримання миру;
- ✓ pease-enforcement - примушення до миру;
- ✓ pease-building - миробудівництво в постконфліктний період [58].

Миротворчі операції, що передбачають використання багатонаціональних сил під командуванням ООН для врегулювання конфліктів, базуються на резолюціях Ради Безпеки. Керівництво такими місіями здійснює Генеральний секретар або його спеціальний представник. Миротворчі сили виступають нейтральною стороною, яка сприяє припиненню вогню та розмежуванню конфліктуючих сторін. Значна роль ООН проявилася у припиненні воєн у Конго (1964), між Іраном та Іраком (1988), у Сальвадорі (1992), Гватемалі (1996), а також у встановленні миру в Мозамбіку (1994), проголошенні незалежності Східного Тимору (2002) та врегулюванні ситуації в Сьєра-Леоне (2005). Коли конфліктуючі сторони ігнорують рішення Ради Безпеки, вона може санкціонувати коаліцію держав на застосування «всіх необхідних заходів», включно з військовими діями, як це було у випадках відновлення суверенітету Кувейту (1991), доставки гуманітарної допомоги в Сомалі (1992), відновлення демократичного уряду в Гаїті (1994) та нормалізації у Східному Тиморі (1999). Сучасні внутрішні конфлікти часто призводять до гуманітарних криз, втрати контролю над територіями та мають затяжний характер, як у Боснії, Сомалі, Абхазії чи Придністров'ї. Особливо поширені міжетнічні та міжконфесійні конфлікти, що супроводжуються значними жертвами серед цивільного населення. ООН також надає допомогу біженцям, займається розмінуванням, відновленням інфраструктури, економічною підтримкою, спостерігає за виборами та дотриманням прав людини. Після завершення конфлікту починається етап миробудівництва, заснований на миротворчості. У червні 2006 року створено Комісію з миробудівництва - міжурядовий орган ООН, покликаний сприяти країнам у переході від війни до миру. Її завдання включають координацію між сторонами конфлікту, донорами, фінансовими установами та урядами, а також розробку стратегій постконфліктного відновлення. Комісія акцентує увагу на проблемах, які можуть підірвати мир. Діяльність миробудівничих місій включає знищення озброєнь, реінтеграцію колишніх комбатантів і передачу функцій із нормалізації іншим органам ООН, зокрема Управлінню Верховного комісара з прав людини чи Міжнародній організації праці. Тенденцією є розширення співпраці ООН із регіональними організаціями, такими як НАТО, ЄС, ОБСЄ, ОАД і СНД, для посилення міжнародного потенціалу миротворчої діяльності [58; 170].

Першою миротворчою операцією за участю Збройних Сил України стала місія Сил ООН з охорони - СООН, у колишній Югославії. У 1992-1995 роках чисельність українського контингенту в СООНО сягала 1200 військовослужбовців. Аналіз миротворчої діяльності України в рамках ООН протягом 1990-х рр. свідчить про її швидке становлення як одного з ключових контрибуторів миротворчих контингентів. Починаючи з 1992 р., Україна брала активну участь практично в усіх миротворчих операціях ООН, зокрема в Ліберії, Гватемалі, Судані, Лівані, Конго, Сьєрра-Леоне тощо. Станом на кінець 2001 року участь громадян України в операціях Організації Об'єднаних Націй із підтримання миру налічувала 1536 осіб, серед яких були - 1281 військовослужбовець і 255 представників поліції (цивільної). На початку XXI ст. Україна посідала восьму позицію серед держав, що забезпечують миротворчі контингенти. У межах реалізації стратегії активної залученості до миротворчої діяльності ООН, у 2001 році Україна долучилася до групи «Друзів Генерального секретаря ООН», метою якої було врегулювання грузино-абхазького конфлікту [15].

Практичне заняття до теми 8

1. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

- Які основні етапи переговорного процесу?
- Які види санкцій існують і які їхні цілі?

- Що таке демарш і в яких випадках він використовується?
- Що таке миротворчі операції і які їхні основні завдання?
- Які види миротворчих операцій існують?

2. Проблемні питання для обговорення

- ✓ Як культурні відмінності впливають на переговорний процес?
- ✓ Які бар'єри можуть виникати під час переговорів та як їх подолати?
- ✓ Які сучасні тенденції у розвитку переговорів і медіації?
- ✓ Які аспекти застосування санкцій?
- ✓ Які виклики постають перед конфліктною превенцією в сучасному світі?
- ✓ Які загрози мирному співіснуванню існують у сучасному світі?
- ✓ Як змінюються механізми мирного співіснування в умовах глобалізації?
- ✓ Які перспективи розвитку міжнародного співробітництва в інтересах мирного співіснування?
- ✓ Як ефективність миротворчих операцій залежить від політичної волі сторін конфлікту?
- ✓ Які перспективи розвитку миротворчих операцій в сучасному світі?

3. *Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти*

Теми індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Переваги та недоліки медіації порівняно з іншими способами вирішення конфліктів.
- Які альтернативи санкціям існують у міжнародних відносинах?
- Виклики, які постають перед миротворчими місіями.
- Як міжнародні організації сприяють мирному співіснуванню держав?
- Інструменти конфліктної превенції.

4. Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Які стратегії та тактики переговорів ви знаєте?
- ✓ Яка роль медіатора у вирішенні конфліктів?
- ✓ Які наслідки можуть мати санкції для країни, на яку вони накладаються?
- ✓ Яка різниця між дипломатичним бойкотом і розривом дипломатичних відносин?
- ✓ Як ефективність санкцій залежить від їхньої міжнародної підтримки?
- ✓ Що таке конфліктна превенція та які її основні цілі?
- ✓ Яка роль міжнародних організацій у конфліктній превенції?
- ✓ Які основні принципи мирного співіснування держав закріплені у міжнародному праві?
- ✓ Яка роль дипломатії у забезпеченні мирного співіснування?
- ✓ Які організації беруть участь у проведенні миротворчих операцій?

Тема 9. Дипломатія в епоху глобалізації та цифрової трансформації

9.1. Глобалізація та її вплив на дипломатію.

9.2. Різноманіття дипломатичних інструментів в епоху глобальних трансформацій.

9.3. Публічна дипломатія як інструмент сучасної держави.

9.1. Глобалізація та її вплив на дипломатію.

Глобалізація є одним із найважливіших процесів, які визначають сучасний світовий порядок і значно впливають на усі аспекти міжнародних відносин, включно з дипломатією. Вона охоплює політичну, економічну, соціальну, культурну та технологічну взаємозалежність держав і народів, що веде до розширення міжнародної співпраці та обміну інформацією. У контексті глобалізації дипломатія стає все більш багатофункціональною й багатосторонньою. Одним із ключових впливів глобалізації на дипломатію є зростання кількості глобальних викликів, які потребують спільних зусиль багатьох країн. Так, зміни клімату, міжнародний тероризм, поширення інфекційних захворювань й економічні кризи, не можуть бути вирішені на рівні однієї держави, тому дипломатичні зусилля зосереджуються на багатосторонніх переговорах у межах міжнародних організацій, зокрема ООН, СОТ, ВООЗ та інших.

Глобалізація поступово охоплює дедалі більше сфер суспільного життя, стаючи невід'ємною частиною світового устрою. Визначення цього явища варіюється залежно від галузі наукових досліджень та предметної області, з акцентом на відповідних аспектах. Зокрема, глобалізацію вивчають у сферах інформації, соціально-політичних процесів, військової справи, економіки, технологій, культури та екології. Також її можна трактувати більш абстрактно, як сучасний тренд у світовому розвитку, зумовлений інноваціями, що спричиняють якісні зміни у формах суспільного життя. Теорії, що становлять основу концептуального аналізу глобалізації:

- ✓ Глобалізація як інтенсифікація всесвітніх соціальних зв'язків, де локальні зміни мають глобальний вплив (Е. Гідденс).

- ✓ Глобалізація як «інформаційна епоха», де мережеві структури організовують активності, а технології визначають динаміку у соціальних, політичних і економічних сферах (М. Кастельс).

- ✓ Глобалізація як «плоский світ», де доступ до ринків і технологій дозволяє країнам конкурувати на рівних умовах (Т. Фрідман).

- ✓ Глобалізація як джерело транснаціональних ризиків, що потребують спільних відповідей (У. Бек).

- ✓ Глобалізація у контексті «рідкої модернізації», де традиційні структури швидко змінюються або зникають (З. Бауман) [28].

Глобалізація (від лат. globus - куля, Земна куля, глобус; англ. global - той, що стосується Земної кулі, світовий, планетарний) - це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції (згуртування, об'єднання політичних, економічних, державних і громадських структур у межах регіону, країн, світу) й уніфікації (приведення до однаковості, єдиної форми чи системи) [148].

Критики глобалізації наголошують на небезпеці уніфікації через втрату релігійної та національної самобутності окремих народів

Домінантною тенденцією сучасної епохи є глобалізація інформаційного простору, яка стимулює розвиток інформаційних систем. Концептуалізоване американським політологом Д. Беллом постіндустріальне суспільство репрезентує нову стадію розвитку людської цивілізації - інформаційну еру. Посилення глобалізаційних процесів супроводжується виникненням низки негативних тенденцій (домінування транснаціональних корпорацій (ТНК), зростання соціальної диференціації, трансформація культурного ландшафту тощо), які деструктивно впливають на міжнародні відносини:

– існує ризик підпорядкування глобального простору інтересам ТНК, що може призвести до обмеження державного суверенітету та посилення нерівності;

– глобалізація поглиблює розрив між розвиненими та країнами, які розвиваються, а також між багатими та бідними верствами населення, що загострює соціальні проблеми та конфлікти.

– глобалізація сприяє поширенню уніфікованих культурних зразків, що може призвести до вимирання національних культур та мов, а також до глобалізації тероризму як форми протесту проти культурної гомогенізації [45].

Глобалізація має як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивні наслідки глобалізації включають:

- ✓ Розширення асортименту і покращення характеристик товарів на глобальному ринку.
- ✓ Значний поступ у сфері інформаційних технологій.
- ✓ Створення робочих місць у сфері послуг завдяки прогресу технологій.
- ✓ Розвиток взаєморозуміння між культурами через активний обмін інформацією.
- ✓ Подолання стереотипів, які розділяли різні верстви населення.
- ✓ Спільні дії для вирішення екологічних проблем на міжнародному рівні.
- ✓ Укріплення демократичних принципів і норм права в світі.

Негативні наслідки глобалізації передбачають:

- Залежність економік призводить до швидкого поширення кризових явищ.
- Поглиблення соціальної нерівності між багатими й бідними.
- Зростання міграції спричиняє злочинність та епідемії.
- Транснаціональні корпорації посилюють вплив на уряди держав.
- Загроза безпеці даних і суверенітету в інформаційному просторі.

– Важко регулювати глобалізаційні процеси через їхню складність і масштаб. Аналіз динаміки індексів і рейтингу глобалізації (KOF Index of Globalization) України у 2021 і 2023 рр., який розробив Швейцарський економічний інститут, свідчить про суттєве зростання інтенсивності глобалізаційних процесів у політичній та економічній площинах у кількісному та якісному вимірах, що корелюється з початком збройної агресії росії проти України [28].

Процес європейської інтеграції України передбачає не лише здійснення структурних реформ, але й активну роботу зі створення позитивного іміджу євроінтеграції в суспільній свідомості. Цей процес вимагає скоординованих зусиль усіх суб'єктів євроінтеграційного процесу. Бурхливий розвиток глобальних інформаційних процесів відразу поставив Україну перед необхідністю швидкого технологічного переозброєння, зокрема й у сфері інформаційних технологій. Цей розвиток був наслідком об'єктивної потреби формування нових виробничих і всіх інших соціальних відносин у зв'язку зі зростанням продуктивних сил до постіндустріального рівня їх розвитку. Цей процес став можливим на базі створеної суспільством відповідної інформаційної бази та технологій її використання в суспільному поступі. При цьому вперше в нашій історії техніко-технологічний прогрес упроваджувався у глобальних масштабах з ініціативи країн-глобалізаторів і ТНК, оскільки відповідав утвердженню їхніх економічних, політичних й інших інтересів [36].

Регулювання світового інформаційного простору на міжнародному рівні супроводжується численними викликами, серед яких:

1. Юрисдикційні розбіжності. Різноманіття законодавств у різних країнах створює труднощі у визначенні застосовуваних норм у випадках, коли інформація чи дані перетинають державні кордони.

2. Безпека даних і конфіденційність. Глобальна мобільність інформації ускладнює забезпечення приватності та захисту даних, змушуючи держави й міжнародні організації шукати компроміс між національною безпекою та правом на приватність.

3. Кіберзлочинність. Боротьба з кіберзлочинами ускладнюється швидкими технологічними змінами, які роблять чинне законодавство застарілим і недостатньо ефективним.

4. Культурні й політичні розбіжності. Різне ставлення до свободи слова, приватності й цензури ускладнює досягнення міжнародного консенсусу у питаннях регулювання інформаційного простору.

5. Розвиток технологій. Швидке впровадження нових технологій, таких як штучний інтелект і машинне навчання, викликає етичні питання та вимагає створення нових підходів до регулювання.

6. Міжнародне співробітництво. Ефективне регулювання можливе лише за умов посиленого співробітництва між державами, але політичні та економічні інтереси часто заважають узгодженню універсальних стандартів і норм. Тому інформаційний суверенітет держави залежить від наявності стійкої системи захисту інформації, яка здатна адаптуватися до постійних змін у глобальному інформаційному просторі [28].

9.2. Різноманіття дипломатичних інструментів в епоху глобальних трансформацій.

Дипломатія як ключовий механізм здійснення міжнародних відносин еволюціонувала протягом багатьох століть, зазнаючи значних трансформацій, що призвели до розширення її функцій, форм і дипломатичних інструментів. Сучасна дипломатична практика виходить за межі традиційних міждержавних переговорів і зустрічей та використовує широкий спектр методів взаємодії, які відповідають викликам, що виникають у контексті глобалізації, розвитку інформаційних технологій, економічних змін та посилення міждержавної інтеграції. Не зважаючи на те, що класична дипломатія зберігає своє центральне значення у міждержавній комунікації через мережу дипломатичних місій, посольств, офіційних зустрічей та міжнародних угод, новітній етап розвитку дипломатії характеризується впровадженням інноваційних підходів, які враховують зовнішньополітичні інтереси країн у різних сферах.

Серед найпоширеніших інструментів дипломатії можна виокремити такі її види як:

✓ **Дипломатія як політика умиротворення (нацифікації)** полягає у небажанні загострювати або розпалювати протиріччя, які існують між країнами. Цей вид дипломатії передбачає різноманітні поступки протилежним сторонам у незначних і неважливих питаннях, наприклад, дипломатія Англії і Франції напередодні Другої світової війни, коли вони намагалися протистояти агресивним прагненням Гітлера.

✓ **Дипломатія канонерок.** У галузі міжнародних відносин вона означає визнання легітимності використання військово-морської сили або погрози її використання як інструменту політичного тиску на слабші держави з метою досягнення певних поступок. Ця практика була поширена в епоху європейського колоніалізму, коли індустріально розвинуті країни з потужними флотами використовували свою військово-морську перевагу для примусу менш розвинених країн до вигідних для них угод, враховуючи критичну залежність більшості держав від морських шляхів сполучення.

✓ **Доларова дипломатія** передбачає використання економічних методів (наприклад, кредитів) для досягнення цілей держави. Це економічне поневолення малих держав (в руках дипломатів долари в буквальному сенсі виступають зброєю) та підкорення їх пануванню держав і підпорядкування пануванню великих іноземних банків і промислових компаній. Вона переслідує мету поставити малі країни в політичну залежність від країни, яка надає економічну допомогу.

✓ **Народна дипломатія** в широкому сенсі слова означає історично безперервний процес спілкування, взаємного пізнання, впливу та збагачення культур і народів.

✓ **Посередницька дипломатія** є одним із засобів мирного врегулювання суперечок між державами через серію переговорів за участю третьої держави на основі висунутих нею умов [107].

✓ **Громадська дипломатія** - дипломатична діяльність, яка здійснюється в індивідуальному порядку між неофіційними представниками країн (наприклад, на міжнародній науковій конференції письменники та науковці, які представляють різні країни,

діляться своїми поглядами на спільну тему). Нині, вона, здебільшого, здійснюється через «громадські організації».

✓ **Дипломатія на вищому рівні** здійснюється за участю самих глав держав. Найважливіша її перевага полягає в тому, що вона збирає найавторитетніших людей стосовно предмета обговорення і забезпечує досягнення результату в найкоротші терміни.

✓ **Конференційна дипломатія** - вирішення проблем між європейськими державами шляхом проведення зустрічей. Ця багатостороння дипломатія має закритий характер. Прийнято вважати, що вона виникла після Вестфальського конгресу 1648 р., набула особливого значення після Віденського конгресу 1815 р.. Ця дипломатія була важливою і в міжвоєнний період.

✓ **Парламентська дипломатія** почала розвиватися у межах Ліги Націй. Збільшення кількості міжнародних організацій та глобалізація ООН підвищили її значення. Ця дипломатія має ознаки відкритої дипломатії. Сторонами дипломатії є члени відповідної організації.

✓ **Човникова дипломатія** дає можливість вирішити проблему методом безперервного контакту між сторонами. Г. Кіссінджер часто використовував її у вирішенні проблем, пов'язаних з Близьким Сходом.

✓ **Мовчазна дипломатія** виникла у межах ООН та її філій. До неї вдаються невеликі держави Азії та Латинської Америки, особливо Африки, які не можуть відкрити дипломатичні представництва з фінансових причин [90].

Трансформація (від лат. transformatio – перетворення, зміна), тобто – це дія або процес зміни форми, вигляду, природи або характеру об'єкта глобальної трансформації. Особливість постіндустріальної трансформації полягає у зміні технічної та технологічної основи економіки на засадах п'ятого та шостого технологічних укладів. Цей процес супроводжується інтенсивним розвитком інноваційної діяльності та впровадженням у виробництво новітніх технологій, інформатизацією усіх сфер життєдіяльності суспільства. Зміни, які відбуваються у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, виступають каталізатором процесу глобальної трансформації міжнародних економічних відносин. Нині глобальні трансформації носять не динамічний, а інерційний характер, хоча такі загрози як поширення коронавірусної інфекції та російська військова агресія проти України, мали б активізувати пошук адекватних відповідей світової спільноти на ці глобальні виклики. Глобальні трансформації мають різні форми прояву: – інтенсифікації міжнародної торгівлі товарами та послугами; – глобалізації фінансово-кредитної сфери; – домінування в усіх формах МЕН глобалізованих фірм, корпорацій, альянсів; – регіоналізації світової економіки; – глобального інвестиційного буму; – інтенсифікації міжнародної міграції робочої сили [65].

Дипломатія, відповідно до загальноприйнятих визначень, є наукою про міжнародні економічні відносини та інструментом реалізації зовнішньоекономічної політики держави. Вона включає комплекс невійськових практичних заходів, методів і прийомів, орієнтованих переважно на економічну, а не політичну складову, які застосовуються з урахуванням конкретних обставин і завдань. Теорії міжнародних економічних відносин, такі як теорія реалізму, ліберальна теорія, теорія конструктивізму та транснаціональний підхід, сприяють аналізу й поясненню взаємозв'язків між державами та їхніми економічними інтересами [40].

З огляду на те, що держави прагнуть захистити свої економічні інтереси на міжнародному рівні через переговори з економічними партнерами, залучення іноземних інвестицій та укладення міжнародних торговельних угод все більшого значення набуває *Економічна дипломатія*.

Економічна дипломатія - це особлива сфера сучасної дипломатії, яка використовує економічні питання як інструмент співпраці чи протистояння у міжнародних відносинах. Вона є частиною зовнішньої політики, де визначаються її завдання та цілі, а також застосовуються відповідні методи для їх досягнення. Економічна дипломатія впливає на регуляторні рішення та зовнішню політику, що відображається у змінах глобальної торгівлі, іноземних інвестицій та участі у міжнародних економічних організаціях. Її завдання

включають досягнення економічних цілей за допомогою дипломатичних заходів, зокрема використання економічних важелів (зокрема санкцій) для досягнення політичних чи військових цілей. Це сукупність правових і організаційних інструментів, а також взаємодія державних і недержавних структур для забезпечення сталого розвитку та економічної безпеки в умовах глобалізації. Завдання економічної дипломатії: сприяння торгівлі та інвестиціям; оптимізація ринкових процесів; скорочення витрат і ризиків транскордонних операцій; впровадження міжнародних стандартів; забезпечення прав власності; розвиток міжнародних телекомунікаційних, енергетичних і транспортних систем; формування сприятливого політичного клімату для досягнення економічних цілей.

Ключові функції економічної дипломатії:

- виконавча – реалізація економічних аспектів зовнішньої політики;
- аналітична – збір та аналіз даних про зовнішньоекономічні відносини;
- безпекова – гарантування національної економічної безпеки;
- медіаційна – проведення переговорів для захисту економічних інтересів держави та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- патронажна – просування національних економічних інтересів, підтримка експорту й інвестицій;
- інтервенційна – вплив на міжнародні організації, уряди та бізнес-структури для забезпечення інтересів держави;
- патерналістська – сприяння участі національних суб'єктів у міжнародній економіці;
- іміджева – створення позитивного образу держави у міжнародних економічних відносинах [89].

Аналіз міжнародної допомоги Україні засвідчує масштабну солідарність світового співтовариства у протистоянні російській агресії. Надані фінансові ресурси від міжнародних інституцій та країн-партнерів, зокрема ЄС, США, Канади, Японії, а також Світового банку, Європейської Комісії, Європейського інвестиційного банку, ЄБРР та МВФ зміцнюють обороноздатність та економічний потенціал України. Підтримка українського державного бюджету відображає готовність міжнародної спільноти сприяти економічній стабілізації України в умовах кризових ситуацій [44].

Цифрова (електронна) дипломатія (Digital diplomacy) - використання Інтернету та інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення дипломатичних проблем. У межах цифрової дипломатії використовуються нові медіа, соціальні мережі, блоги та подібні глобальні медіа-платформи. Її основними цілями є просування зовнішньополітичних інтересів та інформаційна пропаганда через Інтернет [107].

Цифрові технології суттєво трансформували українську консульську діяльність через сучасну автоматизовану обробку візової документації та онлайн-взаємодію з громадянами за кордоном. Це дозволило значно пришвидшити процес вирішення питань, особливо в надзвичайних ситуаціях. Пандемія коронавірусної інфекції актуалізувала розвиток цифрової дипломатії і продемонструвала ефективність віртуальних форматів міжнародного співробітництва, наприклад у 2020 р. українські дипломати у режимі онлайн взяли участь у Форумі безпекового співробітництва ОБСЄ, а також вперше відбулись онлайн-візити Прем'єр-міністра та Міністра закордонних справ України до Німеччини [64].

Сучасна російсько-українська війна виокремлюється як «перша повномасштабна кібервійна» у традиційному розумінні, що відбувається у реальному часі та є доступною для спостереження онлайн. У цьому контексті особливий акцент слід зробити на активному використанні росією з 2014 року соціальних мереж для поширення дезінформації та маніпуляцій, спрямованих на формування альтернативної версії подій на окупованих територіях Донбасу. Водночас боротьба з інформаційними операціями агресора можлива завдяки глобальній доступності Інтернету та соціальних медіа. Тому ефективність української сторони в цій інформаційній війні значною мірою зумовлена виростанням активної цифрової дипломатії. Зокрема демонстрацією нових можливостей впливу на перебіг

війни за допомогою цифрових інструментів є діяльність Міністра цифрової трансформації України М. Федорова, який через соціальні мережі ініціював міжнародні кампанії DJI Global, Apple та SpaceX обмежити доступ російських військових до технологій, які можуть бути використані в бойових діях. У відповідь на російську інформаційну війну, Міністерство культури України започаткувало проєкт «WAW: War Against War», який об'єднав фахівців медіа-галузі для системного протистояння російській пропаганді та ефективного донесення правдивої інформації про події війни. Важливу роль у цьому процесі відіграють не лише державні діячі, а й українське громадянське суспільство, яке активно долучається до кібероборони, здійснюючи DDoS-атаки на російські ресурси, а також поширюючи достовірну інформацію про війну в соціальних мережах [35].

Багатостороння (мультилатеральна) дипломатія (Multilateral diplomacy) посідає центральне місце у світовому порядку з часів Другої світової війни. Вона передбачає участь держав у міжнародних організаціях, зокрема таких як НАТО, ООН, ЄС і СОТ, де обговорюються глобальні проблеми, що потребують узгоджених дій багатьох країн. Незважаючи на зовнішню агресію з боку росії, Україна як демократична європейська країна, залишається послідовною у своєму прагненні до євроатлантичної інтеграції. Її активна участь у вирішенні глобальних проблем та обміні досвідом зі світовою спільнотою підтверджують європейський вектор зовнішньої політики нашої держави [76].

Багатостороння дипломатія виконує багато функцій. Насамперед, вона слугує «Парламентом людства». Єдиний спосіб дізнатися, що 7 мільярдів людей нашої планети думають про будь-яку глобальну проблему, - це почути голоси їхніх національних представників на універсальних форумах (Генеральна Асамблея ООН) або на універсальних конференціях (Копенгагенська конференція з питань зміни клімату). Після визначення нагальних глобальних потреб, наступною функцією є встановлення бажаних цілей для людства. Таким чином, Саміт Тисячоліття ООН у 2000 р. встановив Цілі розвитку тисячоліття до 2015 р., багато з яких не будуть досягнуті, але вони, тим не менш, надихнули на дії на декількох фронтах для покращення умов життя найбідніших верств населення на нашій планеті. Наступною, і також пов'язаною з цим функцією, є створення норм. Наприклад, прийняття Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. Загальної декларації прав людини, яка делегітимізувала такі злочинні практики, як рабство та тортури. Нещодавно прийняття Генеральною Асамблеєю ООН двох важливих ініціатив щодо заборони наземних мін і касетної зброї, а також конвенції ООН щодо дітей та жінок, чітко вказує на те, як нормотворча функція багатосторонньої дипломатії може слугувати для того, щоб зробити світ більш цивілізованим місцем. Ще одним значним проривом стало схвалення на Саміті ООН у 2005 р. концепції «Відповідальності за захист». Слід зазначити, що під час створення норм у межах таких інституцій, як ООН, залишається одна основна проблема, яка полягає в тому, що все ще існує протиріччя між суверенними членами та необхідністю приймати рішення, яких ці суверенні члени змушені дотримуватися. Нині єдиним способом впоратися з цим є «консенсус» [103].

На тлі повномасштабного російського вторгнення Україна несподівано для багатьох міжнародних акторів перетворилася на новатора сучасної **Воєнної дипломатії** та досягнула вражаючих успіхів на міжнародній арені. Зокрема, було сформовано розгалужену міжнародну коаліцію на підтримку України, яка об'єднала близько 150 держав у межах Генеральної Асамблеї ООН; забезпечено постійну допомогу ключових союзників; відкрито та розпочато переговори щодо вступу України до ЄС; налагоджено систематичні постачання зброї від понад 50 країн; посилено санкційний тиск на агресора. Крім того, проведено перший Глобальний саміт миру за участі 100 делегацій з усіх континентів, а 93 країни станом на серпень 2024 р. підписали його фінальне комюніке. Українські дипломати, працюючи щодня в екстремальних умовах, сформуvalи низку принципів воєнного часу, які слід грамотно поєднувати, враховуючи ситуацію, з принципами дипломатії мирного часу (класична дипломатія):

✓ перший принцип - наполегливість. Вона охоплює не лише військову допомогу (отримання зброї), а й практично будь-яку міжнародну ініціативу чи переговори;

✓ другий принцип - не боятися ставити друзів у незручне становище за умов критичної потреби. Якщо ваше виживання залежить від того, чи вдасться вивести друзів із зони комфорту та змусити діяти - це необхідно робити;

✓ третій принцип - дипломатія без плану «Б». Це дивує класичних дипломатів, оскільки вони звикли до наявності альтернативної стратегії та «exit strategy» (стратегії виходу), проте воєнна дипломатія вимагає досягнення результату будь-якою ціною;

✓ четвертий принцип - прискорення процесу прийняття рішень. В умовах війни дипломатам, зазвичай, немає часу на обмірковування, оскільки ситуація змінюється вкрай динамічно. Тому, коли необхідно зберегти життя людей, протоколи і процедури зазнають тотальних змін;

✓ п'ятий принцип - гнучкість та інклюзивність рішень на кшталт «меню à la carte». Замість підходу «все або нічого» українська дипломатія обирає лише те, що потрібно в конкретній ситуації, тобто поєднує принципи жорсткості, принциповості, водночас гнучкості й інклюзивності;

✓ шостий принцип - «тотальна дипломатія» або «всі говорять з усіма». Класичний підхід, де всі комунікації проходять через МЗС України, не підходить для воєнного часу. Залучення громадянського суспільства, експертів, релігійних та українських громад за кордоном є важливим чинником цього принципу та розширює дипломатичний фронт;

✓ сьомий принцип – ясність і прямота висловлювань. У воєнний час важливо донести чітке повідомлення, яке одразу зрозуміє нова аудиторія. Це передбачає проактивну та креативну комунікацію з потрібними аудиторіями за найкоротший час, навіть якщо вони спершу налаштовані критично. Кожна можливість має бути використана для передачі важливої думки [79].

Глиbokі трансформації в оборонній галузі України розпочалися на тлі незаконної анексії росією українських територій у 2014 р. Це зумовило активізацію міжнародного оборонного співробітництва (за допомогою інструментів воєнної дипломатії) з багатьма глобальними акторами, зокрема ЄС і НАТО. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, завдяки партнерству з провідними країнами світу за військовим, воєнно-політичним та військово-технічним напрямками, Україна отримує сучасне озброєння, підвищує боєздатність ЗСУ, а також бере участь у спільних військових навчаннях та оборонних проєктах, що сприяє об'єднанню зусиль світової спільноти у збереженні миру і стабільності. Водночас, міжнародна підтримка передбачала й надання українському суспільству фінансової, соціальної, гуманітарної та інших видів допомоги. У 2022-2024 рр. Україна співпрацювала у цій галузі, зокрема з такими країнами як: США, Канада, Польща, Німеччина, Туреччина, Велика Британія, Швейцарія, Австрія, Фінляндія, Австралія, Данія, Італія, Чехія, Нідерланди, Швеція, Литва, Латвія, Естонія, Норвегія, Японія у контексті надання ними як військового озброєння так і гуманітарної й інших видів допомоги [14].

Ядерна дипломатія – політика «з позиції сили». Цей термін як позитивний інструмент вперше був використаний після застосування ядерної бомби у серпні 1945 р. для визначення методів і прийомів дипломатії США, яка використовувала володіння секретами виробництва ядерної бомби з метою зовнішньополітичного тиску. Однак з часом, він набув негативного значення. Його почали використовуватися для позначення політики залякування та погроз застосуванням ядерної зброї з метою досягнення політичних цілей. Яскравим прикладом цього явища є росія, яка після повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 р. почала використовувати наявну у неї ядерну зброю як інструмент тиску на інші держави, фактично шантажуючи їх можливим ядерним ударом, а також захоплення російськими військами Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій [29]. Така політика росії створює атмосферу страху та недовіри у міжнародних відносинах, підвищує ризик ескалації конфліктів.

Варто зазначити, що, усвідомлюючи небезпеку ядерної зброї, ООН вже на першій сесії Генеральної Асамблеї у січні 1946 р. почала роботу над вирішенням цієї проблеми, що згодом призвело до розробки та прийняття у липні 1968 р. потужного міжнародного документу - Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, спрямованого на обмеження поширення ядерної зброї, контроль за її використанням та сприяння мирному застосуванню атомної енергії [123]. У листопаді 1994 р. незалежна Україна як власник ядерної зброї, успадкованої нею від колишнього СРСР приєдналася до цього Договору із наміром застосовувати повторне використання ядерних матеріалів (після розукомплектування та знищення ядерної зброї під контролем України і за процедурами, що виключатимуть можливість повторного використання ядерних матеріалів, які є компонентами цієї зброї, за первинним призначенням) виключно у мирних цілях [132]. Верховна Рада України ратифікувала Постанову «Про ратифікацію Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки щодо скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь», підписаного в Москві 31 липня 1991 року, а також Протоколу до нього, підписаного від імені України в Лісабоні 23 травня 1992 року [137]. У грудні 1994 року Україна уклала міждержавний документ із росією, Сполученими Штатами Америки, Великою Британією та Північною Ірландією - відомий як «Будапештський меморандум» (Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї) [135]. У червні 1996 р. наша держава офіційно втратила статус країни, що володіє ядерною зброєю. Починаючи з 2003 р., росія неодноразово порушувала «Будапештський меморандум», що спостерігалось у її діях на острові Тузла, незаконній анексії Криму та військовій агресії на Донбасі у 2014 р., а також повномасштабному вторгненні в Україну у 2022 р.

У контексті російської збройної агресії таємна дипломатія (поряд з розвідкою), є важливим інструментом забезпечення національної безпеки та захисту суверенітету України.

Таємна дипломатія - прихована форма міжнародних відносин, що дозволяє державам досягати стратегічних цілей без відкритого розголосу. Водночас, це особлива діяльність, яка забезпечує неpubлічне здійснення державних завдань і спрямована на захист національних інтересів (особливо у конфліктних ситуаціях) та здійснюється у закритому режимі. Форми таємної дипломатії:

- ✓ Закриті конференції (наприклад, конференція в Касабланці 1943 р., де лідери США, Великої Британії та Франції обговорювали військові дії проти Німеччини та її союзників).
- ✓ Таємні договори (наприклад, Пакт Молотова-Ріббентропа 1939 р., що передбачав поділ сфер впливу між Німеччиною та СРСР).
- ✓ Негласні інструкції дипломатам, де держави надають таємні інструкції своїм дипломатам для проведення переговорів у межах міжнародних місій.
- ✓ Листування закритими каналами (наприклад, Німецька імперія під час Першої світової війни активно використовувала цю форму для впливу на монархів сусідніх країн).
- ✓ Непублічна дипломатія (наприклад, переговори між Генрі Кіссінджером та прем'єр-міністром Китаю Чжоу Еньлаєм у 1971 р., які заклали основу для історичного візиту Ніксона до Китаю) [64].

Цікавим прикладом застосування таємної дипломатії є діяльність Туреччини, яка підписала таємні угоди з кількома країнами для викрадення дисидентів за кордоном [92].

Незважаючи на можливість проведення конфіденційних переговорів, таємна дипломатія є неоднозначним інструментом міжнародних відносин, оскільки приховування інформації може призвести до втрати довіри громадськості та негативних наслідків для міжнародного іміджу держави.

У 2020-2021 р. США, Велика Британія та Туреччина стали найважливішими стратегічними партнерами України у галузі безпеки та оборони, надаючи значну підтримку у зміцненні оборонних спроможностей нашої держави. Зокрема, шляхом таємної дипломатії наприкінці грудня 2021 р. Адміністрація Президента США Джо Байдена виділила Україні додаткову допомогу на загальну суму 200 млн дол., наприкінці жовтня 2021 р. уряд України

схвалив кредитну програму Великої Британії на підтримку ВМС України, у грудні 2020 р. Україна та Туреччина підписали угоди про передачу технологій та виробництво корветів та ударних безпілотників для потреб ЗСУ, а перший безпілотний комплекс Bayraktar TB2 поставлено в Україну у липні 2021 р. [16].

9.3. Публічна дипломатія як інструмент сучасної держави.

В сучасних умовах глобалізації, коли інформація поширюється миттєво, а громадська думка має значний вплив на міжнародні відносини, публічна дипломатія спрямована не лише на взаємодію між урядами, а й на побудову відносин із широкою громадськістю за кордоном. допомагає державам активно формувати свій імідж, зміцнювати міжнародну співпрацю і впливати на глобальні процеси, використовуючи сучасні засоби комунікації та м'яку силу. Участь у міжнародних гуманітарних ініціативах, підтримка екологічних програм або допомога у кризових ситуаціях також є частиною публічної дипломатії, що підвищує авторитет і вплив держави на світовій арені.

Публічна дипломатія - це засіб, за допомогою якого уряд однієї країни намагається впливати на суспільство іншої країни. Це вміння досягати цілей за допомогою привабливих пропозицій, а не за допомогою підкупу та примусу. Інструменти публічної дипломатії мають бути пристосованими до конкретних завдань. Публічна дипломатія також підходить для зовнішньої політики - країни можуть організовувати розмови про свою культуру, виставки та тури. Щоб зрозуміти культуру іншої країни, необхідно спілкуватися з її мешканцями, наприклад, через освіту. Цінності також поширюються через освітні обміни, саме так здійснюється *державний брендинг* - концепція, що прийшла зі світу маркетингу, і стверджує, що кожна держава є брендом, який накладає певний відбиток на все, що вона пропонує (індикаторами того, наскільки потужним є їхній бренд, є популярність туризму, інвестиційна привабливість тощо) [107]. Є два найбільш відомі міжнародні рейтинги брендів держав - Nation Brand Index (Anholft GFK) та Country Brand Index (FutureBrand). Методологія складання рейтингів відрізняється. Nation Brands Index враховує шість критеріїв Анхольта: туризм, експорт, люди, влада, культура та історична спадщина, інвестиції та імміграція. Brands Country Index використовує ієрархічну модель рішень, за допомогою якої бренд оцінюється у таких вимірах: •обізнаність про країну: чи знають, що така країна існує; •знайомство: настільки добре знають щось про цю країну; •асоціації (туризм, культурний спадок, якість життя, система цінностей тощо); •повага: настільки країна викликає пошану; •міркування: чи розглядається ця країна як місце, яке варто відвідати; •рішення про візит (що спонукає до його прийняття); •бажання респондента переповідати про країну знайомим. Термін «публічна дипломатія» вперше зафіксовано у 1856 році на сторінках лондонської газети «Таймз», де він використовувався як синонім до поняття «цивілізованість» [6].

Феномен публічної дипломатії як інструмент міжнародної комунікації набув актуалізації на початку 1960-х рр. В українському контексті системна імплементація механізмів публічної дипломатії розпочалася у 2015 р. через створення відповідних інституційних структур та розробку нормативно-правової бази. Концептуальне осмислення публічної дипломатії базується на універсальних теоретико-практичних підходах, які відображають багатовимірність її функціонального призначення, зокрема:

- вплив на те, як групи та народи в інших країнах думають про міжнародні справи, реагують на нашу політику і впливають на політику своїх урядів (Е. Галліон);
- інформаційні та культурні програми уряду США, спрямовані на інформування, залучення і вплив на громадську думку на підтримку цілей США (У. Пар);
- процес, за допомогою якого здійснюється пряма взаємодія з людьми в країні з метою просування інтересів та збільшення цінності представлених осіб (П. Шарп);
- урядова діяльність у сфері зовнішньої політики, яка базується на використанні бюджетних коштів і спрямована на створення позитивної атмосфери серед громадян іноземної країни, щоб полегшити досягнення зусиль зовнішньої політики країни та

спробувати отримати прийняття цієї політики з боку громадян країни, на яку спрямована публічна дипломатія (Х. Ашна);

- розповідь нації іншим громадянам у світі своєї історії для розвитку та підтримки позитивних відносин між США та громадянами інших держав (К. Фіцпатрік);

- поширення історії про країну відкритим, транспарентним та інклюзивним способом (П. Хам);

- політичне вираження концепції м'якої сили, яка здатна переконати актора зробити ці дії без застосування сили (Д. Най);

- процес спілкування уряду з іноземною громадськістю у спробі домогтися розуміння ідей та ідеалів своєї країни, а також її національних цілей та поточної політики (Х. Тач) [4].

У контексті протистояння російській гібридній війні з 2014 р. та повномасштабній військовій агресії з 2022 р. Україна все активніше використовує механізми публічної дипломатії. Міністерство закордонних справ України виступає ключовим інституційним актором у реалізації публічної дипломатії. Згідно зі «Стратегією публічної дипломатії МЗС України на 2021-2025 рр.», цей напрям визначається як невід'ємна частина стратегічних комунікацій держави, що забезпечує системну взаємодію з громадськістю інших держав для реалізації національних інтересів та зовнішньополітичних пріоритетів за допомогою інструментів публічної дипломатії, які дозволяють суттєво розширити аудиторію, встановлювати нові партнерства та залучати представників різних сфер, що виходять за рамки впливу офіційних органів влади. До таких належать неурядові організації, бізнес, аналітичні центри, заклади освіти, молодь, лідери думок та окремі громадяни [76].

Серед основних завдань сучасної **Культурної дипломатії** виокремлюють: формування позитивного іміджу держави, розвиток зовнішньої політики, а також реформування й оновлення стратегії національного культурного розвитку. Ці завдання відображають ключову мету культурної дипломатії сучасної України. Основний акцент робиться на системній реалізації українських культурних ініціатив за кордоном, формуванні позитивного іміджу держави та її громадян, а також розширенні міжнародних культурних контактів. На державному рівні реалізацію культурної дипломатії забезпечують Міністерство культури і туризму, Міністерство закордонних справ, Міністерство освіти і науки, Державний комітет телебачення і радіомовлення, а також неурядові організації та окремі приватні особи. У 2015 році Міністерство закордонних справ України ініціювало Перший форум культурної дипломатії. При Міністерстві закордонних справ створено Управління публічної дипломатії, яке включає три відділи: культурної дипломатії, іміджевих проєктів та зв'язків із медіа. Основна увага наразі зосереджена на популяризації українського кіно, організації фотовиставок і проведенні зустрічей із письменниками та науковцями з України. Пріоритетними напрямками культурної дипломатії визначено країни ЄС, США та Канаду [57].

Серед різноманіття сучасних форм публічної дипломатії, виокремлюється **Наукова дипломатія**. Вона розглядається у межах трьох головних напрямів: - наука в дипломатії (Science in Diplomacy) - представники наукової спільноти залучаються до дипломатичних переговорів, наукова допомога сприяє вирішенню різних проблем між державами чи протидії глобальним викликам (боротьба з пандеміями чи зміною клімату та інші); - дипломатія для науки (Diplomacy for Science) – дипломатичні службовці сприяють розвитку наукової співпраці та міжнародних наукових проєктів у різних галузях, зокрема й таких, що пов'язані з національними інтересами країни тощо; - наука для дипломатії (Science for Diplomacy): яка допомагає встановлювати або відновлювати чи посилювати міждержавні відносини шляхом укладання спільних угод стосовно наукової співпраці та проведення заходів і публікації матеріалів, тощо. Необхідність розвитку цього виду дипломатії та його практичного застосування у світі засвідчує «Мадридська декларація про наукову дипломатію» (2019 р.). З огляду на ефективні міжнародні практики стосовно підготовки співробітників дипломатичних установ з питань науки, в українських ЗВО було впроваджено спеціалізовані курси у цій галузі, зокрема в Дипломатичній академії при МЗС України, а також введено спеціальні навчальні дисципліни з публічної дипломатії, відкрито відповідні освітньо-

професійні програми для підготовки висококваліфікованих фахівців-міжнародників, які зможуть ефективно використовувати ресурси публічної дипломатії, зокрема й наукової [3].

Мета наукової дипломатії полягає у поглибленні міжнародного співробітництва у галузях науки й освіти. Освітня дипломатія, що нерозривно пов'язана з науковою, орієнтована на сучасні потреби університетів, які поєднують освітню, наукову та комерційну діяльність. Вона передбачає створення нових відносин та культурної місії закладів освіти, спрямованих на міжнародну мобільність студентів, викладачів і співробітників, залучення іноземних студентів та формування інтегрованої культурно-освітньої екосистеми, заснованої на гуманістичних цінностях. **Освітня дипломатія** також є важливим інструментом формування іміджу України через інтелектуальні й професійні досягнення.

Функції освітньої та наукової дипломатії включають: пропаганду цінностей через вивчення та дослідження; інформування й навчання у межах інформаційної функції; Розвиток взаємовідносин завдяки залученню студентів із різних країн; формування позитивного сприйняття культури й національної ідентичності через освіту; доповнення політичної публічної дипломатії з метою гарантування національної безпеки. Основні напрями діяльності суб'єктів освітньої й наукової дипломатії включають: просування освітнього потенціалу України та залучення іноземних студентів; розвиток іміджу України як сприятливої країни для глобальних талантів; популяризацію наукових і технічних досягнень; підтримку міжнародної співпраці через спільні дослідження, програми мобільності та обмін. Інструменти й канали цієї дипломатії охоплюють цифрові платформи (вебсайти, блоги, соціальні мережі), медійні ресурси (телебачення, радіо, онлайн-видання) та івенти (міжнародні заходи). Методи її реалізації:

- ✓ проведення наукових досліджень і публікація їхніх результатів;
- ✓ участь у міжнародних конференціях, семінарах і культурних заходах;
- ✓ обміни викладачами, здобувачами вищої освіти й науковцями;
- ✓ розробка спільних курсів і проєктів;
- ✓ реалізація програм подвійного диплома та семестрового навчання;
- ✓ отримання грантів для спільних проєктів [57].

В умовах геополітичних викликів та критичних загроз необхідно також зазначити роль **діаспоральної дипломатії** в системі національної безпеки. Нині консолідована діяльність діаспоральних інституцій безпосередньо впливає на ефективність функціонування державних механізмів. Діаспоральна дипломатія виступає пріоритетним інструментом реалізації національних інтересів на міжнародній арені, забезпечуючи додатковий вимір захисту державних пріоритетів у глобальному просторі. За даними МЗС України найбільше закордонних українців проживає, зокрема в Канаді (понад 1,2 млн. осіб) та у США (відповідно до офіційних статистичних даних - майже 900 тис. осіб, неофіційних - близько 1,5 млн. осіб) [166].

Діаспора як транснаціональний феномен характеризується бінарною приналежністю до двох соціокультурних просторів: країни-реципієнта (актуального місця проживання) та країни-донора (історичної батьківщини). У контексті міжнародних відносин діаспора набуває статусу недержавного актора, який реалізує специфічну форму дипломатичної активності. Ефективність діаспоральної дипломатії визначається комплексом факторів: економічний потенціал спільноти, правовий статус у країні перебування, демографічні показники, рівень інституційної організації. Закордонне українство є важливим джерелом і рушієм для розвитку іміджевої політики України у світі, тому нашій державі потрібно налагоджувати з українськими громадами співпрацю, ініціювати та координувати спільні проєкти культурної дипломатії, адже вони є учасниками громадсько-політичного життя, носіями української культури, взаємодіють із органами влади, ЗМІ й суспільством та можуть відігравати роль амбасадорів і сприяти підвищенню інтересу до України та підтримці її інтересів [54].

Серед сучасних форм діяльності закордонного українства як інструмента публічної дипломатії, можна виокремити такі напрями:

- ✓ промоція культури та мистецтва України;

✓ підтримка та роз'яснення української позиції стосовно гібридної війни з росією (мітинг або інші акції протесту) та зовнішньої і внутрішньої політики України (міжнародна діяльність організацій-надбудов національного й регіонального рівнів, участь вчених і громадських діячів у засіданнях ООН, НАТО, ПАРЄ, ОБСЄ та міжнародних наукових форумах);

✓ залучення громадськості країн до благодійних і гуманітарних акцій (підтримка ЗСУ, поранених українських військових, хворих українських дітей, надання лікарської допомоги);

✓ участь у програмах реалізації політики пам'яті (самостійно та у співпраці з дипломатичними й консульськими установами України), яка підкреслює важливість історичних і культурних зв'язків України з країнами-реципієнтами та демонструє тривалість української присутності в цих державах);

✓ робота над інтеграцією історії України у світовий або європейський історичний контекст (через проведення наукових конференцій, участь у дослідницьких об'єднаннях, пов'язаних із історією та славістикою, а також переклади важливих наукових праць і документів з української історії);

✓ створення інституцій, що сприяють популяризації історії України та української культури (засновано Український інститут в Швеції (2015 р.), Український інформаційно-культурний центр у Варні (2017 р.), літні школи з вивчення української мови, розвинуто низку музеїв з популяризації української спадщини);

✓ лобіювання інтересів України (через участь закордонних, зокрема канадських, американських та угорських, українців у діяльності владних структур і парламентів країн перебування) тощо [3].

Практичне заняття до теми 9

1. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

- Що таке цифрова дипломатія та які її основні інструменти?
- Що означає кібердипломатія?
- Дефініція «культурна дипломатія»?
- Яка роль культурної дипломатії у міжнародних відносинах?
- Що таке публічна дипломатія та які її основні цілі?
- Які інструменти використовуються в публічній дипломатії?

2. Проблемні питання для обговорення

- ✓ Як глобалізація впливає на роль культурних факторів у міжнародних відносинах?
- ✓ Як цифрова дипломатія впливає на відкритість і прозорість урядування?
- ✓ Які виклики пов'язані з використанням цифрових технологій у дипломатії?
- ✓ Як кібердипломатія може сприяти міжнародному співробітництву?
- ✓ Які ризики пов'язані з використанням соціальних медіа в дипломатії?
- ✓ Яка роль громадянського суспільства в публічній дипломатії?
- ✓ Як оцінити ефективність публічної дипломатії?

3. Оцінювання рівня засвоєння знань здійснюється шляхом проведення поточного контролю у формі письмового або усного **тестування**.

Приклад тестових завдань:

1. Які основні тенденції глобалізації впливають на сучасну дипломатію?

А. Економічна інтеграція, посилення інформаційного обміну, мобільність населення

- Б. Ізоляція держав та посилення націоналізму
- В. Повне обмеження міжнародних контактів
- Г. Створення нових міжнародних кордонів
- Д. Повне виключення технологій із дипломатичних відносин

2. Як глобалізація змінює характер міжнародних відносин та робить їх більш взаємозалежними?

- А. Зростає кількість багатосторонніх угод і спільних проєктів
- Б. Відбувається скорочення міжнародної співпраці
- В. Глобалізація обмежує комунікацію між державами
- Г. Дипломатія обмежується національними питаннями
- Д. Сприяє зниженню ролі міжнародного права

3. Які нові виклики постають перед дипломатією в умовах глобалізації?

- А. Кліматичні зміни, міграція, пандемії
- Б. Підвищення рівня грамотності населення
- В. Спрощення митних процедур
- Г. Забезпечення стабільності національної валюти
- Д. Полегшення візового режиму

4. Як цифрові технології змінюють способи комунікації між державами?

- А. Виключно через засоби телебачення
- Б. Збільшують рівень секретності дипломатичних переговорів
- В. Полегшують миттєвий обмін інформацією та знижують витрати на комунікацію
- Г. Перешкоджають встановленню нових контактів
- Д. Зменшують кількість учасників дипломатичних процесів

5. Які переваги та недоліки цифрової дипломатії?

- А. Лише збільшує швидкість реагування
- Б. Збільшує ефективність, але має ризики кібербезпеки
- В. Не має жодних обмежень або недоліків

- Г. Вимагає зниження кількості міжнародних контактів
- Д. Немає впливу на громадськість

6. Які основні завдання кібердипломатії?

- А. Забезпечення кібербезпеки та встановлення міжнародних правил в кіберпросторі
- Б. Обмеження доступу до Інтернету для громадян
- В. Контроль над міжнародною торгівлею
- Г. Забезпечення фізичної безпеки дипломатів
- Д. Розробка стратегій для обмеження глобалізації

7. Як соціальні медіа впливають на формування громадської думки щодо міжнародних питань?

- А. Виключно через офіційні дипломатичні сторінки
- Б. Не мають впливу на громадськість
- В. Можуть формувати швидкі та широкі обговорення, сприяючи різноманітності думок
- Г. Виключно знижують інтерес до міжнародних тем
- Д. Створюють бар'єри для участі громадськості у міжнародних питаннях

8. Які виклики кібербезпеки постають перед державами в контексті кібердипломатії?

- А. Поширення друкованих матеріалів
- Б. Забезпечення контролю над фізичною інфраструктурою
- В. Захист інформаційних систем від кібератак та втручання
- Г. Заборона доступу до Інтернету для всіх дипломатів
- Д. Забезпечення конфіденційності особистих електронних листів

9. Які інструменти використовуються в культурній дипломатії?

- А. Застосування санкцій та ембарго
- Б. Культурні обміни, виставки, фестивалі, мовні програми
- В. Встановлення нових торгових бар'єрів
- Г. Закриття кордонів для туристів
- Д. Відмова від дипломатичних зв'язків

10. Які етичні аспекти використання соціальних медіа в дипломатії?

- А. Повна свобода висловлювання без обмежень
- Б. Відсутність будь-яких етичних вимог

В. Дотримання конфіденційності, точність інформації, повага до різних культур

- Г. Встановлення жорстких законів для всіх країн
- Д. Ігнорування громадської думки

4. Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти

Теми індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Вплив цифрової дипломатії на взаємодію урядів з громадянами та неурядовими організаціями.
- Етичні аспекти використання цифрових технологій у дипломатії.
- Які виклики постають перед публічною дипломатією в сучасному світі?
- Глобалізація та її вплив на дипломатію.
- Культурна дипломатія та її роль в сучасних міждержавних відносинах.

Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Які основні тенденції глобалізації впливають на сучасну дипломатію?
- ✓ Як глобалізація змінює характер міжнародних відносин та робить їх більш взаємозалежними?
- ✓ Які нові виклики постають перед дипломатією в умовах глобалізації?
- ✓ Які переваги та недоліки цифрової дипломатії?
- ✓ Які основні завдання кібердипломатії?
- ✓ Які міжнародні норми та правила регулюють кіберпростір?
- ✓ Які інструменти використовуються в культурній дипломатії?
- ✓ Яку роль відіграють соціальні медіа в сучасній дипломатії?
- ✓ Як публічна дипломатія сприяє формуванню позитивного іміджу держави за кордоном?
- ✓ Як публічна дипломатія взаємодіє з іншими інструментами зовнішньої політики?
- ✓ Як дипломатичні представництва можуть ефективно використовувати аналітику даних в соціальних медіа?

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ КОНСУЛЬСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 10. Основні функції та завдання консульської служби

-
- 10.1. Міжнародно-правовий статус консульських установ.
 - 10.2. Види консульських установ.
 - 10.3. Ключові функції та завдання консульських установ.
 - 10.4. Керівник консульської установи та співробітники консульського персоналу.
 - 10.5. Привілеї та імунітети консульських установ і консульського персоналу.
-

10.1. Міжнародно-правовий статус консульських установ

Міжнародно-правовий статус консульських установ є важливою складовою міжнародного права, яке регулює діяльність консулів та їхніх представництв за кордоном і гарантує їм привілеї та імунітети, необхідні для ефективної діяльності, водночас забезпечує дотримання міжнародних норм та принципів у взаємодії з державами та громадянами.

Правові засади управління закордонними справами утворюють систему нормативно-правових актів, які поділяються на дві основні групи:

- міжнародні нормативно-правові акти, що включають конвенції, хартії, статuti, декларації, угоди між міжнародними суб'єктами, пакти як форми міжнародних угод, резолюції, які прийняті на конференціях, форумах чи з'їздах, а також двосторонні міжнародні договори;

- національні нормативно-правові акти, до яких належать Конституція України, кодекси, закони та підзаконні нормативні акти [38].

Законодавчі акти, що створюються та ухвалюються суб'єктами управління у сфері закордонних справ у межах реалізації правових форм управління, поділяються на три основні групи залежно від питань, які вони регулюють:

- ✓ акти, що визначають засади зовнішньої політики держави;
- ✓ акти, що регламентують систему органів державного управління у сфері закордонних справ;
- ✓ акти, що регулюють взаємовідносини України з іншими державами та основні принципи євроінтеграційного курсу. Основоположну частину правового фундаменту, на якому здійснюється державне управління закордонними справами, становлять міжнародно-правові норми та закони України [38].

Консульства, як і посольства, входять до системи державних органів зовнішніх зносин, а відтак, мають представницький характер. Однак посольство завжди одне і знаходиться у столиці держави перебування, а консульств може бути декілька (їх розташовують не лише в столиці, а й у інших містах). Компетенція посольства охоплює захист прав та інтересів акредитуваної держави на всій території держави перебування, тоді як консульство володіє обмеженою спеціальною компетенцією, яка реалізується виключно в межах визначеного консульського округу. Посольство підтримує контакти з центральними органами влади держави перебування (урядом, главою держави, МЗС тощо), тоді як консульство може нап'яму контактувати лише з місцевими органами влади (свого консульського округу). Правовою основою функціонування консульської служби є Віденська конвенція про консульські зносини від 1963 р., двосторонні консульські конвенції між зацікавленими державами, Консульський статут України від 1994 р. та інші законодавчі акти держав, що стосуються діяльності консульських установ та їхнього персоналу. Згода на встановлення дипломатичних відносин між двома державами за замовчуванням передбачає також згоду на встановлення консульських відносин, якщо інше не обумовлено окремо. Разом з тим, розірвання дипломатичних відносин не призводить до розірвання консульських відносин. Відкриття консульської установи на території держави перебування можливе лише за її згодою. Місцезнаходження установи, її клас і межі консульського округу визначаються Міністерством закордонних справ України за погодженням із державою перебування [149].

Міжнародні договори у сфері консульської діяльності є важливим складником міжнародно-правового механізму, що сприяє підвищенню ефективності співробітництва між державами, регіонами, фізичними та юридичними особами, а також міжнародними організаціями. Сучасне консульське право має конвенційний характер, і його основними джерелами є такі документи, як Каракаська конвенція про консульські функції (1911 р.), Гаванська конвенція про консульських посадових осіб (1928 р.), Європейська конвенція про консульські функції (1967 р.), а також універсальна Віденська конвенція про консульські зносини (1963 р.). Крім того, джерелами цього права є двосторонні консульські конвенції та інші міжнародні договори у цій сфері. Аналіз міжнародних договорів України у галузі консульської діяльності дозволяє виокремити такі основні їхні види:

- консульські конвенції (договори) - політичні міжнародні угоди, укладені від імені держави, які потребують ратифікації Верховною Радою України;
- угоди про встановлення дипломатичних і консульських відносин – міжурядові міжнародні угоди, затверджені Кабінетом Міністрів України (наприклад, спільні комюніке, домовленості, протоколи, обміни нотами);
- угоди про трудову діяльність членів сімей співробітників консульських установ і дипломатичних представництв - міжурядові угоди, що також підлягають ратифікації;
- угоди про консульські збори (їхні тарифи або скасування) – міжурядові міжнародні договори, затверджені рішеннями Кабінету Міністрів України [72].

10.2. Види консульських установ.

Відповідно до Конвенції про спеціальні місії від 8 грудня 1969 р. «**консульська установа** - це будь-яке генеральне консульство, консульство, віце-консульство або консульське агентство» [133].

Консульська служба є формою державної служби, метою якої є захист прав та інтересів України, її громадян і юридичних осіб за кордоном, а також сприяння зміцненню міжнародних відносин і розвитку економічних, культурних, гуманітарних, наукових, спортивних зв'язків і туризму. Формування консульської служби України розпочалося одночасно з її становленням як незалежної держави. У січні 1918 року УНР почала залучати службовців, які виконували не лише дипломатичні, а й консульські обов'язки. Після більшовицького перевороту 1917 року значна кількість громадян Російської імперії українського походження залишилася за кордоном, що визначило захист їхніх інтересів основним завданням українських консульств, незалежно від релігії чи національності. Згідно з «Законом про громадянство Української Держави» (1918 р.), громадянином України ставав кожен, хто складав присягу у приміщенні консульства. Це спричинило численні звернення українців за кордоном з проханням отримати українське громадянство й паспорт. До середини 1918 року консульства Української Держави діяли у таких містах, як Берлін, Відень, Стамбул, Бухарест та інших. У період Директорії УНР їх діяльність була спрямована переважно на Західну Європу, зокрема на Італію, Швецію, Бельгію, Францію та Велику Британію. Останнім значущим документом щодо консульської служби став «Закон про громадянство Української Народної Республіки» (1921 р.), який був чинним до 1924 року, коли остаточно припинили роботу останні консульства у Берліні та Будапешті [149].

Завдання консульської служби реалізуються через консульські установи України, які за організаційно-правовою формою поділяються на два типи [38]:

– самостійні консульські установи, що включають Генеральні консульства, Консульства, Віце-консульства та Консульські агентства, залежно від рангу керівника. Найчастіше створюються Генеральні консульства або Консульства;

– консульські підрозділи в складі дипломатичних місій, які функціонують як структурні одиниці Посольств або Постійних представництв. Це можуть бути окремі посадові особи чи групи, які виконують консульські повноваження.

Управління консульськими установами здійснює Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України. Загальна мережа консульських установ України включає:

- ✓ консульські підрозділи в складі дипломатичних представництв;
- ✓ генеральні консульства;
- ✓ консульства;
- ✓ консульські агентства [67].

10.3. Ключові функції та завдання консульських установ.

На відміну від посольств і місій, консульські установи мають обмежений функціонал і не виступають повномасштабними представниками держави за кордоном, вони виконують свої завдання у сферах, які, зазвичай, не стосуються суто політичних аспектів міждержавних зносин. Лише в тому випадку, коли з певних причин дипломатичне представництво у державі не відкрито, на консула, за згодою приймаючої держави, можливе покладення виконання дипломатичних функцій [149].

Реалізація консульських повноважень покладається на консульські установи та дипломатичні представництва (в окремих випадках за домовленістю між державами) відповідно до Віденської конвенції від 1963 року.

Виокремлюють такі консульські функції:

- захист інтересів акредитуючої держави, її громадян та юридичних осіб на території держави перебування в межах, дозволених міжнародними нормами;
- підтримка розвитку торговельних, економічних, культурних та наукових зв'язків між акредитуючою державою та державою перебування, а також сприяння зміцненню дружніх відносин відповідно до положень цієї Конвенції;
- отримання та передача урядові акредитуючої держави інформації про події у торговельному, економічному, культурному та науковому житті країни перебування, а також надання відомостей зацікавленим особам;
- видача громадянам акредитуючої держави паспортів та проїзних документів, а також віз або інших необхідних документів для осіб, які планують подорожувати до акредитуючої держави;
- надання допомоги та підтримки громадянам (як фізичним, так і юридичним особам) акредитуючої держави;
- виконання обов'язків нотаріуса, реєстратора актів цивільного стану та інших подібних функцій, а також виконання адміністративних завдань, якщо це не суперечить законам і правилам держави перебування;
- захист інтересів громадян (фізичних та юридичних осіб) акредитуючої держави в разі наступництва на території держави перебування, відповідно до місцевих законів та нормативів;
- охорона інтересів неповнолітніх або осіб, які не мають повної дієздатності, що є громадянами акредитуючої держави, особливо у випадках, коли необхідно призначити опіку чи піклування за такими особами, відповідно до норм держави перебування;
- представництво або забезпечення представництва громадян акредитуючої держави в судах та інших органах держави перебування, з урахуванням практики та порядку, встановлених у цій державі, у разі, якщо ці громадяни не можуть своєчасно захищати свої права та інтереси з різних причин;
- передача судових та інших документів або виконання судових доручень щодо збору показань для судів акредитуючої держави відповідно до міжнародних угод або інших процедур, що не порушують закони і правила країни перебування;
- здійснення нагляду та інспекції, передбачених законами акредитуючої держави, щодо суден, що плавають під її прапором, та літаків, зареєстрованих у цій державі, а також щодо їх екіпажу;

- надання допомоги суднам і літакам, що знаходяться під прапором акредитуючої держави, а також їх екіпажам, включаючи оформлення судових документів, розслідування інцидентів під час подорожей і вирішення спорів між капітаном та екіпажем, згідно з вимогами законодавства акредитуючої держави;

- виконання інших функцій, покладених на консульську установу акредитуючою державою, якщо вони не заборонені законами та правилами держави перебування або міжнародними угодами між двома державами [67; 117].

10.4. Керівник консульської установи та співробітники консульського персоналу.

Консул є офіційним представником держави за кордоном, головними завданнями якого є захист прав і інтересів своїх громадян і сприяння розвитку міжнародних відносин. Його діяльність регулюється міжнародним правом, зокрема Віденською конвенцією від 1963 р., яка визначає права та обов'язки консула, а також забезпечує його правовий статус і привілеї в країні перебування.

Самостійні консульські установи очолюються керівником, тоді як загальне управління їхньою діяльністю в країні перебування здійснюється відповідним дипломатичним представництвом України. Консульські підрозділи в складі дипломатичних місій очолюються завідуючими, які можуть мати звання генерального консула чи консула. Усі консульські установи працюють у межах консульського округу, який визначається для виконання їхніх функцій. У більшості країн світу Україна представлена консульськими підрозділами Посольств, що охоплюють територію однієї держави чи кількох держав одночасно. У державах, де поряд із Посольствами існують самостійні консульства, територія країни поділяється на кілька консульських округів

Самостійні консульські установи очолюються керівником, тоді як загальне управління їхньою діяльністю в країні перебування здійснюється відповідним дипломатичним представництвом України. Консульські підрозділи в складі дипломатичних місій очолюються завідуючими, які можуть мати звання генерального консула чи консула. Усі консульські установи працюють у межах **консульського округу**, який визначається для виконання їхніх функцій. У більшості країн світу Україна представлена консульськими підрозділами Посольств, що охоплюють територію однієї держави чи кількох держав одночасно. У державах, де поряд із Посольствами існують самостійні консульства, територія країни поділяється на кілька консульських округів [38].

Консульські установи очолюються:

- ✓ «генеральними консулами,
- ✓ консулами,
- ✓ віце-консулами,
- ✓ консульськими агентами» [143].

Найвищий ранг у консульській службі має Генеральний консул, якого зазвичай призначають керівником установи в округах, що мають для акредитуючої держави особливе значення. Це можуть бути території з компактним проживанням вихідців чи громадян акредитуючої держави або регіони з важливим економічним, торговельним чи інвестиційним потенціалом. Держава перебування зобов'язана створити для нього належні умови [149].

Керівник консульських установ призначається акредитуючою державою, а їхні повноваження затверджуються державою перебування. Відповідно до положень Віденської конвенції, процедури призначення та отримання дозволу регулюються законодавством, правилами та традиціями обох держав. Акредитуюча держава видає керівнику документ, що підтверджує призначення, у формі патенту чи іншого акту. У ньому зазначаються ім'я, прізвище, клас чи категорія посадової особи, консульський округ і місцезнаходження установи. «Консул при призначенні на посаду одержує від Міністерства закордонних справ України письмове повноваження - консульський патент, і приступає до виконання своїх обов'язків після одержання дозволу держави перебування (**екзекватури**)» [143]. У разі

відмови у видачі екзекватури держава перебування не зобов'язана пояснювати причини такої відмови [67].

Акредитуюча держава має право призначати працівників консульського персоналу, заздалегідь інформуючи державу перебування про їхні дані. Держава перебування може, за потреби, відмовити у прийнятті цих працівників або оголосити їх *persona non grata*, вимагаючи їх відкликання або припинення функцій.

Держава перебування має право, за потреби відповідно до свого законодавства, видавати екзекватуру консульським посадовим особам, які не є керівниками установи. За відсутності домовленості щодо кількості персоналу, вона може вимагати, щоб чисельність співробітників відповідала розумним і прийнятним межах, враховуючи умови консульського округу та потреби установи. Дипломатичне представництво акредитуючої держави, або, за його відсутності, керівник установи інформує Міністерство закордонних справ держави перебування про порядок старшинства консульських посадових осіб і про всі зміни в ньому. У разі невиконання обов'язків акредитуючою державою держава перебування може анулювати екзекватуру або змінити статус персоналу. Міністерство закордонних справ повинно бути завчасно проінформоване про призначення персоналу, їхні сім'ї, прибуття, вибуття, завершення функцій та інші зміни, що впливають на статус співробітників. Також слід повідомляти про прийняття та звільнення місцевих працівників консульської установи чи приватних осіб, які мають право на привілеї та імунітети [67].

10.5. Привілеї та імунітети консульських установ і консульського персоналу.

Консульські установи іноземних держав в Україні, до яких належать генеральні консульства, консульства, віце-консульства та консульські агентства, виступають як представництва іноземних країн. Задля виконання їхніх офіційних функцій, цим установам та їхнім співробітникам гарантуються відповідні привілеї та імунітети. Їхній обсяг визначається на підставі положень Віденської конвенції 1961 року про дипломатичні зносини та Віденської конвенції 1963 року про консульські зносини, а також регламентується Указом Президента України «Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні» - [145]. Імунітети, надані консульським установам, класифікуються на загальні та спеціальні категорії

Основні імунітети, що надаються консульським установам:

✓ сприяння виконанню консульських функцій - держава перебування зобов'язується створювати умови для ефективної діяльності консульської установи, надаючи їй необхідні можливості для виконання завдань;

✓ право на використання державної символіки - консульська установа має право вивішувати державний прапор акредитуючої держави на своїй будівлі, резиденції керівника та використовуваних транспортних засобах. Державний герб також може бути закріплений на вході до приміщень установи;

✓ гарантоване забезпечення приміщеннями - держава перебування повинна сприяти акредитуючій державі у придбанні або оренді приміщень для потреб консульської установи відповідно до місцевого законодавства;

✓ недоторканість консульських приміщень - консульські приміщення перебувають під охороною держави перебування. Забезпечується захист від незаконного проникнення, пошкодження майна чи порушення порядку;

✓ імунітет від реквізиції - приміщення, їх обладнання, майно та транспортні засоби консульської установи не можуть бути реквізовані для державних чи громадських потреб;

✓ податкові пільги для приміщень - будь-які податки, які пов'язані з нерухомістю або іншими об'єктами, які використовуються консульством, не застосовуються, якщо вони не покладаються безпосередньо на третіх осіб за договором;

✓ захист консульського архіву та документів - архіви та офіційні документи консульської установи є недоторканими за будь-яких обставин;

✓ свобода пересування - працівники консульства можуть безперешкодно пересуватись територією держави перебування у межах, дозволених законом;

✓ забезпечення свободи комунікації - консульська установа може використовувати безпечні засоби зв'язку, включаючи закодовані депеші, дипломатичні кур'єри та валізи, для взаємодії з акредитуючою державою та її представництвами;

✓ недоторканність консульської валізи - офіційна кореспонденція захищена законом. Консульські кур'єри мають особисту недоторканність і не підлягають затриманню чи арешту. Валіза може бути передана через капітана судна або командира повітряного судна, що прямує до відповідного пункту прибуття [67; 145].

Спеціальні імунітети консульських установ:

- Безперешкодні зв'язки з громадянами своєї держави.
- Повідомлення про смерть, аварії, питання опіки.
- Офіційні контакти з місцевими органами влади.
- Можливість стягнення консульських зборів.

Привілеї та імунітети персоналу консульської установи:

- Забезпечення захисту посадових осіб консульства.
- Гарантована особиста недоторканність консульських працівників.
- Звільнення від цивільної та адміністративної юрисдикції.
- Відсутність обов'язку реєстрації в імміграційних органах.
- Право на працевлаштування без дозволу.
- Звільнення від соціальних виплат у державі перебування.
- Імунітет від податків на офіційну діяльність.
- Виняток з митного огляду особистих речей.
- Звільнення від обов'язкових громадських повинностей.
- Можливість вивезення спадкового майна [67].

Практичне заняття до теми 10

1. На основі даних Департаменту консульської служби МЗС України (Почесні консули України за кордоном. <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/71/uahonoraryconsuls-2021.pdf>) **проаналізувати** кількість (із зазначенням міста розташування) консульських установ та консульських округів України за кордоном.

2. Проблемні питання для обговорення

- ✓ Чи можуть існувати почесні консульства? Які їхні особливості?
- ✓ Які нові завдання постають перед консульськими установами в умовах глобалізації?
- ✓ Які перспективи розвитку консульської служби?
- ✓ Як консульські установи сприяють розвитку економічних відносин між країнами?
- ✓ Яку роль відіграють консульства у вирішенні консульських справ?
- ✓ Яка роль міжнародних судових органів у тлумаченні норм міжнародного права, що регулюють статус консульських установ?
- ✓ Які сучасні тенденції у розвитку міжнародно-правового статусу консульських установ?
- ✓ Які основні види консульських установ ви знаєте? У чому полягає специфіка кожного з них?
- ✓ Що таке консульське агентство і які його функції?
- ✓ Які основні функції виконують консульські установи?
- ✓ Які права має консул у країні перебування?
- ✓ Що таке консульський імунітет та які його види існують?

3. *Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти*

Теми індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Види консульських установ.
- Основні принципи міжнародного права, які визначають статус консульських установ.
- Професійна підготовка консульських працівників.
- Забезпечення дотримання прав і привілеїв консула.
- Які виклики постають перед міжнародно-правовим статусом консульських установ в умовах глобалізації?

4. Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Чим відрізняється генеральне консульство від консульства?
- ✓ Які фактори впливають на визначення типу консульської установи в конкретній країні?
- ✓ Яку роль відіграють консульства у захисті прав і інтересів громадян своєї держави за кордоном?
- ✓ Які консульські послуги надаються громадянам?
- ✓ Які обов'язки покладені на консула?
- ✓ Які обмеження накладаються на консула в країні перебування?
- ✓ Як організована консульська служба в Україні?
- ✓ Як змінюється обсяг прав і обов'язків консула залежно від його статусу?
- ✓ Які міжнародні договори регулюють статус консульських установ?

Тема 11. Захист інтересів держави та її громадян в консульській практиці

-
- 11.1. Дипломатичні представництва у консульській практиці.
 - 11.2. Ключові види діяльності закордонних дипломатичних установ.
 - 11.3. Правова допомога для громадян.
 - 11.3. Захист прав і законних інтересів громадян України за кордоном.
 - 11.5. Здійснення нотаріальних дій та легалізація документів.
-

11. Дипломатичні представництва у консульській практиці.

В умовах глобалізації і зростання мобільності населення значення консульської допомоги постійно зростає, адже все більше громадян мігрують, подорожують, працюють, навчаються або тимчасово проживають за межами своєї країни. З огляду на це дипломатичні установи України забезпечують підтримку у різних ситуаціях, які можуть виникнути під час перебування за кордоном.

У консульській практиці існують такі види дипломатичних установ, які сприяють виконанню зовнішньополітичних завдань, а також розвивають дипломатичні та консульські відносини між державами:

- Посольства - головні дипломатичні представництва держави в іншій країні, які здійснюють політичні, економічні, культурні та інші функції, представляючи інтереси своєї країни на найвищому рівні.
- Консульства – дипломатичні установи, які здебільшого займаються консульською діяльністю (видача віз, захист прав та інтересів громадян власної держави за кордоном, реєстрація актів цивільного стану тощо).
- Постійні представництва при міжнародних організаціях - дипломатичні місії, що акредитовані при міжнародних організаціях (займаються питаннями співпраці з цими організаціями).
- Місії - дипломатичні установи (з обмеженим дипломатичним статусом), які здійснюють представницькі і спеціальні функції у відносинах з державою перебування.
- Спеціальні делегації - тимчасові дипломатичні представництва, які створені для виконання конкретних завдань (участь у переговорах, конференціях або спеціальних подіях).

Посольство є дипломатичним представництвом, розташованим на території іноземної держави, яке виконує завдання з вирішення всього спектра двосторонніх питань на найвищому рівні. Воно також інформує власну державу про актуальну ситуацію в країні перебування. На території іноземної держави може бути лише одне посольство, яке розташоване у столиці країни. Їх створюються у державах, з якими встановлені офіційні дипломатичні відносини. Очолює посольство Надзвичайний і Повноважний Посол - представник найвищого дипломатичного рангу [6].

Функції дипломатичного представництва, охоплюють такі ключові напрями діяльності:

- ✓ представництво акредитуючої держави в країні перебування;
- ✓ захист інтересів акредитуючої держави та її громадян у межах, визначених міжнародним правом;
- ✓ проведення переговорів із представниками уряду держави перебування;
- ✓ збір і передача інформації про події та умови в країні перебування, здійснювані всіма законними засобами, для подальшого інформування уряду акредитуючої держави;
- ✓ сприяння розвитку дружніх відносин між акредитуючою державою та державою перебування, особливо у сфері економічної, культурної та наукової співпраці [116].

Кожне посольство, крім основних дипломатичних завдань, виконує й консульські функції. Для цього у його складі створюється окремий структурний підрозділ або такі обов'язки покладаються на визначену посадову особу, наприклад, консула чи віце-консула. У межах дипломатичного представництва також можуть функціонувати інші підрозділи, які займаються питаннями політики, економіки, гуманітарної сфери тощо [67].

Департамент консульської служби України (ДКС) є складовою частиною Міністерства закордонних справ України. Він створений для реалізації завдань, спрямованих на захист прав та інтересів громадян України за межами держави, а також для координації відповідної діяльності МЗС України. До його складу входять такі структурні підрозділи:

- Управління, що надає консульські послуги, яке включає: Відділ, відповідальний за ведення і адміністрування Державного реєстру виборців; Підрозділ із питань паспортів; Відділ, що займається апостилом, нотаріатом і витребуванням документів; Підрозділ, який вирішує питання громадянства; Відділ, що працює із візами.
- Управління консульського захисту, що містить: Антикризовий центр; Підрозділ із питань захисту прав українських громадян і юридичних осіб за межами країни.
- Управління забезпечення консульської діяльності, яке включає: Відділ консульсько-правового забезпечення; Відділ, що займається аналізом, плануванням та інформацією [67].

Апарат військового аташе та представництво МВС України, виконуючи функції спеціалізованих місій при посольствах, представляють відповідні державні органи та сприяють розвитку двосторонніх відносин у визначених сферах. Їх діяльність може поширюватися на територію кількох країн. Посада **представника МВС** утворюється в складі посольств України в державах, де налагоджено значні контакти між правоохоронними органами. Цей представник є членом дипломатичного персоналу посольства, а його ранг прирівнюється до першого секретаря. Основні завдання цієї місії: представлення Міністерства внутрішніх справ України в країні перебування; надання оперативної інформації про міжнародну злочинність та стан у правоохоронній сфері в країні; сприяння слідчим органам України у розслідуванні справ; протидія транскордонній злочинності.

Військовий аташе як посада у складі дипломатичного представництва, є представником держави у військових питаннях. Загальне управління його діяльністю здійснюється Міністерством оборони України, а оперативне керівництво покладено на главу дипломатичного представництва. Посада військового аташе прирівнюється до радника дипломатичної установи. До його апарату входять помічники та інші співробітники, які працюють у складі представництва. Функції військових аташе:

- представлення Міністерства оборони України у військових структурах держави перебування, а також у кількох країнах одночасно, якщо це передбачено.
- підтримання офіційних зв'язків із військовими відомствами держави перебування.
- з'ясування законними способами ситуації та подій у військовій сфері країни перебування з подальшим інформуванням Міністерства оборони та дипломатичного представництва.
- консультування глави дипломатичного представництва України з військових питань.
- координація діяльності військових делегацій і військовослужбовців України, які перебувають у країні з офіційними завданнями [67].

Постійне представництво України при міжнародній організації є складовою системи органів дипломатичної служби і підпорядковується Міністерству закордонних справ України. Це постійно діюча установа, створена для роботи при міжнародній організації або її інституції. Основні завдання постійного представництва:

- ✓ забезпечення офіційних відносин між Україною та міжнародною організацією або її структурою.
- ✓ захист інтересів України в межах відповідної організації чи інституції.
- ✓ сприяння участі України у діяльності міжнародної організації або її інституції [67].

11.2. Ключові види діяльності закордонних дипломатичних установ.

До загальних питань консульської роботи належать:

- ✓ Консульський облік.
- ✓ Безоплатна правова допомога.
- ✓ Паспортні дії.

- ✓ Оформлення постійного місця проживання за кордоном.
- ✓ Громадянство України.
- ✓ Реєстрація актів цивільного стану.
- ✓ Засвідчення документів (Апостиль, легалізація, витребування документів).
- ✓ Нотаріальні дії.
- ✓ Вибори за кордоном.
- ✓ Міжнародне усиновлення [159].

Дипломатичні представництва також надають державні послуги своїм громадянам: нотаріальні дії, реєстрацію виборців, видачу паспортів і документів для військового призову, направлення поранених або хворих громадян до місцевих лікарів і адвокатів, а також забезпечення недискримінаційного поводження з особами, звинуваченими або ув'язненими за вчинення злочинів [107].

Консульський облік громадян ведеться закордонними дипломатичними установами України відповідно до «Порядку ведення обліку громадян України, які проживають за межами України» від 29.01.2020 р. Консульський облік ведеться з урахуванням меж консульських округів закордонних дипломатичних установ України. Одночасне перебування на консульському обліку в двох і більше установах не допускається. Взяття на консульський облік здійснюється на добровільній основі, за винятком взяття на облік усиновлених дітей.

Виокремлюють такі види консульського обліку:

- *постійний* – для громадян України, які оформили в установленому законодавством порядку документи для виїзду за кордон на постійне проживання або документи, які необхідні для того, щоб залишитися на постійному проживанні за кордоном;
- *тимчасовий* – для українських громадян, які перебувають за кордоном тимчасово;
- *облік усиновлених дітей* – для дітей віком до 18 років - громадян України, які були усиновлені іноземцями або громадянами України та постійно або тимчасово проживають чи перебувають за кордоном [166].

Необхідність створення закордонних дипломатичних установ і специфіка їхньої діяльності визначаються: географічним положенням консульського округу; наявністю спільного кордону з Україною; проходженням міжнародних транспортних магістралей та інтенсивністю транзитного руху; наявністю великої кількості пунктів перетину державного кордону; великою кількістю громадян України, які перебувають у межах округу з різних причин. Пріоритетними напрямками утворення консульських установ у прикордонній зоні ЄС, зокрема є: забезпечення захисту прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб України; встановлення контактів і сприяння реалізації проєктів у сфері прикордонного та міжрегіонального економічного співробітництва; популяризація економічного потенціалу України; розвиток співпраці у науковій, освітній, культурній галузях, зокрема шляхом академічного та студентського обміну; посилення присутності України у медійному та інформаційному просторі; взаємодія з міжнародними та регіональними організаціями [67].

Консульство України в Ніредьгазі вирізняється найвищою інтенсивністю роботи серед консульських установ, що обумовлено значною кількістю випадків, які потребують консульського втручання, та великим обсягом виконуваних консульських дій. Проблемні ситуації за участі громадян України найчастіше виникають у межах прикордонної і транспортної сфери: - контрабанда підакцизних товарів та інші порушення митних правил; - порушення правил перетину кордону, зокрема нелегальна міграція, перетин кордону за підробними документами або документами до змісту яких внесено несанкціоновані зміни (підробні візи, печатки, дозволи тощо); - порушення правил вантажних і пасажирських перевезень; - дорожньо-транспортні пригоди; - застосування до громадян України примусових заходів (затримання, арешт тощо). З огляду ці фактори дипломатичною установою відпрацьовуються дієвий механізм взаємодії з правоохоронними органами і практикуючими адвокатами консульського округу. Основою такого механізму є:

- ✓ постійне інформування компетентними органами Генерального консульства про вчинення порушень громадянами України;

- ✓ юридичний експрес-аналіз ситуації, з метою пошуку шляхів мінімізації несприятливих правових наслідків;
- ✓ надання консультацій громадянам та, у разі виникнення потреби, підключення місцевих адвокатів для надання кваліфікованої допомоги у вирішенні проблеми [66].

11.3. Правова допомога для громадян.

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» **безоплатною правничою допомогою** є «правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел». **Правнича допомога** – «надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення» [124].

Право на безоплатну правничу допомогу є гарантована Конституцією України можливість для громадян України, іноземців, осіб без громадянства, включно з біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, отримати безоплатну правничу допомогу.

Система надання безоплатної правничої допомоги включає:

- ✓ «Координаційний центр з надання правничої допомоги;
- ✓ суб'єкти надання безоплатної первинної правничої допомоги;
- ✓ суб'єкти надання безоплатної вторинної правничої допомоги» [124].

Згідно з цим Законом **«безоплатна первинна правнича допомога** - вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи та обов'язки, порядок їх реалізації та виконання, відновлення прав у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб». До переліку правових послуг належать:

- «надання правової інформації;
- надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);
- надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації» [124].

Суб'єктом надання такого виду допомоги є МЗС України [159]

Відповідно до цього ж Закону **«безоплатна вторинна правнича допомога** - вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають таке саме право на безоплатну вторинну правничу допомогу, як і громадяни України, крім винятків, встановлених Конституцією, законами України чи міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Особи, які перебувають під юрисдикцією іноземної держави, з якою Україна уклала відповідний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу на підставах та в порядку, передбачених відповідним міжнародним договором України». Вона включає такі види правничих послуг:

- «захист;
- здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складення документів процесуального характеру» [124].

В Україні суб'єктами, що здійснюють надання безоплатної вторинної правової допомоги, виступають центри, які створені для забезпечення такої допомоги, а також адвокати, які внесені до Реєстру адвокатів, що уповноважені надавати безоплатну вторинну правову допомогу [159].

Право на безоплатну вторинну правничу допомогу мають такі категорії осіб:

- внутрішньо переміщені особи (ВПО);
- особи з низьким рівнем доходу;
- люди з інвалідністю, які отримують мінімальну пенсію чи соціальну підтримку;
- ветерани воєн;
- члени сімей ветеранів війни, які загинули або померли, а також родини загиблих Захисників і Захисниць України;
- діти;
- особи, які постраждали від домашнього насильства;
- жертви жорстокого поводження, тортур або сексуального насильства, що мало місце під час воєнних конфліктів;
- особи, які не мають документів, що посвідчують їхню особу чи підтверджують громадянство України;
- інші категорії, визначені цим Законом України - [124] [165].

11.4. Захист прав і законних інтересів громадян України за кордоном.

Функції консула відповідно до його сфер діяльності можна поділити на такі напрями:

✓ «Консул зобов'язаний вживати заходів для того, щоб юридичні особи та громадяни України користувалися в повному обсязі всіма правами, наданими їм законодавством держави перебування і міжнародними договорами, учасниками яких є Україна і держава перебування, а також міжнародними звичаями;

✓ Консул зобов'язаний вживати заходів для відновлення порушених прав юридичних осіб і громадян України. У випадку, якщо після звернення консула до властей держави перебування не будуть відновлені порушені права юридичних осіб і громадян України, консул зобов'язаний повідомити про це Міністерство закордонних справ України та главу дипломатичного представництва України в державі перебування;

✓ Консул зобов'язаний стежити, щоб відносно громадянина України, взятого під варту (заарештованого) чи затриманого за підозрою у вчиненні злочину, чи підданого іншим заходам, які обмежують свободу громадянина України, або відбуваючого покарання у вигляді позбавлення волі, а так само підданого іншим заходам судового або адміністративного впливу, було дотримано законодавства держави перебування і договорів, укладених Україною з цією державою, та міжнародних договорів, учасниками яких є Україна і держава перебування;

✓ Консул зобов'язаний звертатися до компетентних властей держави перебування за сприянням у розшуку громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебували у цій державі і пропали безвісти

✓ Консул зобов'язаний всіляко сприяти українським військовим кораблям і військово-допоміжним суднам, які знаходяться в портах, територіальних і внутрішніх водах держави перебування в межах його консульського округу, в питаннях зв'язку з берегом, взаємовідносин з місцевими властями, матеріально-технічного забезпечення та в інших питаннях;

✓ Консул стежить за тим, щоб у портах, територіальних і внутрішніх водах держави перебування в межах його консульського округу суднам надавалися у повному обсязі права та імунітети відповідно до законодавства держави перебування і міжнародних договорів, учасниками яких є Україна і держава перебування;

✓ Консул відповідно до законодавства України веде військовий облік громадян України, які перебувають за кордоном;

✓ Консул провадить реєстрацію укладення шлюбу, розірвання шлюбу відповідно до законодавства України;

✓ Консул провадить усиновлення дитини, яка є громадянином України і проживає за межами України;

✓ Консул вживає заходів для встановлення опіки (піклування) над неповнолітніми, недієздатними або обмеженими в дієздатності громадянами України, які перебувають в його консульському окрузі і залишилися без опіки (піклування);

✓ Після одержання відомостей про народження або смерть на морському чи повітряному судні України якоїсь особи консул відповідно до чинного законодавства України реєструє акт про народження або смерть;

✓ Консул вживає заходів для охорони майна, що залишилося після смерті громадянина України;

✓ Консул повинен надавати допомогу командирі екіпажу і пасажирів цивільного повітряного судна України у зносинах з властями держави перебування, а також вживати всіх заходів для повернення у разі необхідності повітряного судна, його екіпажу і пасажирів в Україну або ж для продовження польоту [143].

11.5. Здійснення нотаріальних дій та легалізація документів.

Порядок здійснення консульською установою будь-яких дій встановлюється Віденською конвенцією про консульські зносини, міжнародними договорами, Консульським статутом України та законодавством України.

До нотаріальних дій, які вчиняє Консульський відділ належать:

✓ Посвідчує угоди, такі як договори, заповіти, доручення, за винятком договорів, що стосуються відчуження та застави житлових будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок або іншого нерухомого майна, яке розташоване на території України.

✓ Вживає заходів для забезпечення збереження спадкового майна.

✓ Видає свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя.

✓ Засвідчує відповідність копій документів та виписок з них оригіналам.

✓ Підтверджує справжність підписів на документах.

✓ Підтверджує вірність перекладу документів з однієї мови на іншу.

✓ Засвідчує факт, що громадянин є живим.

✓ Підтверджує факт перебування громадянина у визначеному місці.

✓ Засвідчує відповідність особи громадянина його зображенню на фотокартці.

✓ Фіксує час пред'явлення документів.

✓ Вчиняє виконавчі написи.

✓ Проводить процедури, пов'язані з морськими протестами [159].

Згідно з Консульським статутом **нотаріальні дії** «вчинюються у приміщенні консульської установи України. В окремих випадках нотаріальні дії можуть бути вчинені поза зазначеною установою. Консул, який вчинює нотаріальні дії, зобов'язаний додержувати таємниці вчинюваних нотаріальних дій. Довідки про вчинені нотаріальні дії і документи видаються відповідно до законодавства України про державний нотаріат. Нотаріальні дії вчинюються в день пред'явлення всіх необхідних для цього документів, сплати консульського збору і відшкодування фактичних витрат. Вчинення нотаріальних дій може бути відкладено за необхідності витребування додаткових відомостей чи документів або направлення документів на експертизу, а також на інших підставах, передбачених законодавством України.

Нотаріально посвідчуванні угоди, а також заяви та інші документи підписуються в присутності консула, який вчиняє нотаріальні дії. Якщо угоду, заяву чи інший документ підписано за відсутності консула, то особа, яка підписала такий документ, повинна особисто підтвердити, що документ підписаний нею. Консул, який вчинює нотаріальні дії, зобов'язаний роз'яснювати громадянам України їхні права та обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій, щоб юридична необізнаність та інші подібні обставини не могли бути використані їм на шкоду. Консул не може вчиняти нотаріальні дії

на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені своєї (свого) дружини (чоловіка), її (його) і своїх родичів по прямій лінії.

Нотаріальне діловодство в консульських установах ведеться державною мовою України. Коли особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство в консульській установі, тексти документів, що оформлюються, повинен перекласти їй консул, який вчинює нотаріальну дію, або відомий консулові перекладач. Якщо консулові стане відомо про спадщину, яка відкрилася на користь громадян України, які проживають в Україні, консул негайно передає у Міністерство закордонних справ України всі відомі йому дані про таку спадщину і можливих спадкоємців. Якщо вчинення нотаріальної дії суперечить законодавству України, консул відмовляє у вчиненні такої дії. Консул не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства України, або можуть за своїм змістом завдати шкоди інтересам України, або містять відомості, що принижують честь і гідність громадян. На прохання особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальних дій, їй повинні бути викладені причини відмови і роз'яснено порядок її оскарження.

При вчиненні нотаріальних дій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів, в яких беруть участь Україна і держава перебування, застосовуються норми іноземного права. Консул приймає документи, складені відповідно до вимог іноземного права, і вчинює посвідчувальні написи у формі, передбаченій іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України» [143].

Консульська **легалізація офіційних документів** – це процедура, що підтверджує дійсність оригіналів документів або засвідчує автентичність підписів посадових осіб, уповноважених засвідчувати такі документи, а також справжність відбитків штампів і печаток, які їх скріплюють. При цьому консул не несе відповідальності за зміст легалізованого документа. Проведення легалізації надає документу юридичну силу для його використання у міжнародному обігу. Легалізація не здійснюється стосовно документів, які:

- суперечать законодавству України, містять інформацію, що порочить честь або гідність громадян, або можуть завдати шкоди інтересам держави;
- є оригіналами, копіями чи фотокопіями паспортів, трудових книжок, військових квитків, дозволів на носіння зброї, документів, що мають характер листування, технічних паспортів транспортних засобів, посвідчень водія, посвідчень особи, а також нормативно-правових актів і роз'яснень до них;
- видані з перевищенням повноважень органів чи посадових осіб;
- оформлені в закордонних дипломатичних установах [159].

Гаазька конвенція 1961 року, яка для України набула чинності 22 грудня 2003 року, скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. Документи, які використовуються в державах-учасниках Конвенції, мають бути засвідчені спеціальним штампом **апостиль** (Apostille), що проставляється компетентним органом країни, в якій видано документ. Документи з апостилем не потребують додаткового засвідчення чи легалізації. Якщо між державами-учасниками укладено угоди, які скасовують або спрощують процедуру легалізації, апостиль не вимагається. Ця Конвенція не поширюється на документи, складені дипломатичними чи консульськими установами, а також на адміністративні документи, пов'язані з комерційними або митними операціями. В Україні проставлення апостилля здійснюється: Міністерством закордонних справ, Міністерством освіти і науки, Міністерством юстиції, Міністерством внутрішніх справ, Державною міграційною службою, Державною податковою службою [159].

Практичне заняття до теми 11

1. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

- Які види правової допомоги можуть надавати консульські установи?
- Які обмеження існують у наданні правової допомоги консульствами?
- Які основні напрями представництва інтересів держави здійснюють консульські установи?
- Які нотаріальні дії можуть здійснювати консульські установи?

2. Проблемні питання для обговорення

- ✓ Як змінюється характер правової допомоги, що надається консульствами, в умовах глобалізації?
- ✓ Які нові завдання постають перед консульствами у представництві інтересів держави в умовах глобалізації?
- ✓ Як змінюється роль дипломатичних установ в умовах глобалізації?
- ✓ Які перспективи розвитку дипломатичних відносин?
- ✓ Які перспективи розвитку процедури легалізації документів?
- ✓ Які виклики постають перед консульською службою в умовах міграційної кризи?

3. Оцінювання рівня засвоєння знань здійснюється шляхом проведення поточного контролю у формі письмового або усного **тестування**.

Приклад тестових завдань:

1. Які основні види допомоги надають консульські установи громадянам своєї держави за кордоном?

- А. Лише візові послуги.
- Б. Юридична допомога, допомога в екстрених ситуаціях, нотаріальні послуги, оформлення документів.
- В. Організація розважальних заходів.
- Г. Забезпечення транспорту для громадян.
- Д. Проведення політичних консультацій.

2. Чим відрізняється екстрена допомога від планової?

- А. Екстрена допомога надається тільки під час свят.
- Б. Планова допомога передбачає виїзд до країни громадянина.
- В. Екстрена допомога надається негайно, у випадках невідкладної потреби, а планова – згідно з графіком або запитом.
- Г. Екстрена допомога надається лише дітям.
- Д. Планова допомога доступна лише для резидентів країни.

3. Як консульство може допомогти громадянину, який був заарештований?

А. Інформувати про арешт його родичів, надати контакт адвоката, забезпечити юридичну консультацію.

- Б. Платити за його звільнення.
- В. Забезпечити його втечу з країни.
- Г. Призначити місцевого адвоката для захисту.
- Д. Сприяти отриманню дозволу на відвідування затриманого.

4. Яку допомогу можуть надати консульства особам, які опинилися у складних життєвих обставинах?

- А. Видача тимчасового посвідчення особи для повернення на батьківщину.
- Б. Організація транспорту для їхньої сім'ї.
- В. Виплата фінансової компенсації.
- Г. Забезпечення житлом на невизначений термін.
- Д. Консультації щодо оформлення нових документів.

5. Яку допомогу можуть надати консульства громадянам, які бажають повернутися на батьківщину?

- А. Платити за їхні квитки.

Б. Видати тимчасові документи та проконсультувати з питань повернення.
В. Організувати приватний транспорт.
Г. Звільнити від необхідності проходити митний контроль.
Д. Допомогти з відновленням втрачених документів.

6. Яку роль відіграють дипломатичні установи у вирішенні міжнародних конфліктів?

А. Забезпечують фінансування збройних сил.
Б. Організують туристичні поїздки для громадян.
В. Сприяють мирним переговорам, створюють платформи для діалогу, налагоджують комунікацію між сторонами.
Г. Забезпечують постачання зброї для союзників.
Д. Проводять консультації щодо економічних санкцій.

7. Яка процедура легалізації документів у консульських установах?

А. Лише віза для документів.
Б. Підпис консула без будь-яких перевірок.
В. Перевірка документа на відповідність вимогам, проставлення консульського штампа або апостиля.
Г. Фізичне знищення оригіналів документів.
Д. Переклад документів на офіційну мову країни.

8. Яку роль відіграє апостиль у процесі легалізації документів?

А. Використовується лише для внутрішніх документів.

Б. Спрощує процедуру визнання документів в інших державах, підтверджуючи їхню автентичність.

В. Надається тільки у випадку конфліктних ситуацій.

Г. Не має жодного значення для легалізації.

Д. Використовується тільки для комерційних угод.

9. Як консульства можуть допомогти громадянам, які були депортовані?

А. Вимагати негайного повернення депортованих в іншу країну.

Б. Надати консультацію з питань правового статусу, допомогти з оформленням документів для повернення на батьківщину.

В. Організувати повторний в'їзд до іноземної держави.

Г. Надавати фінансову підтримку на весь період перебування за кордоном.

Д. Забезпечити супровід у місцевих органах влади.

10. Як культурна дипломатія сприяє взаєморозумінню між народами?

А. Виключно через економічне співробітництво.

Б. За допомогою організації торгових форумів.

В. Проведенням культурних заходів, обміном студентами та викладачами, популяризацією національної спадщини.

Г. Ігноруванням місцевих традицій.

Д. Розповсюдженням інформації через ЗМІ.

4. Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти

Теми індивідуальних дослідницьких проєктів:

- Види допомоги, що надаються консульськими установами.
- Перспективи розвитку консульської служби в контексті міграційних процесів.
- Здійснення нотаріальних дій консульськими установами та легалізація документів.
- Роль дипломатичних установ у міжнародних відносинах.
- Як дипломатичні установи сприяють захисту національних інтересів.

5. Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Які основні види допомоги надають консульські установи громадянам своєї держави за кордоном?
- ✓ Як консульства сприяють розвитку економічних відносин між країнами?
- ✓ Яка роль дипломатичних установ у встановленні та підтримці міжнародних відносин?
- ✓ Яка процедура легалізації документів та які вимоги пред'являються до документів, що підлягають легалізації?
- ✓ Роль апостиля в процесі легалізації документів.
- ✓ Чи надають консульства юридичну допомогу?
- ✓ Чи надають консульства матеріальну допомогу? Якщо так, то в яких випадках?
- ✓ Яку роль відіграють консульські установи у регулюванні міграційних процесів?
- ✓ Яку допомогу можуть надати консульства громадянам, які бажають емігрувати?

Тема 12. Візовий режим України

- 12.1. Консульські дії з оформлення паспортних документів.
- 12.2. Функції дипломатичних установ з питань громадянства.
- 12.3. Види віз. Вимоги до візових документів.
- 12.4. Функціонування візового режиму.

12.1. Консульські дії з оформлення паспортних документів.

Паспортне обслуговування громадян є однією з найпоширеніших консульських послуг, за якою громадяни найчастіше звертаються до консульських установ. «Консул видає паспорти громадян України для виїзду за кордон, продовжує строк їхньої дії та вносить до них зміни» [143]. До оформлення паспортних документів входить:

✓ Оформлення закордонного паспорта (особам, які не досягли, та старше 16 років). Закордонний паспорт можна оформити в Україні: у територіальних підрозділах Державної міграційної служби України; у Центрах надання адміністративних послуг; у регіональних підрозділах Державного підприємства «Документ», а також за кордоном: у дипломатичних установах України; у Центрах обслуговування громадян «Паспортний сервіс» у Варшаві, Вроцлаві, Кракові, Гданську, Празі та Братиславі (та інших Центрах ДП «Документ» у регіонах та Європі <https://pasport.org.ua/centers>).

✓ Продовження строку дії закордонного паспорта (є тимчасовою процедурою, запровадженою на час дії воєнного стану плюс один рік з дня його припинення). Ця процедура насамперед орієнтована на громадян, які вимушено залишили Україну у зв'язку із військовими діями та/або повертаються в Україну в терміновому порядку.

✓ Доставлення за кордон паспорта, оформленого в Україні. Документи можуть бути доставлені з України до обраної закордонної дипломатичної установи у такі способи: послуги міжнародним кур'єрським експрес-перевезенням DHL Express та Дипломатичною поштою. Водночас чоловіки віком від 18 до 60 років мають отримувати свої паспорти винятково в територіальних підрозділах ДМС України. Пересилання цих паспортів до закордонних дипломатичних установ не здійснюється. Виняток становлять особи, на яких поширюються спеціальні правила перетину державного кордону

✓ Внесення даних про неповнолітніх дітей до закордонних паспортів їхніх батьків / законних представників (є тимчасовою процедурою, запровадженою на час дії воєнного стану плюс один рік з дня його припинення).

✓ Посвідчення особи на повернення в Україну, відоме як «білий паспорт», є документом, який підтверджує особу та громадянство України (за винятком випадків, передбачених законодавством), а також надає право на в'їзд до України. Цей документ оформлюється та видається закордонними дипломатичними установами України у таких ситуаціях:

- втрати або викрадення за межами України документа, що посвідчує особу, підтверджує громадянство України та/або дає право на виїзд з України і в'їзд до неї;
- завершення терміну дії документа, який виконує ці функції;
- визнання документа недійсним з інших причин;
- відсутність у громадянина України оформленого документа, що посвідчує особу, підтверджує громадянство України та/або надає право на виїзд і в'їзд до України. Цей документ забезпечує можливість повернення громадян до України у випадках, передбачених чинними нормативними актами.

✓ Паспорт громадянина України («внутрішній» паспорт та ID-картка) [159].

12.2. Функції дипломатичних установ з питань громадянства.

Питання, які пов'язані з громадянством України врегульовуються нормами Конституції України та положеннями Закону України «Про громадянство України». Процедури та порядок здійснення дій у цій сфері визначаються Порядком розгляду заяв і подань щодо громадянства України, а також виконанням рішень, ухвалених відповідно до зазначеного закону. Цей Порядок затверджений Указом Президента України, який регламентує організацію виконання Закону України «Про громадянство України» [159].

Згідно з Консульським статутом [143] «Консул приймає від осіб, які постійно проживають в його консульському окрузі, заяви з питань громадянства України і разом з необхідними документами надсилає їх у Міністерство закордонних справ України для подальшого внесення на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства.

Консул відповідно до законодавства України приймає рішення про оформлення набуття громадянства України, скасовує прийняте ним рішення про оформлення набуття громадянства України особами, які постійно проживають за кордоном.

Консул готує подання про втрату громадянства України особою, яка постійно проживає за кордоном, та надсилає його до Міністерства закордонних справ України для подальшого внесення на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства.

Консул щодо осіб, які постійно проживають за кордоном, у встановленому порядку виконує рішення Президента України з питань громадянства, видає особам, які набули громадянство України, документи, що підтверджують громадянство України, довідки про припинення громадянства України, вилучає в осіб, громадянство яких припинено, документи, що підтверджують громадянство України, веде облік осіб, які набули громадянство України або припинили громадянство України» [143].

Закордонні дипломатичні установи України мають повноваження розглядати питання громадянства стосовно осіб, які відповідно до чинного законодавства України вважаються такими, що постійно проживають за межами країни. Винятком є випадки оформлення громадянства України за народженням, що поширюється також на осіб, які тимчасово перебувають за кордоном. Заява щодо питань громадянства подається у письмовій формі із зазначенням дати її складання та підписується заявником особисто. Документи, пов'язані з питаннями громадянства, заявник також подає особисто. У разі подання заяви стосовно дитини, її підписує один із батьків або інший законний представник дитини [159].

Законними представниками відповідно до Закону України від 2011 року є «батьки, усиновителі, батьки-вихователі, прийомні батьки, опікуни, піклувальники, помічники, зареєстровані органом опіки і піклування, дієздатних фізичних осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки, та інші особи, визначені законом, представники закладів, які виконують функції опікунів і піклувальників» [124].

Заява та супровідні документи з питань громадянства дитини подаються одним із батьків або іншим законним представником за місцем проживання дитини, одного з батьків або законного представника. У разі, якщо особа зареєструвала шлюб чи набула повної цивільної дієздатності до досягнення повноліття відповідно до Цивільного кодексу України, вона має право самостійно підписати та подати заяву. Якщо заявник не може поставити підпис через фізичні вади або неписьменність, за його проханням це може зробити інша особа. У разі наявності поважних причин заяву та документи можна подати через представника або надіслати поштою. У випадку недієздатності заявника документи підписуються та подаються опікуном. Документи, видані офіційними органами іноземної держави, мають бути засвідчені відповідно до встановлених норм і супроводжуватися перекладом українською мовою, оформленим у належному порядку [159].

12.3. Види віз. Вимоги до візових документів.

Візовий режим є важливим інструментом регулювання міжнародних поїздок та контролю за пересуванням іноземців, і відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, контролі міграційних потоків та управлінні міжнародними відносинами. Країни видають різні типи віз залежно від мети поїздки, а вимоги до візових документів відрізняються відповідно до того, чи йдеться про короткострокове відвідування, тривале проживання або роботу в країні.

Віза (visus - побачений, розглянутий) - це позначка, зроблена посадовою особою на документі чи акті, що підтверджує згоду з його змістом, засвідчує його достовірність або надає йому юридичну силу; це офіційний дозвіл на в'їзд до країни, виїзд з неї або транзит через її територію, який, оформлений як спеціальна відмітка в паспорті. Візи виокремлюють:

- в'їзна віза,
- виїзна віза,
- транзитна віза [68].

Віза дипломатична є спеціальною відміткою, яку оформлює орган закордонних справ, дипломатичне представництво або консульська установа. Вона свідчить про визнання дипломатичного статусу особи, у паспорті якої її проставлено. Така віза надається членам урядів, високопосадовцям держав, делегатам міжнародних конференцій, представникам надзвичайних дипломатичних місій, співробітникам відомств закордонних справ, які здійснюють офіційні поїздки, дипломатичним кур'єрам та іншим особам з подібним статусом. Прийнято також видавати дипломатичні візи особам, що мають на них право, навіть у разі їхніх приватних поїздок. Така віза може бути оформлена як жест любов'язності особі без дипломатичного паспорта [74].

Візи відповідно до правил їх оформлення [138] класифікуються залежно від мети подорожі та позначаються комбінацією літер і цифр:

✓ **віза транзитна** «(позначається літерою В, у машинозчитуваній зоні VB). Оформляється іноземцям та особам без громадянства у разі транзитного проїзду через територію України до третьої держави, а також здійснення транзитного перевезення вантажів і пасажирів автомобільним транспортом. Транзитна віза оформляється як разова, дво- та багаторазова на період, зазначений у документах, що є підставою для оформлення такої візи, але не більш як на один рік, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України. При цьому строк перебування на території України під час кожного транзитного проїзду через її територію не повинен перевищувати п'яти діб».

✓ **віза короткострокова** «(позначається літерою С, у машинозчитуваній зоні VC). Оформляється іноземцям та особам без громадянства для в'їзду в Україну, якщо строк їх перебування в Україні не перевищує 90 днів протягом 180 днів з дати першого в'їзду. Короткострокова віза оформляється як разова, дво та багаторазова на шість місяців або період, зазначений у документах, що є підставою для оформлення такої візи, але не більш як на п'ять років. У разі коли іноземна держава оформляє візи для громадян України на строк, що перевищує п'ять років, строк дії короткострокової візи для громадян такої держави визначається департаментом консульської служби МЗС з урахуванням принципу взаємності».

✓ **віза довгострокова** «(позначається літерою Д, у машинозчитуваній зоні VD). Видається іноземцям та особам без громадянства для в'їзду в Україну з метою оформлення документів, що дають право на перебування або проживання в Україні на строк, що перевищує 90 днів. Довгострокова віза оформляється закордонною дипломатичною установою України як багаторазова на 90 днів, якщо інше не передбачено законодавством чи міжнародними договорами України» [138].

Також виокремлюють такі категорії віз:

Туристичні візи - дозволяють відвідувачам подорожувати з метою відпочинку або знайомства з культурою країни без права на роботу чи довготривалого проживання.

Робочі візи - надаються іноземцям, які планують працевлаштуватися в іншій країні, і часто вимагають запрошення від роботодавця.

Студентські візи - дозволяють навчатися за кордоном і зазвичай вимагають надання підтвердження про зарахування до навчального закладу.

Вимоги до візових документів залежать від типу візи та конкретної країни. Зазвичай, основними документами, необхідними для оформлення будь-якого типу віз, якщо інше не визначено законодавчими актами або міжнародними угодами України, є:

- «паспортний документ, який повинен відповідати таким вимогам: бути дійсним не менш як три місяці після задекларованої дати виїзду з території України; містити не менше двох вільних сторінок; строком дії не більше 10 років;

- заповнена та підписана візова анкета. Візові анкети від імені недієздатних осіб подають їх законні представники. Особи, відомості про яких внесені до паспортного документа іноземця та особи без громадянства і які прямують разом з ним, подають окремі візові анкети. Візові анкети неповнолітніх осіб подаються за підписом одного з батьків або законного представника;

- одна кольорова фотокартка розміром 35 x 45 міліметрів;

- біометричні дані, які включають: *відбитки 10 пальців обох рук*. Зазначена вимога може не застосовуватись до осіб, які користуються дипломатичним або службовим паспортом, осіб, які не досягли дванадцятирічного віку, або осіб, які в'їжджають в Україну у випадках, які мають гуманітарний характер. Особи з фізичними вадами подають у разі можливості відбитки усіх наявних пальців рук; *фотографування обличчя*. Зазначена вимога може не застосовуватись до осіб, які користуються дипломатичним або службовим паспортом, осіб, які не досягли дванадцятирічного віку або осіб, які в'їжджають в Україну у випадках, які мають гуманітарний характер. У таких випадках подається одна кольорова фотокартка розміром 10 × 15 сантиметрів;

- дійсний поліс медичного страхування з покриттям витрат щонайменше на 30000 євро або в еквіваленті іншою валютою, якщо інше не передбачено законодавством або міжнародними договорами України. У разі розгляду звернення про оформлення багаторазової візи перевіряється наявність поліса медичного страхування, дійсного на період першої запланованої поїздки в Україну. Зазначена вимога не застосовується до осіб, які користуються дипломатичним або службовим паспортом;

- документи, що підтверджують наявність достатнього фінансового забезпечення на період запланованого перебування і для повернення до держави походження або транзиту до третьої держави чи можливість отримати достатнє фінансове забезпечення у законний спосіб на території України. У разі розгляду візового клопотання про оформлення багаторазової візи перевіряється наявність достатнього фінансового забезпечення на період першої запланованої поїздки в Україну. Зазначена вимога не застосовується до осіб, які користуються дипломатичним або службовим паспортом;

- документ, що підтверджує сплату консульського збору, якщо інше не передбачено законодавством та міжнародними договорами України» [138].

У деяких випадках також може бути потрібно надання *запрошення* від фізичних або юридичних осіб, а також додаткові документи, зокрема довідка про несудимість або медичні огляди. До компетенції консула належить оформлення, анулювання в'їзних, виїзних та транзитних віз для перетину території України [143].

12.4. Функціонування візового режиму.

Однією з найбільш пріоритетних форм міжнародного співробітництва в сучасних умовах є укладення угод про спрощення візового режиму. Зокрема, широко поширеною практикою є впровадження Європейським Союзом спрощеного візового режиму з країнами, які не є його членами. Такі угоди спрямовані на спрощення процедури видачі тимчасових віз для окремих категорій осіб, зокрема науковців, журналістів, водіїв, що здійснюють

міжнародні перевезення, а також родичів, яким необхідно відвідати своїх близьких за кордоном. Ці угоди також передбачають можливість безвізового режиму для певних третіх країн. Україна в середині 2000-х рр. в односторонньому порядку скасувала візи для громадян країн ЄС, які відвідують її з короткотерміновими візитами. Загалом, історія розвитку відносин між Україною та ЄС у сфері безвізового режиму розпочалася у 2007 р. з підписання Угоди про реадмісію між ЄС та Україною, що встановила процедуру ідентифікації та повернення громадян, які перебувають на території ЄС незаконно [32].

У 2008 р. Україною було ратифіковано «Угоду між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз». Її метою стало «спрощення оформлення віз громадянам України для запланованого перебування не більше 90 днів за період 180 днів. У випадку відновлення Україною візового режиму поїздок для громадян ЄС або окремих категорій громадян ЄС, спрощення оформлення віз, що діє у межах цієї Угоди для громадян України, автоматично на умовах взаємності застосовуватиметься до відповідних громадян ЄС». Відповідно до цієї угоди *віза* – «дозвіл, виданий державою-членом, або рішення, прийняте цією державою, яке необхідне для:

- в'їзду для запланованого перебування в державі-члені або в декількох державах-членах на строк, що загалом не перевищує 90 днів;
- в'їзду для транзиту через територію цієї держави-члена або декількох держав-членів» [140].

Ця угода передбачила встановлення безвізового режиму, зокрема для:

- ✓ «членів офіційних делегацій;
- ✓ підприємців та представників суб'єктів господарювання;
- ✓ водіїв, які здійснюють міжнародні вантажні та пасажирські перевезення на територію держав-членів автотранспортними засобами, зареєстрованими в Україні;
- ✓ членів бригад поїздів, рефрижераторів, локомотивів міжнародних ешелонів, які прямують на територію держав-членів;
- ✓ журналістів;
- ✓ осіб, які беруть участь у науковій, культурній та мистецькій діяльності, зокрема в університетських та інших програмах обміну;
- ✓ учнів, студентів, аспірантів і вчителів, що їх супроводжують, які здійснюють подорож з метою навчання або освітньої підготовки, зокрема за програмами обміну та у зв'язку з іншими видами діяльності, які пов'язані з навчанням;
- ✓ учасникам міжнародних спортивних змагань та особам, які їх супроводжують з метою виконання професійних обов'язків;
- ✓ для учасників офіційних програм обміну, організованих містами-побратимами;
- ✓ для близьких родичів: один з подружжя, діти (зокрема усиновлені), батьки (зокрема опікуни), дідусі, бабусі та онуки, які відвідують громадян України, які мають дійсний дозвіл на проживання на території держав-членів;
- ✓ для родичів для відвідування церемонії поховання;
- ✓ для тих, хто подорожує з метою лікування тощо» [140].

У 2010 році Україні був наданий План дій щодо лібералізації візового режиму ЄС, що передбачав комплекс реформ, необхідних для того, щоб запровадити безвізовий режим для громадян України. Нині безвізовий режим розповсюджується на територію держав-членів ЄС, крім Об'єднаного Королівства та Ірландії:

- держави-члени ЄС, які є частиною території Шенген;
- держави-члени ЄС, в яких ще не в повному обсязі впроваджена Шенгенська нормативно-правова база;
- на держави - асоційовані учасники Шенгенської угоди: Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія та на європейську територію Франції та Нідерландів [32].

У 2015 р. Канада почала вводити видачу українцям багаторазових віз терміном дії на 10 років, у 2016 р. було досягнена домовленість про початок негайних консультацій між Україною та Канадою щодо візової лібералізації. У 2022 р., у відповідь на повномасштабне

вторгнення російських військ в Україну, було оголошено про запуск Канадсько-українського дозволу на екстрені поїздки (Canada-Ukraine authorization for emergency travel), зокрема, відповідна програма, у межах якої запроваджені спеціальні процедури щодо спрощеного оформлення віз для громадян України та членів їхніх сімей з правом проживання, працевлаштування, навчання у Канаді, почала діяти з 3 березня 2022 р. [32].

Практичне заняття до теми 12

1. Скласти термінологічний словник (20-25 термінів) за тематикою дисципліни. Обов'язково вказати джерело інформації із зазначенням URL ідентифікатора. *Наприклад,*

№ з/п	Термін	Визначення	Джерело
1	Дипломатія	являє собою офіційну діяльність вищих посадових осіб держави, урядів, органів зовнішньополітичного управління, дипломатичних місій та інших інституцій, що відповідають за зовнішні зносини, яка спрямована на реалізацію стратегічних завдань зовнішньої політики держави, а також на забезпечення захисту її прав, інтересів, установ і громадян за кордоном	Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-24350
2	...	...	...
3	...	...	...

2. Експрес-опитування, яке передбачає індивідуальне отримання лаконічних відповідей на чітко сформульоване відкрите питання викладача від усіх здобувачів вищої освіти з групи.

Питання для експрес-опитування

- Які органи державної влади відповідають за формування та реалізацію візової політики України?
- Які основні види віз видаються іноземцям для в'їзду в Україну?
- Що таке консульський збір і за що він сплачується?
- Які паспортні операції здійснюють консульські установи за кордоном?
- Які функції виконують дипломатичні установи з питань громадянства?

3. Проблемні питання для обговорення

- ✓ Які переваги та недоліки візового режиму для України?
- ✓ Як візовий режим пов'язаний з іншими напрямками зовнішньої політики України?
- ✓ Які перспективи розвитку візового режиму в Україні?
- ✓ Які причини можуть призвести до відмови у видачі візи?
- ✓ Яка роль електронних послуг в оформленні паспортних документів?
- ✓ Як отримати або відмовитися від громадянства України за кордоном?
- ✓ Які проблеми можуть виникати при вирішенні питань громадянства і як їх вирішувати?
- ✓ Які фактори впливають на прийняття рішень щодо встановлення візового режиму з іншими країнами?

4. Захист індивідуальних дослідницьких проєктів за попередньо обраною темою у межах тематики практичного заняття у форматі доповіді (3-5 хвилин) та презентації, яку створено з використанням онлайн-сервісів та редакторів (Microsoft Office, PowerPoint, Google, Prezi.com, Canva, Gamma, Visme, Beautiful.ai, Powtoon тощо), з подальшою дискусією між здобувачами вищої освіти

Питання для самостійної роботи студентів

- ✓ Види віз. Вимоги до візових документів.
- ✓ Консульські дії з виконання паспортних операцій.
- ✓ Функції дипломатичних установ з питань громадянства.
- ✓ Зміна візового режиму в Україні за останні роки.
- ✓ Що таке біометричний паспорт і яка його роль у візовому процесі?
- ✓ Які терміни розгляду звернень громадян з питань громадянства?
- ✓ Які підстави для відмови у наданні громадянства України?
- ✓ Як змінюються вимоги до візових документів залежно від країни громадянства заявника?
- ✓ Які проблеми можуть виникати при оформленні паспортних документів за кордоном і як їх вирішувати?

Предметний покажчик

а

агреман	26
ад гок	52
акредитування.....	25
архів дипломатичний	37
архів консульський.....	39
аташе.....	27

б

багатостороння дипломатія	103
безоплатна правнича допомога	123
бойкот	87

в

вербальна нота.....	32
види глобальних проблем людства.....	68
віза дипломатична	131
візити	44
візитна картка	34
військовий аташе.....	121
встановлення безвізового режиму	133

г

глави дипломатичних представництв.....	54
глобалізація.....	97
глобальна безпека.....	92
гуманітарна інтервенція	94

д

демарш	91
денонсація	83
департамент консульської служби	121
депонування.....	80
державна служба	21
дипломат	16
дипломатична служба	21
дипломатичний корпус	29
дипломатичний ранг	28
дипломатичні документи.....	31
дипломатичні переговори.....	85
дипломатичні посади	27
дипломатія.....	8
діаспоральна дипломатія	110
добрі послуги.....	85
довгострокова віза.....	131
дрес-код	46

е

економічна дипломатія	101
етикет	45

з

захист прав та інтересів громадян.....	125
здійснення нотаріальних дій.....	126

к

керівник консульської установи	116
класифікація міжнародних договорів	76
компетентності дипломата	17
комунікація	47
комюніке	35
консульська служба.....	114
консульський облік	122
консульський округ.....	116
кореспонденція дипломатична	31
короткострокова віза.....	131
культурної дипломатії.....	108
кур'єр дипломатичний.....	35

л

легалізація офіційних документів	127
листування дипломатичне.....	31

м

меморандум	33
мережа консульських установ	115
миротворча діяльність	92
миротворчі операції.....	95
міжнародна ввічливість.....	40
міжнародна організація	60
міжнародний договір України.....	75
міжнародні міжурядові організації	62
міжнародні регіональні організації.....	63
міжнародні фінансові організації.....	65
множинність представництва	26

н

наукова дипломатія	108
неурядові міжнародні організації.....	66

о

обмін подарунками	48
освітня дипломатія.....	109
особиста нота	32

оформлення паспортних документів.....129

п

пам'ятна записка34
парафування.....79
питання громадянства України.....130
повноваження79
посольство120
постійні місії.....52
постійні представництва52
привілеї та імунітети дипмісій.....57
право міжнародних договорів73
превентивна дипломатія91
імунітети консульських установ118
прийоми дипломатичні45
принципи дипломатії14
припинення дії міжнародного договору ..82
промульгація.....81
протокол дипломатичний41
публічна дипломатія106

р

ратифікація.....80
регіональні міжнародні організації63
режим визнання.....24
репресалії87

с

санкція.....87
система органів зовнішніх зносин23
спеціальні місії.....52
стадії укладення міжнародних договорів 78
структура міжнародного договору77

т

таємна дипломатія106
тимчасові місії.....52
типи зовнішньополітичних відносин.....84
тлумачення договору81
транзитна віза.....131
трансформація.....101

ф

фельд'єгер.....35
форми дипломатії.....9
функції дипломатичного представництва55
функції дипломатії15

ц

церемоніал42
цифрова (електронна) дипломатія.....102

я

ядерна дипломатія.....105

Список використаних та рекомендованих джерел

1. Алексєєнко І. В. Курас А. І., Маргулов А. Х. Глобальні проблеми міжнародних відносин та світової політики: безпековий вимір: підручник. Дніпро: ДДУВС, 2021. 164с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/7032>.
2. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 рр. / НАЗК, 2022. URL: <http://surl.li/rhepjh>.
3. Атаманенко А., Мартинюк Н. Наукова дипломатія у глобалізованому світі: концептуалізація явища. *Acta de Historia & Politica Saeculum XXI*. 2022. № 4. С. 88-97.
4. Бабарикіна Н.А. Публічна дипломатія в умовах інформаційного суспільства. Тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів», 30 квітня 2024 року. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2024. С. 8-11. URL: <http://surl.li/pxjxsx>.
5. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Дипломатична та консульська служба: підручник. Донецьк, 2012. 444 с. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/524>.
6. Балануца О.О. Родзинки дипломатії: навч. посіб. Дніпро: Середняк Т.К., 2022. 148 с. URL: <http://surl.li/sybwvy>.
7. Банчук-Петросова О. В. Дипломатія у механізмі врегулювання міжнародних територіальних спорів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. № 5. С. 9-21. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203655>
8. Біла-Тіунова Л.Р. Державна служба України. Загальна частина: навч. посіб. Одеса, 2020. 511 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e338a1d7-b7e5-4f51-bfd3-f8ee7282efe4>
9. Бостан С.К. Форми державного правління країн Європейського Союзу: юридичні моделі і політична практика. Київ: ЦУЛ, 2018. 204 с. URL: <http://surl.li/trkfga>.
10. Висоцький О.Ю. Публічна дипломатія: конспект лекцій. Ч. І. Дніпро: СПД «Охотнік», 2020. 56 с. URL: <http://surl.li/nkvdjb>.
11. Віднянський С. ООН та українська дипломатія в боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України в умовах російсько-української війни. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 10-44.
12. Владишевська В. В., Грушко М. В. Дипломатичний протокол та етикет: навчально-методичний посібник [Електронне видання] / за ред. Х. Н. Бехруза. Одеса: Фенікс, 2023. 88 с.
13. Войтюк О. С. Діяльність ОБСЄ в Україні в умовах російсько-української війни. «Вісімдесят другі економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки»: тези Міжнародної мультидисциплінарної наук. інтернет-конф., 29-30 січня 2024 р., м. Тернопіль (Україна), м. Ополе (Польща), 2024. С. 148-150.
14. Войтюк О. С. Міжнародна співпраця України в оборонній галузі в умовах сучасних геополітичних загроз. «Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів ХХІ століття»: тези Всеукр. наук.-практ. конф., 7-8 грудня 2023 р. Житомир: Житомирська політехніка, 2023. С. 460-464.
15. Войціховський А. В. Міжнародне право. Навчальний посібник. Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo_.html.
16. Гаврилюк В. Важливість компетентності розвідки і таємної дипломатії в урядуванні України. *Krakowskie studia malopolskie*. 2022. № 1. С. 114-135.
17. Галіахметов І. А. Способи мирного вирішення міжнародних конфліктів. *Наукові записки*. Серія: Право. 2021. Вип. 10 (спецвип.). С. 142-145.
18. Глобалізація та політика національної безпеки / під ред. П.К. Юхименка Київ: ЦУЛ, 2021. 408 с. URL: <https://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/8153>.
19. Гнасевиц Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин». Тернопіль, 2018. 163 с. URL: <http://surl.li/pjdtgw>.

20. Гончарук-Чолач Т. В. та ін. Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації: монографія / за ред. проф. О. М. Рудакевича. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 338 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15487>
21. Горенко Л. М. Договори Київської держави з Візантією X ст. – першовитоки вітчизняної правової культури. Правовий дискурс: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти. 12 жовтня 2022 р., Черкаси. Черкаси: Видавець Третяков О. М., 2022. С. 6-7.
22. Гуменюк Б. І. Основи дипломатичної та консульської служби: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2004. 248 с. URL: <http://surl.li/jorpgy>.
23. Гуменюк Б. І. Слово – зброя дипломата. Київ: ДП «ГДІП», 2023, 192 с. URL: <http://surl.li/gxgagz>.
24. Дипломатичний корпус. Онлайн-довідник / ДП «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв», 2024. URL: <http://surl.li/thibyl>.
25. Дипломатичний протокол та етикет: практикум / уклад. А. Д. Гулієв. Київ: НАУ, 2014. 96 с. URL: <http://surl.li/auvhqr>.
26. Довідник з протокольних питань / МЗС України, 2022. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/DDP_Protocol/uaprotocolguide072022.pdf.
27. Дрешпак В. М. Комунікації в публічному управлінні: навч. посіб. Дніпропетровськ: ДПДУ НАДУ, 2015. 168 с. URL: <http://surl.li/bjymuy>.
28. Дубовський О. Особливості світового інформаційного простору в контексті критеріального аналізу феномена глобалізації. *Acta de Historia & Politica Saeculum XXI*. 2024. № 8. С. 101-107. URL: <http://surl.li/rjmfwy>.
29. Жакун М. Ю. Ядерна дипломатія в міжнародній системі захисту прав людини. «Права людини в період збройних конфліктів»: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.). Одеса, 2022. С. 373-377.
30. Зелінська О.М. Дипломатичний протокол як політичний інструмент сучасних міжнародних відносин. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2023. Т. 1, № 19. С. 46-54. URL: <https://doi.org/10.15330/apred.1.19.46-54>
31. Історія дипломатії: навч.-метод. посіб. / за ред. О.В. Бігняка. Одеса: Гельветика, 2021. 116 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15564>
32. Казік Т.В, Гнілуша С.І. Трансформація міжнародного іміджу України у контексті візового режиму в умовах боротьби за європейські цінності: на прикладі Європейського союзу та Канади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 20-29.
33. Київська Русь: пам'ятки права (X-XIII ст.): тексти, переклади, коментарі: навч. посіб. / уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв. Харків: Право. 2020. 224 с. URL: <http://surl.li/hwyhxm>.
34. Кіссінджер Г. Дипломатія. Київ: КМ-Букс, 2021. 864 с. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/>.
35. Ковач А. Українська цифрова дипломатія: інформаційний фронт держави в соціальних мережах. URL: <http://surl.li/aksten>.
36. Кольцова І. Інформаційна глобалізація в Україні: детермінанти, особливості та перспективи. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 1 (3). С. 43-48. URL: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2018-01-43-48>.
37. Коновченко О. В. Договір у системі сучасної міжнародної документації: навчально-методичний посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Харків: НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2017. 60 с.
38. Конспект лекцій з дисципліни «Дипломатична та консульська служба» / укл. Латишева В. В., Чістякова І. М., Бабіна В. О. Одеса: ОНПУ, 2020. 76 с. URL: <http://surl.li/nozfkz>.
39. Конспект лекцій з дисципліни «Міжнародні організації» / Укл.: Латишева В. В., Чістякова І. М., Кудлай І. В. Одеса: ОНПУ, 2020. 116 с. URL: <http://surl.li/ykobnf>.

40. Корольчук Л. В., Баула О. В., Галазюк Н. М., Зелінська О. М., Кравчук П. Я., Лютак О. М., Савош Л. В., Урбан О. А. Дипломатія: навч. посіб. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2024 340 с. URL: <http://surl.li/ayumnn>.
41. Ксендзук В. В. Міжнародні організації: навчальний посібник [Електронне видання]. Житомир: ЖДТУ, 2019. 211 с.
42. Ксендзук В.В. Зовнішня політика України: навчальний посібник [Електронне видання]. Житомир: Житомирська політехніка, 2024. 345 с.
43. Лепська Н. Санкційна геополітика в умовах російсько-української війни. Соціально-гуманітарні виміри правової держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Дніпро, 14 квітня 2023 р. Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 72-75.
44. Литвинчук О., Шевчук А., Войтюк О. Міжнародна допомога Україні в умовах війни як вид співробітництва з міжнародними організаціями. *Геополітика України: історія і сучасність*, 2024. № 1 (32). С. 239-252.
45. Лікарчук Д. С. Роль міжнародних організацій у врегулюванні зовнішньополітичних конфліктів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. № 5. С. 35-44. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203663>.
46. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Дипломатична та консульська служба: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 178 с. URL: <http://surl.li/vswjcz>.
47. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Країнознавство: навч. посіб. Київ: Кондор, 2018. 264 с. URL: <http://dcmaup.com.ua/assets/files/krainoznastvo2.pdf>
48. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Політологія: навч. посіб. Київ: Кондор, 2020. 228 с. URL: <http://surl.li/plwvlu>.
49. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Теорія міжнародних відносин: навч. посіб. Київ: Кондор, 2022. 176 с. URL: <http://surl.li/uzmyxc>.
50. Лук'янець Н. М. Подарунки у дипломатичному протоколі: роль та значення (на матеріалах документальної колекції «Подарунки Президентам України»). Тези Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху». 8-10 жовтня 2019 р., м. Київ. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/891>.
51. Лук'янова О. М. Міжнародні організації: конспект лекцій. Харків: УкрДУЗТ, 2021. 76 с. URL: <http://surl.li/fxmuhu>.
52. Мальський М. З., Мацяк М. М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 461 с.
53. Мартинов А.Ю. Міжнародні регіональні організації / Енциклопедія історії України: Т. 6: (Л-М). Київ: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с. URL: <http://surl.li/zdphbv>.
54. Мартинюк Н. Культурна дипломатія Світового Конгресу Українців як чинник популяризації України в світі (2014–2022). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2023. Вип. 34. С. 152-160.
55. Матяш І. Дипломатичні архіви як джерело дослідження історії української дипломатичної та консульської служби 1917–1924 рр. URL: <http://surl.li/lrnueh>.
56. Матяш І. Публічна дипломатія в діяльності Першої Леді (на прикладі України й Польщі). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 244-261.
57. Махия Н.В. Наукова та освітня дипломатія: її вплив на формування позитивного іміджу держави. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 13. С. 9-14.
58. Мельниченко (Дерунець) Н. О. Міжнародно-правове забезпечення постконфліктного врегулювання (на прикладі практики ООН). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 69. С. 451-455. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.74>.
59. Міжнародне право: мультимедійний посібник / Національна академія внутрішніх справ, 2016. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/mg/index.html>.
60. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Кузя. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 201 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua>.

61. Міжнародні організації: Навч. посібник/За ред. Козака Ю.Г., Ковалевського В.В., Логвінової Н.С. Київ: Центр навчальної літератури, 2009. 223с.
62. Місця пам'яті української дипломатії: енциклопедичний довідник / заг. ред. І. Матяш. Київ: Горобець, 2022. 672 с. URL: <http://surl.li/rpereg>.
63. Мулявка В. С. Фактори формування змісту у визначенні та видова характеристика санкцій в міжнародному публічному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 714-718. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.126>.
64. Окладна М. Г., Стеценко В. Ю. Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2. С. 13-17.
65. Павлов О. І. Глобальні трансформації міжнародних економічних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2022. Вип. 42. С. 106-112.
66. Панов А. Робота установи з питань захисту прав та інтересів громадян та юридичних осіб України протягом 2009 року. Аналітична довідка. URL: <http://surl.li/mtnxttd>.
67. Панов А.В. Дипломатична і консульська служба: монографія. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. 270 с. URL: <http://surl.li/lwsqhl>.
68. Патійчук В. О. Міжнародна та регіональна безпека: словник-довідник. Луцьк: ФОП Іванюк В. П., 2021. 54 с. URL: <http://surl.li/ndkgdy>.
69. Повакель О. Літаючий амбасадор. Спогад про першого офіційного представника України в Республіці Польща. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 281-286. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Mzu_2023_32_16
70. Подворна О. Г. Дипломатичний протокол та етикет: навч. посіб., вид. 2-ге: перероб. та доп. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. 218 с.
71. Почесні консули України за кордоном / Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України, 2021. URL: <http://surl.li/qjsvlh>.
72. Пуртова А. Міжнародні договори у системі джерел правового регулювання консульської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 69. С. 456-460. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.75>.
73. Пустовіт В. С. Кришталь Д. О. Поняття і джерела права міжнародних договорів. Правовий дискурс: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти. 12 жовтня 2022 р., Черкаси. Черкаси: Видавець Третяков О. М., 2022. С. 215-217. URL: <http://surl.li/sgssac>
74. Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол та етикет. Київ: Знання, 2019. 398 с. URL: <http://surl.li/zqvcbi>.
75. Смолій В., Степанков В., Горобець В., Чухліб Т. Дипломатія Українського Гетьманату в міжнародних політичних комбінаціях раннього нового часу. Київ: Інститут історії України, 2022. 512 с. URL: <http://surl.li/xrsgpb>.
76. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. URL: <http://surl.li/pydzsd>.
77. Тетарчук І.В., Дяків Т.Є. Міжнародне право: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2018. 208 с. URL: <http://surl.li/txgehl>.
78. Турчин Я. Б., Дорош Л. О., Івасечко О. Я. Дипломатична та консульська служба: підручник. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. 329 с.
79. Україна дипломатична: науковий щорічник / за ред. Г. Перепелиці. Київ: Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, 2024. 970 с. URL: <http://surl.li/puawvr>.
80. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відноси ; [редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.]. Київ: Знання України, 2004. Т. 1 . 2004. 655 с. <http://surl.li/jjoucg>.

81. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин; [редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.]. Київ: Знання України, 2004. Т. 2 . 2004. 797 с.
82. Федчишин С. А. Дипломатична служба України: проблеми теорії, організації та правового забезпечення: монографія. Харків: Право, 2020. 528 с. URL: <http://surl.li/mthaxh>.
83. Федчишин С. А. Дипломатичні ранги як спеціальні звання дипломатичних службовців. Публічне право. 2020. № 2 (38). С. 55-66.
84. Ціватий В.Г. Дипломатичний протокол і етикет міжнародної ввічливості в міжнародних відносинах і світовій політиці XXI століття: інноваційний, історико-інституціональний та політико-системний дискурси: матеріали Міжнародної наукової конференції. 30-31 серпня, м. Рига. 2022. С. 60-66. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-236-4-15>.
85. Ціватий В.Г. Віденський конгрес 1814–1815 рр.: інституціональний вердикт європейського політико-дипломатичного та суспільно-історичного розвитку. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 25. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. URL: <http://surl.li/ojmxly>.
86. Чабан А.Ю. Дипломатична і консульська служба: навчально-методичний посібник. Черкаси, 2019. 94 с. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/1982/1/chaban.pdf>.
87. Чабан А.Ю. Дипломатичний протокол та етикет: навчально-методичний посібник. Черкаси, 2017. 132 с. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/823/1/protokol.pdf>.
88. Чугаєнко Ю.О. Дипломатичний і міжнародний діловий протокол та етикет: навч. посіб. Київ: Національна академія управління, 2011. 164 с. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/978-966-8406-63-8-poscompressed.pdf>.
89. Шаров О. М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/sharov_monografiya_ekonom_diplomatiya_print_new.pdf
90. Abdurahmanli Elvin Definition of diplomacy and types of diplomacy used between states. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2000617>.
91. Ahmad N. The Obligation of Diplomats to Respect the Laws and Regulations of the Hosting State: A Critical Overview of the International Practices. *Laws*. 2020. Vol. 9, Is. 3. p. 18. URL: <https://doi.org/10.3390/laws9030018>
92. Anthony Wanis - St. John. Back Channel Diplomacy: Implications for Practice and Theory. *SSRN Electronic Journal*. 2004. 35 p. DOI: [10.2139/ssrn.602042](https://doi.org/10.2139/ssrn.602042)
93. Ayasreh E. Overlapping Communication Logic for Globalizing Public Diplomacy: The Case of Jordan. *Journal of Liberty and International Affairs*. 2023. Is. 9. P. 157-170. URL: <http://surl.li/avgnmr>.
94. Batora J. Does the European Union transform the institution of diplomacy? *Journal of European Public Policy*. 2005. Vol. 12, Is. 1. P. 44–66. URL: <https://doi.org/10.1080/1350176042000311907>
95. Berridge G. R. *Diplomacy: theory and practice*. Springer Nature, 2022. 302 p.
96. Cafiero F. Datafying diplomacy: How to enable the computational analysis and support of international negotiations. *Journal of computational science*, 2023. DOI: [10.1016/j.jocs.2023.102056](https://doi.org/10.1016/j.jocs.2023.102056).
97. Chris Wattie. What Is Diplomacy? / Council on Foreign Relations. 2024. URL: <https://education.cfr.org/learn/reading/what-diplomacy>.
98. European Union. Types of sanctions the EU adopts. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-different-types/#regimes>.
99. Filipenko A., Bazhenova O., Stakanov R. Economic Sanctions: Theory, Policy, Mechanisms, *Baltic Journal of Economic Studies*, 2020. Vol. 6. Is. 2. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-2-69-80>.

100. Hocking B., Bátora J. Introduction Diplomacy and the European Union. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2009. Vol. 4, Is. 2. P. 113-120. URL: <https://doi.org/10.1163/187119109x440861>
101. How Fit for Purpose? The Diplomatic System of the European Union: Evolution, Change and Challenges. 2010. Vol. 1. 9 p. URL: <http://surl.li/mhigst>.
102. Jönsson C., Hall M. *The Study of Diplomacy. Essence of Diplomacy*. London, 2005. P. 7-23. URL: https://doi.org/10.1057/9780230511040_2
103. Kishore Mahbubani. *The Asian 21st Century. Gateway East*, Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd. 2022. 270 p. URL: <http://surl.li/jqaial>.
104. Konovalova M. AI and diplomacy: challenges and opportunities. *Journal of Liberty and International Affairs*. Institute for Research and European Studies - Bitola. 2023. Vol. 9, Is. 2. P. 699-715. URL: <https://doi.org/10.47305/jlia2392699k>
105. Liu C. Soft Power Diplomacy: The Role of Cultural Influence in Shaping International Relations. *International Journal of Open Publication and Exploration (IJOPE)*. 2015. Vol. 3 Is. 2. 6 p. URL: <http://surl.li/bjnxhp>.
106. Mohammed B. E. Saaida. The Four Core Principles of Diplomacy. *Electronic Publications*. 2023. Vol. 1 Is. 1 P. 1-12. DOI: [10.5281/zenodo.10841192](https://doi.org/10.5281/zenodo.10841192).
107. Nsemba Edward Lenshie, Isa Mohammed. Introduction to diplomacy / A Beginner's Guide for Undergraduate Students of Political Science and International Relations and Peace Studies and Conflict Resolution. MustardPrints Tech. 2022. P. 168-202. URL: <http://surl.li/ysjzjkj>.
108. Okladnaya M., Yakovyuk I., Dyadyk V. Diplomatic service of the European Union. *Law and innovative society*. 2021. Is. 2 (17). URL: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-2\(17\)-3](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-2(17)-3)
109. The Emerging EU Diplomatic System: Opportunities and Challenges after 'Lisbon'. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2012. Vol. 7, Is. 1. p. 9. URL: <https://doi.org/10.1163/187119112x617302>
110. Theron F. An Overview of the Evolution of Diplomacy in Europe and Africa. Key Issues in African Diplomacy. 2024. P. 11-28. URL: <https://doi.org/10.56687/9781529222593-006>
111. Trager R. F. The Diplomacy of War and Peace. *Annual Review of Political Science*. 2016. Vol. 19, Is. 1. P. 205-228. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051214-100534>.
112. United Nations. Sanctions Security Council. URL: <https://main.un.org/securitycouncil/en/sanctions/information>.
113. Varela D. T. Diplomacy in the Age of AI: Challenges and Opportunities. *Journal of Artificial Intelligence General science (JAIGS)*. 2024. Vol. 2, Is. 1. P. 101-128. URL: <https://doi.org/10.60087/jaigs.v2i1.101>
114. Vigni P. Diplomatic and Consular Protection in EU Law: Misleading Combination or Creative Solution? *SSRN Electronic Journal*. 2010. p. 28. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1698699>
115. Wu H. D. Post-truth public diplomacy: a detrimental trend of cross-national communication and how open societies address it. *The Journal of International Communication*. 2023. Is. 29. P. 20-38. DOI: [10.1080/13216597.2022.2162099](https://doi.org/10.1080/13216597.2022.2162099).

Нормативно-правові документи

116. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf.
117. Віденська конвенція про консульські зносини від 24.04.1963 р.. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf.
118. Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21.03.1986 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU86326>.

119. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. № 995_118 від 23.05.1969 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU69K01>.
120. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів. № 995_185 від 23.08.1978 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_185#Text.
121. Віденська конвенція про представництво держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру від 14.03.1975 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU75K12U>.
122. Декларація про державний суверенітет України. № 55-XII від 16.07.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
123. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї № 995_098 від 1.07.1968 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text.
124. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» № 3460-VI від 02.06.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
125. Закон України «Про громадянство України» № 2235-III від 18.01.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.
126. Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» № 3475-IV від 23.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text>.
127. Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
128. Закон України «Про дипломатичну службу» № 2449-VIII від 07.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19>.
129. Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
130. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 2411-VI від 01.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.
131. Закон України «Про міжнародні договори України» № 1906-IV від 29.06.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
132. Закон України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року» № 248/94-ВР від 16.11.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
133. Конвенції про спеціальні місії. № 995_092 від 8.12.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_092#Text.
134. Конституція України. № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
135. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї документ № 998_158 від 05.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.
136. Наказ Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України № 754 від 10.12.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0003-19#Text>.
137. Постанова ВРУ «Про ратифікацію Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 року, і Протоколу до нього, підписаного у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року» № 3624-XII від 18.11.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3624-12#Text>.
138. Постанова КМУ «Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію» № 118 від 01.03.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-%D0%BF#Text>.
139. Статут Організації Об'єднаних Націй (складовою якого є Статут Міжнародного Суду) від 26.06.1945 р. URL: <http://surl.li/fgflxb>.
140. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз № 994_850 від 18.06.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_850#Text.

141. Указ Президента України «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215/2001#Text>.
142. Указ Президента України «Про Державний Протокол та Церемоніал України» № 746/2002 від 22.08.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746/2002#Text>.
143. Указ Президента України «Про Консульський статут України» № 127/94 від 02.04.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text>.
144. Указ Президента України «Про Перелік дипломатичних посад, приписаних до дипломатичних рангів» № 434/2018 від 21.12.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434/2018#n21>
145. Указ Президента України «Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні» № 198/93 від 10.06.1993 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U198_93?an=1.
146. Указ Президента України «Про Положення про закордонні дипломатичні установи України» № 99/2021 від 15.03.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#n14>.
147. Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про ратифікацію Віденської конвенції про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру від 14 березня 1975 року» № 3650-IX від 24.07.1978 р. URL: <http://surl.li/btsygf>.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

148. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>.
149. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/>.
150. Наукометрична база Scopus. URL: <http://surl.li/kpsted>.
151. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua>.
152. Сайт Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org.ua/>.
153. Сайт Greenpeace. URL: <https://www.greenpeace.org/ukraine/>.
154. Сайт Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/>.
155. Сайт бібліотеки JSTOR. URL: <https://www.jstor.org/>.
156. Сайт бібліотеки Державного університету «Житомирська політехніка». URL: <http://lib.ztu.edu.ua>.
157. Сайт бібліотеки українських підручників. URL: <http://pidruchniki.ws/>.
158. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.
159. Сайт Департаменту консульської служби. URL: <https://mfa.gov.ua/consul/forua/71>
160. Сайт електронної бібліотеки «Олді+». URL: <http://ebooks.olddiplus.ua/>.
161. Сайт електронної бібліотеки OnlineКондор. URL: <https://online-condor.com.ua/>.
162. Сайт електронної бібліотеки НБУ ім. Я. Мудрого. URL: <https://elib.nlu.org.ua/>.
163. Сайт електронної бібліотеки CulOnline. URL: <https://culonline.com.ua/>.
164. Сайт Інституту історії України НАНУ. URL: <http://history.org.ua/uk>.
165. Сайт Координаційного центру з надання правничої допомоги. URL: <https://legalaid.gov.ua/>
166. Сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/pro-ministerstvo/misiya-ta-viziya>.
167. Сайт НАТО. URL: <http://www.nato.int>
168. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України. URL: <http://www.niss.gov.ua>.
169. Сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
170. Сайт ООН. URL: <https://www.un.org/>
171. Сайт освітнього ресурсу «Українська бібліотека LibreTexts». URL: <https://ukrayinska.libretexts.org/>.

172. Сайт Представництва Європейського Союзу в Україні. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine>.
173. Сайт Світового Конгресу Українців. <https://www.ukrainianworldcongress.org/about-the-uwc/>
174. Сайт Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/>.
175. Сайт ЮНЕСКО. URL: <https://www.unesco.org/>.
176. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com/>.

Навчальне видання

Войтюк Олена Степанівна

ДИПЛОМАТІЯ ТА КОНСУЛЬСЬКА СЛУЖБА

Навчальний посібник

Електронне видання

Комп'ютерний дизайн та верстка:
Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир, вул. Чуднівська, 103